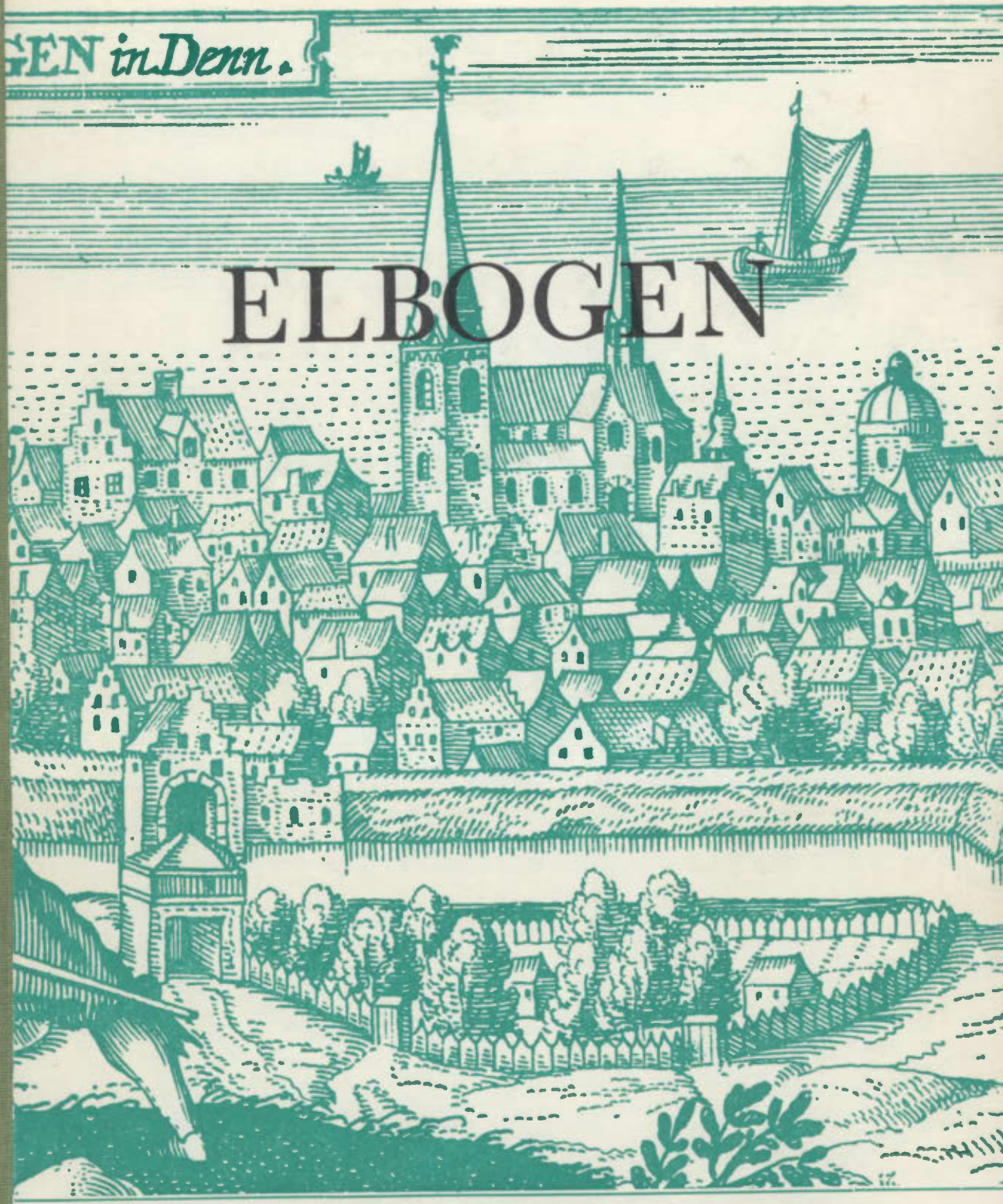

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS TIDSKRIFT

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS

TIDSKRIFT

1981

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS TIDSKRIFT

Årgång 11 - Nummer 1—4 - Malmö 1981

Redaktörer: *Skriftställare Helge Andersson*
Intendent Sven Rosborn

Ansvarig utgivare: *Professor Kjell Å Modéer*

Adress: S:t Petrigången 7 A, 211 22 Malmö

Bidrag till tryckning av Elbogen, Malmö fornminnesförenings tidskrift, har lämnats av Malmö Förskönings- och Planteringsförening.

Tryck: Tryckeri AB Tifa/AB Lundgrens Söner Malmö 1982
ISSN 0345-2786
ISBN 91-85156-19-1

En banvakts minnen från Malmö—Genarps järnväg

Av Gösta Andersson med inledning av Helge Andersson

Malmö—Genarps järnväg var från öppnandet 1894 fram till nedläggningen 1948 malmöbornas egen utflyktsbana till bokskogsområdet kring Torup. Till resenärernas bekvämlighet fanns från början en hållplats i skogen på linjen Bara—Klågerup. I samband med järnvägens tillkomst hade en sommarrestaurang med dansbana anlagts i Torups skog, som snart blev ett livligt frekventerat förlustelseställe. Från huvudspåret strax öster om Bara station byggdes 1903 ett 1,8 km långt stickspår rakt in i skogen med ändstation vid restaurangen och dansbanan. Ändstationen fick namnet Bokskogen Övre, medan den gamla hållplatsen vid huvudspåret härefter kallades Bokskogen Nedre. Sommartrafiken kulminerade vid pingst och midsommar.

Genarpsjärnvägen utgick från Malmö Lokalstation och hade gemensamt spår med Malmö—Simrishamns järnväg till Östervärn, där de båda banorna delade sig. Inom Malmö fortsatte Genarpsbanan österut förbi Bulltofta flygstation genom det tättbebyggda Hohög—Virentoftaområdet i Husie och vidare genom S. Sallerup. I Husie fanns järnvägsstationer i Hohög och Kvarnby. Dessa stationer fungerade också som poststationer. Vid Hohögs backar, där Genarpsbanan korsade Sallerupsvägen, låg banvaktsstugan nr 1. Banvaktsstugan låg där numera Inre Ringvägen korsar Sallerupsvägen, vid vars norra sida rester av banvaktsstugans trädgård ännu är kvar. I S. Sallerup, där Genarpsbanan korsade Sallerupsvägen vid gården Kölnan på Sallerup nr 8, numera koloniområdet Kölnan, låg banvaktsstugan nr 2.

Efter nedläggningen 1948 förvärvades Genarpsbanans område, banvall och bangårdar med stationshus och banvaktsstugor av Malmö stad. På den gamla banvallen har delvis utlagts gator, Singelgatan, Genarpsgatan, Pärongatan och Hohögsgatan. Från Husie kyrkoväg är sedan 1973 en cykel- och promenadstig anlagd på banvallen österut till Torup. De båda banvaktsstugorna och Hohögs station är nedrivna, medan Kvarnby station ännu kvarstår vid cykel- och promenadstigen.

Tjänsten som banvakt i Hohög innehades 1924—1948 av min fader, Gösta Andersson, född i Genarp 1895 och död i Husie 1971. Efter Genarpsbanans nedläggning 1948, då personalen övertogs av S. J. var han verksam som banvakt på bangården Malmö C till pensioneringen 1955. Bland min faders efterlämnade papper fanns också några anteckningar från tiden vid Genarpsbanan, rubricerade "En banvakts minnen från Malmö—Genarps järnväg". Anteckningarna, som belyser arbetsmiljö och tjänstgöringsförhållanden för järnvägspersonalen vid malmöbornas en gång så populära utflyktsbana till bokskogarna kring Torup, gjordes i december 1957 och publiceras här med kommentarer.

Helge Andersson

I

En av de sista privatbanorna i Skåne var Malmö—Genarps järnväg, som öppnades för trafik 1894. Banan, som endast var 28 km lång, tillkom egentligen för transport av krita från Kvarnby strax öster om Malmö. Kritan började brytas här i större omfattning på 1880-talet och blev snart en världsartikel. Järnvägen utsträcktes emellertid till Genarp vid Romeleåsen efter påtryckning från godsägarna på Torup, Klågerup, Hyby, Toppeladugård och Häckeberga, som hade stora skogar och därför gärna ville ha en järnväg för timmer- och vedtransporterna. I Kongsmarken hade Skånska Cementaktiebolaget ett lertag, och i Bara låg ett tegelbruk, vilka tillförde järnvägen stora fraktinkomster. Banan gick delvis genom en bördig åkerbruksbygd med Skånes bästa jord, och bettransporterna på höstarna utgjorde en viktig del av fraktinkomsterna. Genarpsbanans bettransporter gick via Klågerup till sockerfabrikerna i Staffanstorp och Svedala och via Malmö C till sockerfabriken i Arlöv. I Klågerup låg en saftstation. Stationerna på Genarpsbanan låg tätt och var Malmö—Östervärn—Hohög—Kvarnby—Bjärshög—Bara—Klågerup—Kongsmarken—Toppeladugård—Genarp. I Klågerup korsades Genarpsbanan av Landskrona—Kävlinge—Lund—Trelleborgs järnväg. Från Bara utgick ett stickspår till bokskogsområdet kring Torups slott, som förr om somrarna besöktes av tusentals malmöbor varje söndag.

Malmö—Genarps järnväg var ett skolexempel på hur en järnväg inte skall skötas. För att aktierna i det 1892 grundade Malmö Genarps Järnvägs A/B, som drev järnvägen, skulle ge så stor utdelning som möjligt åt aktieägarna formligen utsögs alla inkomster och tillgångar. Under de goda åren fonderades ingenting till nyanskaffning och förbättring. Underhållet eftersattes, och endast det som var oundgängligen nödvändigt för att banan skulle godkännas vid synerförrättningarna utfördes. Efter första världskrigets slut inleddes på 1920-talet en ekonomisk nedgångsperiod. Skånska Cementaktiebolaget nedlade sin produktion i Klagshamn och övergick vid cementfabriken i Limhamn till havslera. Det betydde att fraktinkomsterna från lertransporterna från Kongsmarken bortföll. Samtidigt började bilen bli mera allmän. Järnvägens gods- och persontrafik minskade kraftigt. Trafikledningen saknade förmåga att anpassa sig efter tidens krav. Man vägrade att anskaffa omnibussar för persontrafik också på vägarna i trafikområdet, och följden blev att andra öppnade busstrafik[1] till svårt avbräck för järnvägen. Likaså envisades trafikledningen med att driva persontrafik med loktåg i stället för att rationalisera och köpa en rälsbuss. Då ingenting gjordes för att hävda järnvägen i konkurrensen i det snäva trafikområdet, försämrades driftsresultatet år från år, och 1929 gick järnvägsbolaget i konkurs. Ett nytt bolag, Malmö Genarps Nya Järnvägs A/B, bildades 1930. För att sätta järnvägen på fötter hade såväl direktionen för Landskrona—Lund—Trelleborgs järnväg som Statens Järnvägar under ett par år hand om ledningen, men

Banvakt Gösta Andersson. Foto 1945.

KRONOR 1000

№ 101 – 110

AKTIEBREF
uti
MALMÖ-GENARPS
JERNVÄGS-AKTIEBOLAG

Kusie och Skräflinge kommuner,

som erlagt beloppet för tio aktier till

MALMÖ-GENARPS JERNVÄGS-AKTIEBOLAG

KRONOR ETT TUSEN KRONOR

tillerkänna [illegible] *med de rätt*[illegible] *af Kongl. Maj:t* [illegible] *1896* [illegible] *fastställda bolagsordning*

Malmö [illegible] *December* [illegible] *1903*

Styrelsen

A. Wacquet

John Tesch

A. Löfgren

Gust. Swedmarz

Schmeds Lith. Art. Inst. Malmö.

driftsresultatet blev inte bättre, och bolaget tog åter själv hand om ledningen. Järnvägen drevs efter 1800-talets måttstock och med samma materiel, som då den öppnades 1894. Medan andra järnvägar följt med utvecklingen och förstärkt bana och moderniserat den rullande materielen och därmed ökat komfort och tåghastighet, körde Genarpståget ännu på 1940-talet med max. 40 km/tim. och ådrog sig smeknamn som "Snigelmamma" och "Kaffebrännaren". Förfallet hade gått för långt, och ingenting kunde göras, varför banan stod inför nedläggande. Bolagsstyrelsen anhöll 1939 hos Kungl. Maj:t att få lägga ned järnvägen. Så kom emellertid kriget 1939—45, och dessa år betydde ett uppsving för järnvägen, då buss- och lastbilstrafiken blev beskuren till följd av bensinbrist. Regeringen lämnade inte heller sitt medgivande till nedläggning så länge kriget varade. Efter krigsslutet 1945 blev nedläggandet åter aktuellt, då bilismen kom i gång igen och berövade järnvägen alla frakter. Allt flera lantbrukare utmed järnvägen hade skaffat traktorer och körde själva sina betor direkt till sockerfabrikerna. Bolagsstyrelsen anhöll återigen hos Kungl. Maj:t om tillstånd att få lägga ned järnvägen. En opinion i bygden krävde, att Malmö—Genarps järnväg skulle förstatligas, men järnvägen befann sig i så uruselt skick och saknade därtill trafikunderlag, att Statens Järnvägar efter noggrann prövning inte ansåg sig kunna överta järnvägen. Den 8 maj 1948 rullade det sista tåget på Genarpsbanan. Personalen övertogs av S. J. Efter denna kortfattade historik skall jag nu berätta några minnen från min anställning vid Malmö—Genarps järnväg åren 1920—1948.

II

På sommaren 1920 erhöll jag arbete vid Malmö—Genarps järnväg och började i det s. k. stopparelaget. Vi var tio banarbetare, fyra bodde i Genarp, fyra i Kongsmarken, en i Klågerup och en i Bara. Tidigt på morgonen infann vi oss vid Genarps station — jag bodde på den tiden i Genarp — och reste med första tåget kl. 6.08 ut till arbetsplatsen på linjen och steg av vid den station, som låg närmast. Den sista sträckan fick vi gå till fots på järnvägen. Vi som bodde i Genarp hade cyklar med oss på tåget, och när arbetet var slut för dagen kl. 17, cyklade vi hem till Genarp. Banarbetarna i Klågerup och Kongsmarken hade en fyrhjulig dressin, som de åkte med. När vi arbetade på linjen i närheten av Malmö, blev det lång väg att trampa hem. Då det var regn och stark blåst, stannade vi i Malmö och åkte hem med det sista tåget, som avgick från Malmö kl. 21.06. Detta var ett blandat tåg med växling på stationerna och ankom till Genarp först kl. 22.20. Efter att ha ätit en bit var det att lägga sig omedelbart för att vara uppe tidigt på morgonen nästa dag och vara vid Genarps station kl. 6. Någon obekväm arbetstid med kompensation i form av ekonomisk ersättning eller fritid var på den tiden ett okänt begrepp. Det var svårt att fördriva tiden på kvällarna, när vi inte kunde cykla hem och väntade på sista tåget. På några stationer fick vi inte sitta i väntsalen, ty stinsarna blev då störda i sitt arbete, och våra arbetskläder ansågs inte heller passande för väntsalarna, där folk kom och gick. På den tiden var järnvägsstationerna också poststationer. Vi kunde ju inte ha kläder med oss till ombyte, och när vi var i Malmö, vågade vi oss därför inte in i själva staden, men vid Östervärns station låg en ölhall, där vi banarbetare vågade oss in och dricka öl och äta ett par smörgåsar. Denna ölhall kallades "Sista resursen",[2] ty den låg då i utkanten av staden, och där var den sista möjligheten att få en öl, innan man lämnade Malmö. Vid Östervärn låg också C. Fröbergs Toffelaffär,[3] som var vida känd för sina bra tofflor och träskor, och där vi banarbetare köpte våra tofflor. Då det var dåligt väder och vi stannade i Malmö, passade vi på att köpa

tofflor. När det började blåsa eller regna, sade vi därför alltid: "I dag ser det ut att bli toffleväder".

På våren började vi märka de slipers, som skulle bytas ut. Vi gick då utmed linjen och undersökte alla slipers. Bas för stopparelaget var en äldre banvakt, som med två banarbetare hade hand om märkningen av slipers. De två banarbetarna hade var sin s. k. märkhacka, som de undersökte slipers med. Var en sliper rutten, höggs en flisa av och sattes vid änden för att markera byte. Lagbasen skrev på en pappskiva ett streck för varje sliper, som skulle bytas. När märkningen var klar på hela linjen, kördes nya slipers ut med en stor tralla. Nya slipers hämtades från närmaste station, dit de kommit på godsvagn. Vid varje träflisa, som stod vid spåret, lades en ny sliper. Vi fick själva känna till tågtiderna, när vi var ute med trallan och hålla oss undan, när tågen kom, ty bevakning eller bandisposition förekom inte. Varje år gick det åt c:a 2.000 slipers till linjen och bangårdarna. Inläggningen av slipers var ett tungt arbete, och jag glömmer aldrig första gången jag skulle lägga in slipers. Inläggningen gick så till, att alla banarbetare började gräva från slipers, som skulle bytas ut. Efter en timmes tid gick åtta man tillbaka till utgångspunkten. En man drog upp rälsspik med en kofot, en man drog ut gamla slipers och drog in nya med en korp, en man höll upp slipers mot rälen med ett spett, och en man spikade fast med en slägga. Fyra man gick och packade och stoppade grus under nya slipers så att de låg alldeles fast under rälerna. De två övriga banarbetarna fortsatte att gräva från gamla slipers hela dagen. Den första arbetsdagen i stopparelaget fick jag till uppgift att dra upp rälsspik ur gamla slipers, och jag fick en kofot. Jag hade använt många verktyg av skilda slag på lantbruk och byggen, men en kofot hade jag aldrig hanterat, och jag arbetade i mitt anletes svett med att dra upp rälsspik. Till sist sade jag till min kamrat, som drog slipers ut och in "det här arbetet klarar jag aldrig"! Han hjälpte mig då till rätta och sade "ge dig inte, för då skrattar de andra åt dig"! Jag fortsatte, men när kvällen kom var jag så trött och genomblöt av svett, att jag tänkte "här måste väl finns något annat arbete, för detta är inget vidare". Men dagen efter skulle jag vara med att stoppa slipers, och det gick lättare, och omsider växte jag in i arbetet. Vi arbetade alltid två och två och skiftade arbetsuppgifter dag från dag, och på så vis blev arbetet mer omväxlande och inte så tröttande. När inläggningen var klar, samlades alla gamla slipers och kördes på trallan till de olika stationerna, där de skulle sågas upp till ved åt expeditionerna. Efter insamlingen av gamla slipers skulle spåret justeras, då vi lyfte, stoppade och baxade spåret. Med ett spårmått kontrollerades att spårvidden höll exakt 1.435 mm. Tre man och lagbasen skötte justeringen. Vid lyften användes en grov träbjälke, kallad "liven" och så en järnplatta, benämnd "suggan", som sköts in under ändarna på de slipers som skulle lyftas för att utgöra ett fast underlag för "liven". En man bar "liven" och en man "suggan". Den tredje mannen i laget var s. k. livstoppare, som med en spade packade grus under lyfta slipers. Lagbasen låg på en kudde och kikade i spåret var vi skulle sätta till "liven" och lyfta. Det gällde då att noga höra upp, vad han skrek. Det var uttryck sådana som "till höger denna sidan skarven", "framför skarven till höger" och "skarven till vänster förbi ett längde". Lyften gick så till att ett par man hängde på "liven" och tyngde ner denna. Det fungerade som en hävstång. Med ett vattenpass kontrollerades att båda rälerna låg i våg.

När spåret var justerat, skulle vi skyffla lagbasens sträcka. Han följde stopparelaget om somrarna och kunde således inte själv hålla sin banvaktssträcka ren från ogräs. På sommaren kom också flera vagnslaster nya slipers från

Småland. Dessa skulle lossas och staplas för nästkommande år. Det var mycket slitsamt att lossa dessa nya slipers, som var gröna och tunga. Vi fick bära dem på axlarna, och efter en vecka hade vi inte skinn på axlarna. Trötta var vi också i benen av det myckna traskandet upp och ner, fram och tillbaka. En banarbetare, som hade tunna bomullsstrumpor, som vred sig hit och dit, sade en gång till mig: "I morgon skall jag inte ta någon klocka med mig"! Då jag frågade varför, svarade han: "Nej, det är onödigt, för när strumphälen kommer upp på vristen, då är det middag, och när den gått runt och kommer ner där den skall vara, så är det kväll"! Banvakterna hade var sin ko och banmästaren två. När det var tid att slå gräset på banvallen, anmodade alltid lagbasen och banmästare Olof Persson,[4] som bodde i Bara, banarbetarna att hjälpa till med höskörden. Vi stannade då ett par kvällar, först hos den ene och sedan hos den andre, och slog gräs tre à fyra timmar. Som ersättning fick vi mat, kaffe och brännvin. Om kontant ersättning var det aldrig tal. I Genarp fick vi lossa kol till lokomotiven, och då blev vi svarta som sotare, och det tog grundlig tid att bli ren igen. På hösten sågs telegraflinjen över, varvid ruttna pålar utbyttes mot nya.

På sommaren, då tågen trafikerade spåret till Bokskogen vid Torup, fick vi banarbetare hjälpa till i skogen som ordningsvakter eller åka som bromsare i de långa tågsätten och samtidigt ta upp biljetter. Genarpståget hade inte genomgående vakuumbroms utan bromsades endast med lokomotivets ångbroms och godsfinkans och personvagnarnas handbroms, som manövrerades av konduktören. Långa tågsätt måste ha extra bromsare, som drog till eller lossade handbromsen efter signaler från lokförarens ångvissla. Särskilt vid pingst och midsommar var resandeströmmen stor. Det var då inte ovanligt med fem à sex tusen resande mellan Malmö och Bokskogen. Vagnar hyrdes från S. J., och tågen kom

Banmästare Olof Persson på inspektion 1943.

och gick oavbrutet. I Bara skulle tågen växlas och kopplas om, och där var alltid ett par man extra. Det var alltid mycket bråk med fyllbultar i skogen och på tågen. De flesta hade rikligt med sprit med sig och söp sig fulla i skogen. För att underlätta trafiken på Malmö C var spärren där öppen, och biljetterna skulle tas på tåget, men folk var vana vid att lämna biljetterna i spärren och vägrade ofta att lämna biljetten på tåget med motivering, att de inte kom ut genom spärren i Malmö utan biljett. De berusade var särskilt påstridiga och lämnade aldrig sina biljetter. De banarbetare som gick vakt i skogen och såg till att allt gick ordentligt till väga, blev ofta själva berusade. Där var många frikostiga bönder, som bjöd mat och brännvin på vakterna så att de inte kunde ta hand om

sig själva och långt mindre andra. En banarbetare blev redan på förmiddagen omtöcknad av sprit, och när en lokförare såg honom, sade han till honom att följa med hem, ty det var kväll. Banarbetaren följde med på loket, men då hans kollega vid växeln fick se honom på loket, frågade han honom vart han skulle hän. "Jag skall hem för det är kväll", sade banarbetaren, "har du inte reda på när det är tid att sluta". I semaforen vid växeln till Bokskogen var inga elektriska lampor utan vanliga fotogenlyktor, som tändes på marken och hissades upp i semaforen. En gång hade banarbetaren, som skötte signaleringen vid växeln till Bokskogen blivit så överförfriskad, att han inte kunde se upp på semaforen om lyktan brann. När en banvakt kom körande förbi på dressin, bad banarbetaren denne se efter om lyktan brann och sade: "Kan du se om lyktan brinner, jag har så ont i huvudet, så jag vågar inte titta upp". Säkerhet framför allt!

Banarbetarna fick också tjänstgöra som bromsare på långa godståg, särskilt under betkampanjen på hösten, då betorna transporterades till sockerfabrikerna. Enligt säkerhetsföreskrifterna skulle det i godstågen per hundra lastaxlar finnas ett bestämt antal bromsaxlar. Det var en lika obehaglig som farlig tjänst att i mörker och kyla stå som bromsare på en öppen godsvagn. En del godsvagnar hade bromskur, men inte alla. Då en banvaktsstuga passerades, kastade bromsaren av några sockerbetor till banvaktens gris och kaniner. Från tågen, som fraktade kol till lokstallarna i Genarp, kastade bromsaren av några kolstycken, ett värdefullt tillskott för banvakten, som hade en mager lön. Men först måste banvakten med en slägghammare knacka de stora kolstyckena i småbitar, innan de gick ner i hans kamin. I gengäld kunde banarbetarna räkna med att bli bjudna på kaffe och kakor, när de vid arbete på linjen kom förbi en banvaktsstuga.

När vintern kom, blev banarbetarna permitterade, och vi fick söka annat arbete. De flesta banarbetare hade ett litet hus med ett stycke jord, som de brukade på fritiden, och de hade också en ko och ett par grisar, och de hade på så vis sin försörjning. För min del arbetade jag om vintrarna i Toppeladugårds skog så länge jag var banarbetare, och i april började jag vid järnvägen. Lönen som banarbetare vid Genarpsbanan var i början av 1920-talet först 40 och sedan 50 öre i timmen.

III

I september 1924 kom banmästaren och frågade mig, om jag ville bli banvakt i Hohög. Jag var gift sedan 1922, och min hustru skulle sköta grindbevakningen vid järnvägsövergången vid Sallerupsvägen intill banvaktsstugan. Då vi bestämt oss för platsen reste vi in till järnvägsläkare Falck[5] i Malmö för att få friskintyg och färgsinnesintyg. Undersökningen gick så till, att doktor Falck tog två garndockor, en röd och en grön. Först höll han upp den röda och frågade, vilken färg den hade och sedan den gröna. Då vi klarat provet, sade doktorn: "Ja, detta var allt", varefter vi fick våra intyg. Den 1 november tillträdde vi tjänsten i Hohög, och vi lastade våra tillhörigheter i en järnvägsvagn och reste till vårt nya hem, banvaktsstugan nr 1 i Hohög. Stugorna vid Genarpsbanan var rymliga och bra inredda, två rum och kök, tambur och veranda samt matkällare, tvättstuga och vind. Till stugan hörde ett stort stycke jord, där vi odlade grönsaker och potatis, vidare hade vi gris och höns. Nu började arbetet som banvakt. Min sträcka var något över fem kilometer och sträckte sig från Östervärn till Kvarnby. På morgonen skulle sträckan inspekteras, innan första tåget kom, och det gällde att vara tidigit uppe. Först körde jag till Kvarnby och sedan tillbaka hem igen. Då gjorde jag en kort kaffepaus, varefter jag fortsatte till Östervärn och så tillbaka igen.

Banvaktsstugan nr 1 i Hohög 1941.

En sådan inspektion tog gott och väl en timme. Vid storm och vattenflöde måste man beräkna längre tid. Då kunde det bli mycket arbete, omkullvräkta telegrafstolpar och nerblåsta telefontrådar måste röjas ur vägen. På eftermiddagen skulle en liknande inspektion göras. Mellan inspektionerna skulle allt annat arbete utföras, vägövergångar skulle hållas rena, skarvar skulle ses efter, skarvbultar spännas, lösa rälsspik slås ner. Banan skulle också skyfflas och hållas fri från ogräs, och på vintern skulle snön röjas.

Den 1 januari 1925 skulle jag befordras till ordinarie banvakt, och jag fick besked att uppsöka doktor Falck för att få friskintyg, som skulle användas för inträde i pensionskassan. Då jag kom in frågade doktorn barskt: "Vad vill du"? Då jag framfört mitt ärende, sade doktorn: "Du har ju fått ett intyg, det kan de väl använda, de behöver väl inte ha ett särskilt intyg för sig själva och sitta och glo på". Därefter frågade doktorn: "Är du fortfarande frisk"? Då jag svarat, att jag kände mig fullt frisk, skrev han ut ett friskintyg utan någon som helst undersökning. Så räckte han mig intyget och sade: "Här har du papper på att du är frisk, nu har du inte mer än trettio år till du skall ha pension". Nu var jag alltså ordinarie banvakt vid Genarpsbanan. Lönen var 150 kronor i månaden, men härav måste vi betala 10 kronor i hyra och 15 kronor till pensionskassan. Härtill kom min hustrus grindpenning, som var 16:50 i månaden, varför vi fick ut c:a 140 kronor i månaden. Dressin fick jag hålla själv utan kontantersättning, men jag fick fritt disponera gräset på banvallen. På fritid slog jag gräset och sålde höet till någon åkare, och så tjänade jag 50 à 60 kronor extra om året. Grindpenningen var synnerligen surt förvärvad. I ur och skur fick grindvakter och banvaktshustrur stå och vänta på tågen, som sällan kom rätt. Till varje tåg måste man beräkna minst en halvtimme. Bantelefon förekom inte, så det var bara att vänta tills tåget kom. Det kom åtta tåg om dagen, och arbetstiden kunde därför beräknas till fyra timmar om

dagen eller 120 timmar i månaden, varför timpengen för en banvaktshustru blev 14 öre. Alla vägar bevakades inte av banvaktshustrur, och för andra vägar, som inte var i närheten av banvaktsstugor, var särskilda grindvakter anställda. Dessa hade 25 eller 30 kronor i månaden. Vi banvakter tyckte att våra hustrur skulle ha samma lön, och en äldre banvakt reste in till trafikchef Holm[6] på järnvägsbyrån i Malmö[7] och anhöll om samma betalning till banvaktshustrurna, eftersom de gjorde samma arbete som grindvakterna. Banvakten menade, att 25 kronor inte var för mycket för den sysslan. "Ack, det är inte alls för lite med 16:50 för det arbetet", sade trafikchefen, "tvärtom är det bra betalt, det är ju egentligen ingenting att ta något för, era hustrur behöver väl gå ut ett par gånger om dagen för naturbehov, och då kan de ju passa på att göra det vid tågtid, så får de ju frisk luft samtidigt". Trafikchefen kunde säga så på den tiden, då det var ont om arbete. Vi fick nöja oss med mycket. Sluta kunde vi inte, ty det var svårt att få annat arbete. Vid Sallerupsvägen vid vår banvaktsstuga stod en liten kur, som vi skulle skyla oss i vid dåligt väder, och där vi hade signalutrustning, en röd och en grön flagga, handsignaler, bomlyktor och en läderväska med knalldosor, som vid fara skulle läggas på rälerna för att påkalla lokförarens uppmärksamhet. Denna kur var mycket bristfällig, och det regnade rakt in. Jag anhöll gång på gång hos banmästaren att få en ny kur men utan resultat. Då reste jag själv in till trafikchefen och framhöll, hur dålig kuren var. Trafikchefen sade då: "Jag skall säga till banmästaren, att han skickar dit några gamla bräder, så kan ni ju själv spika på dem, när ni går och väntar på ett tåg". Jag sade då: "Det är nog så bra, men där får väl vara något att spika fast bräderna i, den är så dålig så det går inte att spika i den". Jag fick inte något svar utan trafikchefen började rota bland sina papper och såg inte mer på mig. Resonemanget var slut, och jag måste resa hem med oförrättat ärende. Efter några år blev Sallerupsvägen rätad och kom att skära järnvägen på andra sidan om banvaktsstugan. Bommarna blev flyttade till den nya vägen, och en dag sade banmästaren: "Jag skall skicka hit några mannar så skall vi flytta kuren också". Jag sade ingenting men tänkte desto mera. Då mannarna skulle flytta kuren föll den rent i kras, och jag fick en korg ved av det bästa. En ny kur beställdes nu på verkstaden i Genarp, och en dag, då jag var vid Hohögs station, sade lokföraren till mig: "Vi har en ny överrock till dig med tåget i dag". Jag tittade oförstående, men så upptäckte jag en ny rödmålad kur på en godsvagn. Överrock var en förträfflig benämning på denna kur, ty den hade

Banvakt Gösta Andersson tjänstgör som grindvakt vid Kvarnbyvägen 1945.

Grindvaktsstuga vid Husie kyrkoväg på linjen Hohög—Kvarnby 1945.

en golvyta på endast en kvadratmeter. Sådana små kurar stod där vid de flesta vägövergångar utom vid Husie kyrkoväg, där det låg ett mindre trähus med ett rum och en liten utbyggnad för mat och bränsle. Där bodde en gammal man, som skötte bevakningen för 25 kronor i månaden. Alla bommar gick tvärs över järnvägsspåret och var vitmålade med en stor röd plåtskärm på mitten. Då tåget kom, skulle bommarna svängas över vägen, som då blockerades för trafik, medan tåget fick fri passage. Vid mörker skulle handsignalen hängas ut så att det visades vitt sken mot tåget. Alla signallyktor vid Genarpsbanan var fotogen- eller rovoljelampor. Då det var storm var det svårt att hålla lamporna brinnande. En grindvakt utanför Kvarnby hade en kväll hängt ut handsignalen, som visade klart mot tåget, men han hade inte svängt bommarna över vägen. Tåget var mycket försenat, och han hade gått in i kuren, där han råkat somna. När tåget kom, flög bommarna upp, den ena bommen krossades, och den andra slog till kuren så att den föll omkull och blev liggande med dörren nedåt så att mannen inte kunde komma ut. Lokföraren hade inte märkt något i mörkret. Grindvakten låg i kuren och skrek på hjälp. Han omväxlande svor och bad till Gud. Omsider kom några kvällsvandrare och hjälpte honom ut. Samme grindvakt fick ett tragiskt slut. Då han öppnat bommarna för tåget, märkte han, att han stod vid fel sida. Han skulle stå vid samma sida som lokföraren satt, och han korsade spåret, men tåget rammade honom och kastade ner honom i diket. När lokföraren skulle se, hur det gick, sade grindvakten: "Jag tror att tåget knuffade till mig", och sedan dog han.

En fasa för oss som skötte svängbommarna vid Sallerupsvägen var när en trupp Kronprinsens husarer kom ridande ut till övningsfältet vid Bulltofta precis när ett tåg skulle passera. Det blev ofta villervalla. Loket pep med ångvisslan, hästarna blev oroliga, och officerarna svor. Husarregementet indrogs 1927, och då blev det slut med eländet. Inte mycket bättre var det

Godståg vid Hohögs station 1947.

när långa rader av kor och får från Rosengård drevs till bete på Hohögs backar och skulle passera järnvägsövergången, när tåget kom. Det var också alltid oroligt när hästskjutsar närmade sig. När loket signalerade och blåste ut ånga, skrämdes hästarna och ville sätta av i sken. Ibland hände det också att bilar och motorcyklar med ouppmärksamma förare körde mot bommarna så att träflisorna yrde. Vid mörker skulle röda fotogenlyktor hängas på bommarna, men vid blåst hände det att de släcktes precis när tåget kom. Ett annat stort bekymmer vid vägbevakning var dimman, då man inte såg något alls utan måste lyssna på helspänn efter lokets ångvissla och dunket i skenskarvarna. En stor lättnad blev det, när svängbommarna efter breddning av Sallerupsvägen 1939 ersattes med fällbommar med elektriskt ljus, vilka manövrerades från Hohögs station.

Banvakterna hade i början inga bestämda frisöndagar, och om vi nödvändigt måste vara fria en eller två söndagar om året, måste vi göra en anhållan hos banmästaren om en frisöndag med angivande av orsak. Banmästaren beordrade då en banarbetare att tjänstgöra i banvaktens ställe. Banarbetaren fick för en söndag betalt som för en vanlig vardag med åtta timmars arbetstid. Någon extra procent var det inte tal om, och i början av 1930-talet blev banarbetarens förtjänst för en söndag c:a sex kronor. Han kom inte hem förrän vid 22-tiden på kvällen, om han bodde i Genarp och hade då 14 à 15 timmars arbetstid. Då jag hållit på och frågat mig fri några år, blev jag trött på detta system och sade till banmästaren, att jag ville bli fri automatiskt var tredje söndag. Efter många om och men gick han med på det, men jag måste säga till honom varje söndag jag skulle vara fri, ty annars glömde han det, och det kom ingen ersättare. En gång sade jag till banmästaren: "Nu är det min frisöndag på söndag så att inte banmästaren glömmer det". Banmästaren svarade då: "Är det nödvändigt att Gösta skall vara fri var tredje söndag, här är ju ingen annan som

är fri på det viset"? Här vill jag inskjuta, att banmästaren alltid titulerade oss banvakter och banarbetare med förnamnet. Vi måste säga banmästaren till honom. Det gick inte för sig att säga du till honom eller lokförarna och konduktörerna och långt mindre till stationsföreståndarna. De räknades vid Genarpsbanan till de högre tjänstemännen, som vi banvakter och banarbetare stod långt under. När banmästaren svarade så, blev jag förargad och sade: "Om det är nödvändigt eller ej har inte med saken att göra, jag bara frågar, om jag blir fri eller ej". Jag fick inget svar, så jag var lika klok. Nu tog mitt tålamod slut, och på kvällen reste jag in till expeditionen för vår fackförening, Svenska Järnvägsmannaförbundet, avdelning 66 i Malmö och bad om hjälp. Man föreslog att vänta och se om banmästaren skickade någon vikarie för söndagen. Det kom ingen vikarie, och på måndagskvällen reste jag in till avdelningen och meddelade detta. Avdelningen tog nu hand om ärendet och krävde redan följande dag hos trafikchefen, att alla banvakter på Genarpsbanan senast lördag skulle ha en turlista, som visade vilka söndagar de tjänstgjorde och vilka de var fria. Ordföranden i avdelningen sade, att han på söndagen med sin motorcykel skulle köra omkring till alla fem banvakterna och kontrollera att de fått sina turlistor. Redan på torsdagen kom banmästaren och delade ut turlistor. "Sådana herrar skall tas mycket hårt", sade ordföranden.

IV

Efter framgången med frisöndagarna kändes det lättare att arbeta, ty nu blev man automatiskt fri och behövde inte göra en anhållan varje gång. Arbetet som banvakt var mycket omväxlande. Tidigt om vårarna satte vi i gång med att laga stängslet utmed järnvägslinjen. Längs båda sidor gick ett stängsel för att inte kor och hästar skulle komma upp på spåret. Markerna till Ulricedahlsgården, Videdalsgården och Vannagården[8] gränsade till banvallen. De gamla, odugliga pålarna ersattes med nya, och trådarna sträcktes och lappades ihop. Att underhålla stängslet gick bra så länge vi fick ekpålar att ersätta de gamla med, men för att spara beordrade trafikchefen att stängselpålar i fortsättningen skulle ersättas med gamla slipers. Det skulle bli billigare trodde han. Vi banvakter fick nu såga en bit av varje sliper, som skulle användas till pålar, ty de var för långa. Grövre slipers måste klyvas. När vi nu satte slipers till pålar, tyckte trafikchefen att banvakterna själva kunde göra märlor eller krampor av ståltråd. På regnvädersdagar gjorde vi märlor av tråd. Det gick så till, att tråd böjdes i ett järnrör och klipptes av till lagom längd, varefter trådändarna filades vassa. Trafikchefen var en mästare i att spara i smått, men här bedrog verkligen snålheten visheten. För att göra 500 märlor åtgick flera dagar, men ett paket märlor kostade bara 1:50. Dessa pålar av gamla slipers stod på sin höjd i två år med påföljd att stängslet utmed banan ruttnade och föll omkull. För att sätta stängslet i stånd måste stora mängder ekpålar inköpas på en gång, och det blev en stor utgift för trafikchefen. När vi nu fick ekpålar igen, måste vi använda kraftiga märlor, ty våra hemmagjorda gick inte att slå in i ekpålarna. De gamla ruttna pålarna fick vi banvakter att elda med. Annars var det mycket noga att allt tillvaratogs. Under mina första år hade banvakterna sålt gamla rälsspik och skarvbultar till en lumpsamlare och tjänat 4 à 5 kronor om året, men det tog slut, och allt skrot samlades upp och fraktades till Genarp. Banmästaren tyckte, att det var rena tjuveriet som banvakterna hade gjort. Lika dålig som stängslet var järnvägens telegraflinje utmed banan. Det var ytterst sällan att pålarna ersattes med nya, och så fort det blev storm, föll pålarna omkull som träd i skogen, och trådarna trasslade in sig. Då fick vi banvakter ett väldigt arbete med att reda ut härvorna, resa

Östervärns station, riven 1961.

pålarna och sätta stöttor. Inga kostnader fick utgå för underhåll, och därför var telegraflinjen så dålig, att trådarna föll ner bara en kråka satte sig på dem. Trafikchefen beviljade inte ett öre till underhåll av fastigheterna. Endast sådana reparationer, som vi själva gjorde, tilläts. Då vi begärde nya bräder till en diskbänk i banvaktsstugans kök eftersom de gamla var ruttna, tyckte trafikchefen, att det var mjukt och bra som det var att lägga tallrikar på. Han hade varit glad, om han haft en sådan diskbänk i sitt kök, sade han. Fönsterkarmen i det ena köksfönstret var murken, men det blev ingen ny, ty trafikchefen ansåg, att det var en kanariefågel, som satt i en bur i fönstret, som hade förstört karmen genom att stänka vatten och sprätta frön. En banvakt, som begärde färg och tapeter till sin banvaktsstuga, fick det beskedet, att han kunde få en spann kalk och vitmena hela stugan invändigt. En banvakt vid Genarpsbanan skulle vara något av en tusenkonstnär och kunna måla, mura, snickra, sota och tjära taken på stationer och banvaktsstugor.

På 1930-talet växte förortssamhällena öster om Malmö, Virentofta, Hallstorp och Nya Hallstorp, ut och blev större. Husie inkorporerades 1935 med Malmö stad, och trafiken blev livligare. För ett par vägar krävdes bommar med bevakning. Först skulle trafiken räknas, och banvakterna och banmästaren beordrades att ombesörja trafikräkningen. I trafikchefens order stod uttryckligen, att det skulle ske på sådant sätt "att inga kostnader för järnvägen får uppstå". Resultatet av trafikräkningen blev, att järnvägen ålades att sätta upp bommar och ordna bevakning. Det gick nu inte att få någon grindvakt under 50 kronor i månaden. När två nya grindvakter anställts för 50 kronor i månaden, krävde de gamla grindvakterna också 50 kronor i månaden för sitt arbete. Det blev en extra belastning av järnvägens redan svaga ekonomi, som blev allt svagare i den hårdnande konkurrensen med bilismen, där järnvägen förlorade fraktinkomster och biljettintäkter. I besparingssyfte anbefallde trafikchefen en del åtgärder, som också drabbade banvakter och ban-

arbetare. Banvakternas inspektion av linjen skulle upphöra. Inspektionen skulle i stället utföras av banmästaren, som skulle köra hela linjen en gång om dagen. Banvakterna frigjordes nu för annat arbete. Inga nya banarbetare fick anställas, och banvakterna skulle själva lägga in slipers på sina sträckor. Laget körde ut slipers, vanligen 400 per varje sträcka, och det bestämdes, att varje banvakt skulle lägga in tolv slipers om dagen. Vidare skulle spåret justeras och gamla slipers samlas. Det blev nu inte tid till att skyffla linjen, och ogräset tog överhand, så att man på sina ställen inte kunde se rälerna. På sensommaren blev det ett drygt arbete att rensa spåret. Ett par år sprutades linjen med klorex, och vi slapp ifrån den tidsödande skyfflingen, men sprutningen ansågs för dyr, då specialvagn måste hyras från S. J. och det blev snart återgång till den hederliga skyfflingen.

Välkomna avbrott i vardagsrutinen var bevakning av tankvagnar, som ställdes på linjen för lossning av tjära till AB Malmö Takpappfabrik och Kemisk Industri eller Mataki, vars fabriksområde utmed Johanneslustgatan gränsade intill Genarpsbanan, och bensin till Bulltofta flygstation, som hade tankar intill banvallen. Tjär- och bensinvagnarna gick sist i tåget från Östervärn till Genarp och kopplades från på linjen vid respektive mottagare och hämtades efter lossningen antingen med växellok från Östervärn eller med loket till godståget från Genarp med ankomst Hohög kl. 19.08. I mina tjänsteåliggan-den ingick att svara för att inga stoppskor, slangar eller kopplingsrör låg kvar efter lossningen, och att linjen var klar för trafik. Från bevakningsstället på banvallen vid Bulltofta flygstation var det intressant att iakttaga det rörliga livet på flygplatsen. Passagerare ankom och avreste med 1930-talets små Fokker- och Junkerplan till Köpenhamn, Amsterdam, Bryssel och Paris. Särskilt lade man märke till ABA:s blå "Värmland" och "Lappland". Det var fläktar från den stora världen. Den 9 april 1940, den dag tyska trupper ockuperade Danmark och Norge, var det dramatiskt på Bulltofta. Då brann flygstationen på morgonen, och jag måste ha polisens tillstånd för att passera förbi på linjen med min dressin. Omväxling i tjänsten var det också de söndagar jag vikarierade för stationskarlen på Kvarnby station. Förutom att jag skötte svängbommarna över Kvarnbyvägen fick jag också hjälpa till inne på expeditionen med att fästa adresslappar och klistra etiketter på paket och annat gods. Det kunde vara flera hundra ilpaket med rosor från de välkända Knut Gyllins rosdriverier i Kvarnby, som sände rosor över hela Sverige. Dessa paket skulle sedan staplas i godsfinkan. Kvarnby station hade också hand om posten, och om söndagsförmiddagarna biträdde jag stinsen med att lämna ut tidningar till dem som själv kom och hämtade posten. Stins var Hilding Jakobsson,[9] och när det var så mycket att göra, att jag inte hann köra hem, eller när det var dåligt väder, bjöd han på kaffe, ibland på middag. Från den stora stationsträdgården fick jag också mycket frukt. Stins Jakobsson var en stins av gamla skolan, korrekt och prydlig. På ytan kunde han verka stram och butter, men i grund och botten var han en nobel person.

Ibland fick jag också hjälpa till vid Hohögs station, som fick ta emot mycket styckegods från Österlind & Son, en emalj- och skyltfabrik. Stations- och postföreståndare i Hohög var Johannes Thulin,[10] som tillträdde tjänsten, när banan öppnades 1894, och som tidigare varit först rallare vid skånska järnvägsbyggen och sedan stationsföreståndare i Hönsinge på Börringe—Östratorps järnväg. Eftersom banvaktsstugan saknade telefon, kom alla brådskande besked från banmästaren och trafikorder om extratåg och inställda tåg till stinsen i Hohög, som hade att underrätta mig. Jag skulle sedan i min tur vidarebefordra dessa order till grindvakterna ut-

Stationsföreståndare Johannes Thulin ger "tåg ut Hohög" 1942.

med min sträcka. Med Thulin hade jag god kontakt. Han var mycket enkel och folklig och saknade helt gamla tiders stinshögfärd. Men vi titulerade varandra Thulin och Andersson. Inte var han heller så noga med en strikt uniform. Han expedierade ofta tågen med en stor, brokig snusnäsduk hängande ur kavajfickan. Han gav mig alltid en vink om åt vilket håll banmästaren rest med tåget, och då det var dåligt väder kallade han ofta in mig och bjöd på en värmande "kaffegök". Johannes Thulin var på sin tid Sveriges äldste i tjänstgöring varande stins, som avgick först 1942 vid 82 års ålder. Då hade han varit stins i Hohög i fyrtioåtta år eller nära ett halvsekel. För att täcka en del brister i budgeten under järnvägens nedgångsperiod på 1920-talet lånades medel ur Genarpsbanans privata pensionskassa, där de äldre befattningshavarna var medlemmar och betalat in avgifter i många år. De yngre anställda tillhörde De Enskilda Järnvägarnas Pensionskassa. Efter konkursen 1929, där den privata pensionskassans fordringar inte riktigt bevakats, kunde de äldre befattningshavarna vid Genarpsbanan inte få någon pension, och de var för gamla för att vinna inträde i De Enskilda Järnvägarnas Pensionskassa. Den privata pensionskassan var tömd, och när de äldre inte kunde pensioneras, fick de helt enkelt stanna kvar i tjänsten och uppbära lön så länge de kunde tjänstgöra. Hohögsstinsen Thulin hörde till dessa. Ett par lokförare var över 70 år, då de slutade. Då de äldre till följd av den sinade pensionskassan inte kunde pensioneras utan stod kvar i tjänst så länge de orkade, spred sig missnöjet bland de yngre, ty de kunde inte bli befordrade så som de hade förtjänat. När någon av de gamla stinsarna äntligen avgick, togs pensionerade stationsmästare från S. J. in, och de gick för stationskarlslön, vilket blev billigare än att befordra dem, som stod i tur. Med åren blev jag bekant med folket, som bodde utmed linjen. Jag uträttade ärenden för dem, körde tyngre fraktgods och postpaket med min dressin till och från stationerna i Hohög och Kvarnby. När jag arbetade på linjen blev jag inbjuden på kaffe hos villaägarna, särskilt vid dåligt väder. Av en trädgårdsmästare fick jag plantor och blomsterlökar, av en bagare bröd, av mjölnaren i Hohög mjöl och under krigsåren vete och korn, som brändes till surrogatkaffe. En äldre man, som var intresserad av matlagning och själv lade in sill, överlämnade då och då en burk löksill eller glasmästaresill. Bland barnen utmed linjen hade jag många vänner, de stod i kö för att få åka på min dressin, en spännande upplevelse för dem. Det var en trivsam och gemytlig stämning.

Under 1940-talet hade vi några stränga vint-

Plogtåg med två lokomotiv genom Hohögs backar 1942.

rar, som förorsakade oss banvakter mycket arbete. Vintern 1942 var mycket snörik, och i ett par månader bara skottade vi snö, flänsskottning[11] och sidoskottning. Vi fick gå till fots, ty det var oframkomligt med dressin. Skärningarna var fulla av snö, värst var den djupa skärningen genom Hohögs backar,[12] och på sina håll var drivorna flera meter höga. Tågen körde fast här och var och måste skottas fram. Det var besvärligt att hålla växlarna rena på bangårdarna. Allra besvärligast var det att hålla vägövergångarna rena, där snön packade sig mellan räler och moträler och blev hård som glas. Banmästaren gav order att jag skulle köpa salt och lägga i vägövergångarna. "Bara köp salt", sade han, "ta räkning hos handlarna, järnvägen betaler". Jag köpte först tio kilo salt, men det räckte inte långt, så jag köpte tio kilo till. Under hela vintern hade jag köpt 40 kilo salt. På våren lämnade jag räkningarna på salt till banmästaren, som vände och vred på räkningarna och slutligen sade: "Det var en förfärlig massa salt Gösta förbrukat, jag förstår inte, hur Gösta kunnat använda så mycket salt". Räkningarna var sammanlagt på 4:80. När jag sedan behövde salt till vägövergångarna, betalade jag det alltid själv, hellre detta än att bli tilltrodd vara tjuv. I rättvisans namn skall sägas, att banmästaren i grund och botten var en godmodig och oförarglig person, som kunde visa generositet på olika sätt. Men hans ställning var inte avundsvärd. Järnvägens ekonomi var svag, och helst skulle det inte vara några omkostnader. När banmästaren lämnade in räkningar till järnvägsbyrån för extra utgifter, fick han en åthutning av trafikchefen. I mars 1947 hade vi den ena snöstormen efter den andra, och trafiken blev helt lamslagen. Tågen var inställda i fjorton dagar. Den 25 mars började trafiken igen, sedan ett plogtåg tagit sig fram till Östervärn. Vintertjänsten vid Genarpsbanan var oerhört pressande. Någon bantelefon fanns inte utan banvakter och grind-

vakter hade bara att vänta i kuren tills tåget kom, och det kunde dröja. Under vintern 1947 vållade ett snöfall kaos i de automatiska växlarna på Malmö C, och Genarpståget, som skulle avgå 20.25 expedierades först kl. 3 på morgonen, men inget besked lämnades till personalen, som fick stå ute vid sina postställen i kyla och rykande snöstorm i 6 à 7 timmar. Under torra, kalla vintrar uppstod frostknölar på linjen. Spåret låg nere i lera. Höglyft och grusning förekom inte längre av besparingsskäl. Rälerna slog sig, och stora knölar uppstod, varför tåghastigheten måste nedsättas. Varningstavlor utsattes vid de värsta ställena. En dag höll jag vid Hohögs station med två gröna tavlor, som jag skulle sätta ut i en kurva. Lokföraren sade då, att jag skulle sätta en i Östervärn och en i Genarp, ty hela linjen var lika farlig, och jag höll med honom om det.

Vid krigsslutet 1945, då bilismen kom i gång igen, blev det aktuellt att lägga ner Genarpsbanan, och för personalen började en orolig tid. Det gick så många rykten, den ene hade hört ett, den andre ett annat. Den ena dagen hette det, att S. J. skulle övertaga, upprusta och elektrifiera Genarpsbanan. Den andra dagen hette det, att S. J. aldrig skulle övertaga den totalt nerkörda Genarpsbanan. Man visste varken ut eller in. I besparingssyfte flyttades trafikchefsexpeditionen 1945 till Kvarnby stationshus. Trafikchef var nu Sture Persson,[13] tidigare skrivare på järnvägsbyrån i Malmö. Han var en utmärkt arbetsledare och vann stor uppskattning hos personalen. Också gentemot trafikanterna uppträdde han försynt och tillmötesgående. Det blev han som fick leda avvecklingen av Genarpsbanan. På hösten 1947 lämnade regeringen sitt medgivande till nedläggande av Genarpsbanan, men ingenting sades om personalens öde. Alla svävade i ovisshet om sin framtid. Förhandlingar om personalen inleddes mellan Svenska Järnvägsmannaförbundet och S. J. Vid tidtabellsskiftet den 9 maj 1948 nedlades driften på Genarpsbanan, och den 8 maj kördes det sista tåget från Malmö kl. 20.25 till Genarp, smyckat med blommor och överallt hyllat av många människor. På stationerna saluterades det sista tåget med knalldosor. På Hohögs station hade den gamle stinsen Johannes Thulin infunnit sig för att ta farväl av det sista tåget. Som stins hade han tagit emot invigningståget i Hohög 1894. Det kändes vemodigt att se de röda akterlyktorna på det sista tåget försvinna i vårkvällen. Aldrig mera skulle jag köra ut med min trehjuliga dressin på den linje, där jag arbetat i tjugoåtta år, först som banarbetare och sedan som banvakt. Genarpståget, som jag sett redan som barn vid Genarps station, var för alltid borta. I slutet av maj hölls en avskedsfest för all personal på Genarps Hotell. Där meddelades den glädjande nyheten, att Svenska Järnvägsmannaförbundets förhandlingar med S. J. slutförts med resultat att S. J. skulle övertaga Genarpsbanans personal. Jag blev nu banvakt vid S. J. och placerades på bangården Malmö C, där jag tjänstgjorde till 1955, då jag pensionerades. Efter nedläggningen förvärvade Malmö stad Genarpsbanans mark och fastigheter inom stadens område, och av Malmö stad hyrde jag banvaktsstugan i Hohög, som blev min och familjens bostad till 1957.

På hösten 1948 började en arbetsstyrka på åtta man bryta upp Genarpsbanan, och den var färdig med sitt arbete på våren 1949. Då hade 60.000 meter räls motsvarande en vikt av c:a 1.250 ton jämte c:a 150.000 rälsspik uppbrutits. Rälerna såldes som skrot till Pehrsöner i Ystad. Denna arbetsstyrka, som bröt upp Genarpsbanan, kallades ute i bygderna "baklängesrallarna". Malmö—Genarps järnvägs historia var slutskriven. I dag kan man endast här och var i landskapet se rester av den gamla banvallen, där järnvägen drog fram.

"Baklängesrallarna" i arbete. Spåret brytes upp vid banvaktsstugan nr 1 i Hohög 1948.

Tur- och returbiljett Malmö C—Bara 1943. 3:e klass. Pris kr 1:50.

NOTER:

1 Malmö Omnibusbolag öppnade 1924 linjerna Malmö—Hässleberga—Sturup och Malmö—Bokskogen. Dessa busslinjer övertogs 1930 av Malmö Östra Omnibusbolag, som drev en linje Malmö—Bokskogen—Börringe till 1939, då linjen övertogs av S. J.

2 Ölhallen Continental, Fredsgatan 33.

3 Lundavägen 5.

4 Banmästare Olof Persson, född i Skabersjö 1879, död i Bara 1959.

5 Regementsläkare Fredrik Ragnar Falck, född i Malmö 1865, död i Malmö 1934. Se vidare Sveriges Läkarehistoria, Fjärde följden, Andra delen, Stockholm 1932.

6 Trafikchef Josef Cornelius Holm, född i Kvidinge 1871, död i Malmö S:t Petri 1945.

7 Malmö—Genarps järnvägsbyrå, Östergatan 31.

8 Gårdar i Husie, se vidare Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö V, f. d. Husie socken, MFÅ 1961.

9 Stationsinspektor Hilding Jakobsson, född i Husie 1891, död i Malmö S:t Johannes 1979.

10 Stationsföreståndare Johannes Thulin, född i Ö. Vemmerlöv 1861, död i Malmö S:t Pauli 1950.

11 Flänsskottning, skottning vid rälernas insida, så att plats ges åt hjulens fläns.

12 Om Hohögs backar se vidare Helge Andersson, Hohögarna, MFÅ 1954.

13 Trafikchef Sture Persson, född i V. Sönnarslöv 1888, död i Malmö S:t Petri 1959.

REFERENSLITTERATUR:

Andersson, Gösta, Minnen från Häckebergatrakten, SÄASÄ, Sällskapet Skånsk Samlings Årsbok 1960 och 1961, Malmö.

Andersson, Helge, Malmö—Genarps Järnväg MFÅ 1955, s. 97—111.

Andersson, Helge, Torups skog, en gång ett populärt utflyktsmål för malmöborna, MFÅ 1968, s. 35—43.

Andersson, Helge, Ånga och skogsromantik i Bara kommun (huvudred. Helge Andersson), s. 240—251, Lund 1980.

Kask, Peeter-Jaan, Det gamla Genarp, En bok utgiven av Genarps kommun inför sammanläggningen med Lund 1974, Malmö 1973.

Sundström, Åke, En bok om Genarp, utgiven av Genarps kulturförening, Malmö 1979.

Präster i Malmö före reformationen

Av Einar Bager

Om man kan föreställa sig sinnesrörelser i den tillvaro, som väntar de avsomnade, torde en rad växlande uttryck ha kunnat avläsas hos det under den katolska tiden i Malmö verksamma prästerskapet, när A. U. Isberg s:r år 1895 utgav sin Malmö stads presterskap: Före reformationen: Kyrkoherdar. Den oväntade utnämningen till kyrkoherdar hälsades av rätt många med glad överraskning, ett fåtal visade förtrytelse över att plötsligt ha kommit i ett så blandat sällskap, medan den långt övervägande hopen avundsjukt sneglade på dem, som så oförmodat blivit befordrade. I denna skara befann sig kanske också en och annan, som ansåg sig ha blivit orättvist bortglömd, när förteckningen upprättades.

Medan prästerna efter reformationen från Claus Mortensen och framöver blivit grundligt redovisade, sist och slutgiltigt av Gunnar Carlqvist i Lunds stifts herdaminnen, har prästerna under den katolska tiden ägnats ett mera förströtт intresse. N. H. Sjöborg nämner blott Nicolaus Marci, som 1347 av kung Erik Smek befordrades till "en bättre lägenhet i Linköping". J. O. Friberg utökar samlingen med Claes Barnow och Henrik Hansen, men först C. Sonnenstein-Wendt har försökt sammanställa en längd för hela perioden, som han korrekt rubricerar: Prester i Malmö. Det är i huvudsak de i denna lista uppräknade personerna, som A. U. Isberg utnämner till kyrkoherdar vid Malmö S:t Petri. Genom att angiva källor för uppgifterna om varje "kyrkoherde", söker han ge sin serie sken av en vetenskaplig undersöknings resultat.

Då den på så lösa grunder byggda serien ansetts pålitlig med tyvärr beklagliga efterverkningar, kan det vara befogat att dels undersöka hållfastheten i den företedda bevisningen, dels redovisa, vad urkunderna i övrigt har att förtälja om prästerskapet i Malmö före reformationen.

Isberg börjar sin serie med 1. en till namnet okänd präst, som enligt ett till blott ena hälften bevarat påvligt brev av år 1246 erhållit rätt att med tjänsten vid kyrkan i Malmö förena tidigare tjänst vid kyrkan i Hothorp. Det anges ej, om ifrågavarande kyrka är belägen i Malmö nedre vid havet eller Malmö övre vid nuvarande Pildammarna.

2. Nicolaus omnämnes som presbyterus de Malmöghe öfra och har sålunda ingenting med Malmö S:t Petri att göra. Av notisen framgår ej heller, att han varit kyrkoherde, utan han kan ha beklätt en betydligt blygsammare plats.

3. Om Rolandus, presbyter, vet vi, att han den 11 september 1340 sålde sin gård, punkt och slut . . .

4. Om den redan av Sjöborg nämnde Niels Marcusen (Nicolaus Marci) med tillnamnet Bunkeflod finns fylliga uppgifter, som Isberg korrekt redovisar. Den "bättre lägenheten" i Linköping förde Niels Marcusen till domprostbefattningen.

5. Joen Nielssen Litle (Jonas Lithle) magister och kanik vid Lunds domkyrka samt "persona ecclesie Malmöghe" donerar 1351 en gård i Broby för själamässor i domkyrkans kor. Tjäns-

ten i Malmö har måhända i regel skötts av en vicarius.

6. Bertold omnämnes såsom "persona ecclesie Malmöghe", då han jämte sin vicarius Arnold 1378 bevittnar en donationshandling.

7. Andreas, presbyter, bevittnar 1397 jämte andra ett av Niels Iversen Rosenkrants utfärdat pantbrev. Isberg tillägger efter presbyter "säkerligen i Malmö".

8. Henrik Hansen bör i varje fall bära efternamnet Hinzesen. Hans namn förekommer endast en gång i samband med ett gårdsköp. En borgare i Malmö sålde 1400 till Lunds domkapitel en gård "nest præstegaarden vesten til", vars ena hälft han förvärvat av Hinze Laghæ, andra hälften av "Her Hinrich præst, hans sön".

9. Jens Jacobsen omnämnes 1401 som "kirkeherre i Malmöghe", när han bevittnar ett drottning Margaretas gåvobrev.

10. Claus Barnow "præst" närvar 1449 på bytinget vid utfärdandet av ett skötebrev. Hans namn står i dokumentet före de vid samma tillfälle närvarande borgmästare och råd, vilket kan tyda på hög ställning.

11. Hans Fyrbom bevittnar 1463 som "kirkeherre ath S. Pethers kirke i Malmöghe" sin faders försäljning av en gård på nuvarande Stortorget. Isbergs uppgifter korrekta.

12. Morten Wisteth, præst, bevittnar 1479 jämte Jens Swensön, borgemester, och Conrad, borgare i Malmö, ett hyreskontrakt, varigenom Casper van Cassel förhyr den Sorö kloster tillhöriga "Jörgen Kocks gård".

13. Johan Dringenberg omnämnes flera gånger som kyrkoherde och även beträffande 14. Otto Niklasen och 15. Knut Markusen finns intet skäl att ifrågasätta Isbergs uppgifter.

16. Knut Andersen omnämnes först 1532, dock ej som kyrkoherde, då han bodde i ett hus på kyrkogården. Han kan vara identisk med "gamle Her Knud", som begrovs 1539, men minst lika troligt kan härmed avses 15. Knut Markusen.

17. Henrik Hansen. Isbergs uppgifter korrekta.

När man slutfört denna redovisning och skall göra upp facit, känner man sig närmast som profeten Elia, när han lät föra ner Baalprästerna till bäcken Kison och slaktade dem där. Utom den fritt svävande nr 1. N. N. måste även nr 2, 3, 7, 8, 12 och 16 anträda den dystra vandringen till bäcken. De båda under nr 5 och 6 redovisade prästerna beviljas efter någon tvekan nåd, eftersom beteckningen "persona ecclesie" säkerligen inneburit chefskap vid kyrkan. Utom dessa skulle såsom berättigade till titeln kyrkoherde därefter kvarstå nr 4. Niels Marcusen Bunkeflod, 9. Jens Jacobsen, 10. Claus Barnow (med ett litet frågetecken), 11. Hans Fyrbom, 13. Johan Dringenberg, 14. Otto Niklasen, 15. Knut Markusen och 17. Henric Hansen.

Även om dessa tio namn såsom kyrkoherdar vid vår nuvarande S:t Petri kyrka långt ifrån täcker den mer än tvåhundraåriga perioden före reformationen, är listan med angivna förbehåll tillförlitlig och visar, hur föga som återstår efter en fingranskning.

För oss, som alltsedan reformationen räknat med en kyrkoherde med högst tre komministrar som medhjälpare i S:t Petri kyrka, kan en orientering om anledningen till det talrika prästerskapet under katolska tiden vara erforderlig. Utom högaltaret inrymdes i kyrkan 26 dokumenterade altaren, vartill kom några, som ej lämnat spår efter sig i handlingarna såsom ett S:t Knutsaltare för bröderna i detta mäktiga gille och ett för handelspartnern Lübeck. Att mässorna vid dessa altare ej sköttes av tillfälligt valda präster, framgår av, att åtskilliga altare hade egna prästgårdar, s. k. residens. I den stora uppgörelsen mellan Malmö stad och domkapitlet i Lund år 1522 beträffande det senares jordagods i Malmö nämnes sådana residens för Vor

Serie pastorum i Malmö S:t Petri kyrka. Kyrkoherdelängd efter A. U. Isbergs uppgifter.

Frues kapell vid stenkekaret, S:te Beritte altare, Vor Frue altare och Vor Frue Rosarii altare, i sistnämnda fall benämnt "prestegaarden". Det på jordagods stinna S:te Anne Kallente lag har givetvis haft sitt residens, kanske "Her Hennicks gordt", som i förteckningen följer omedelbart efter Kallentegorden. Det kan nämnas, att bland ägarna till de boningar, som hörde till denna stora gård, finner vi 1532 tre präster från katolska tiden, Her Michil Mand, Her Per Jude och Her Knud Andersen. Dessa residens har givetvis också mottagit besök av de befattningshavare vid Lunds domkapitel, som haft dessa altare "i forsvar".

I regel får vi om medlemmar av det andliga ståndet endast kort och gott beskedet, att han varit präst i Malmö, men någon enstaka gång är urkunderna mera vältaliga. När Kristina Petersdotter, änka efter riddaren Jacob Muus, år 1395 donerade en ladugård till det av hennes man stiftade altaret i sockenkyrkan i Malmö, satte hon som villkor, att tjänsten vid detta altare skulle innehas av Herr Peder med tillnamnet Danmark, samt att hennes ättlingar skulle äga patronaträtt till detta altare. Två år senare bekräftade ärkebiskopen i brev till "Dominus Petrus Johannis dicto Danmark" personligen utnämningen till det vid denna tid vakanta ämbetet, ett besked, som denne hade att underställa Fru Kristina.

Inför en prästnämnd hade 1504 inkallats vittnen av Herr Laurens Jepsen, präst, "som nu haver Helig Trefaldigheds altere paa den norre siden i S:t Peters kirke i vere", angående en detta altare tillhörig jord. Ett av vittnena berättade, att han på sin tid gav en lödig mark i landgille till "en hederlig mand, som kalledes lille Her Anders, som da havde samme altere i vere och forlening".

När priorn i Heligandsklostret i Malmö år 1509 förrättade ett gårdsskifte med Herr Oluf Perssen, perpetuus vicarius till Vor Frue altare

i S:t Petri kyrka, är förhållandet kanske annorlunda. I ovannämnda överenskommelse med domkapitlet 1522 nämnes en rad altare, som underställts befattningshavare vid domkapitlet och så kan vara förhållandet även i detta fall.

Per Degn i Holbergs Erasmus Montanus, som kunde "synge i kap med ti andre degne", har knappast annat än den kyrkliga miljön gemensamt med sin medeltida namne. Denne stod högt på den ecclestiastika stegen. När han framträdde tillsammans med andra präster, även kaniker, gick han alltid i spetsen. Ofta nämnes han som dægen i ett eller annat härad och motsvarar väl närmast vår kontraktsprost. I urkunder, som berör Malmö, möter vi 1473 Georgius, dægen i Oxie härad, boende i Malmö, då han anför ett manstarkt uppbåd Malmöpräster. Tio år senare 1483 nämnes Herr Henrik Gottskalck i samma befattning, när han säljer en gård till Herr Jens Jordsen, stolsbroder i Kalendegillet. Därefter i följden kommer 1498 Herr Jens Hiorth, som har beteckningen "dægen i Malmö". När ett antal präster 1502 samlats i Heligkorskapellet i S:t Petri kyrka, har de i spetsen Hans Jacobsen, prest, dægen i Malmö. Som sista namn i denna series decanorum har vi 1504 Herr Michel Matzen, dægn i Malmö. I sistnämnda tre fall har ortsbestämningen formulerats vilseledande, troligen beroende på, att de, ehuru kyrkoherdar i Malmö omnejd, varit bosatta i staden. Det kan nämnas, att Per Degns medeltida föregångare kallas diegn eller dyægn, en liten skillnad, som för honom längst ner på skalan och utanför de prästvigdas skara.

Flera hantverkslag hade altaren för sina skyddspatroner, men endast bagarelaget, S:t Antonii lag, har protokoll bevarat från katolska tiden. Vi finner här, att både ovannämnde Herr Jens Hiorth och Herr Hans Hemmingsen varit givmilda mot laget vid en insamling 1498 och följande år intogs såväl sistnämnde präst som Herr Willum Meijebom såsom bröder i laget på villkor, att de skulle giva två tunnor öl, när turen kom till dem, samt 4 skilling årligen som tidepenningar till altaret. När lagets räkenskaper granskades 1502, skedde det av Herr Ip Falster och kapellanen Oluf, "med hvilke der vor ok nogle lekmend", varefter bagaremästarna räknas upp.

Om det här är snudd på kyrkliga sammanhang, eftersom S:t Antonii altare alltid skymtar i bakgrunden, är det eljest i helt andra förbindelser, som präster i Malmö råkar nämnas. De bevittnar högst världsliga dokument, de säljer gårdar eller äger gårdar, som anges gränsa till en såld gård, med ett ord idel tillfälligheter är anledning till, att deras namn över huvud taget nämnes. Vad dokumenten bevarat, blir sålunda bara ett plock på måfå.

Eftersom antalet präster i S:t Petri kyrka tillväxte i samma mån, som nya altare donerades, är uppgifterna på detta område fåtaliga under de första 150 åren och först från 1400-talets mitt börjar källorna flöda rikligare. Följande förteckning omfattar sålunda slutskedet av den katolska tiden.

1458 30/4 uthyrdes en Aas (Åhus) kloster tillhörig gård, som Herr Peder Danmark tidigare förhyrt.[1]

1462 25/5 "Hederlig prästman" Her Anders Jönsson mottar å S. Trinitatis altares i S. Peders kyrka i Malmö vägnar en gårdsdonation.[2]

1464 5/3 Till "klærke, prester i Kallentegilde i Malmö ok till theres altere, Sancte Anne tillhörer, norden i koren i S. Peters kyrke" skänkes en gård.[3]

1465 10/10 Her Jeip Nielssön, "som kom aff Rænge", bor i en gård, tillhörig ett altare i Roskilde. Omnämnes flera gånger senare, bl. a. 1475 4/12 såsom perpetuus vicarius i Lund, men 1478 29/3 såsom boende i en gård vid Rundelsgatan, som ännu 1522 benämndes "Her Jep Rengs gaard".[4]

1471 1/7 Her Jens Pederssen, præst, äger en del av en i övrigt försåld gård.[5]

1472 7/12 Her Mortin Pætherssön och Her Pæther Nielsön, prester i Malmöge, bevittnar en gårdsförsäljning.[6]

1473 3/9 Med Georgius, dæken i Oxie, boende i Malmö, i spetsen åhörde Her Anders Jènssön, Her Policarpus, Her Pæther Nickelsön och Her Hans Gerlachssön, prester i samme sted, i Helig lekamens kapell i S:t Petri kyrka ett vittnesmål.[7]

1502 29/7 I Heligkorskapellet i S:t Petri hade samlats Hans Jacobsen Wlff, dægen i Malmö, Nilss Hiort, Villiom Meijbom, Hans Knut, prester, vidare borgmästare, byfogde, rådmän m. fl. för att åhöra en gårdsförsäljning mellan Her Hans Hermyndssen, prest, och en borgare.[8]

1522 21/7 I överenskommelsen mellan Malmö stad och domkapitlet nämnes: Till Vor Frogis alter: först residentien till for:ne alter vti Tywbegabs strædit, som Her Peer Lawritzsen vti booer, S. Trinitatis: een gordt paa Syndregade, som Her Olwff Asmenszens moder haffuer breff paa, S. Beritte alter gotz vti tornet, som Her Per Falster haffuer residentien vti Tyuffuegaffstrædit, Her Hennicks gordt, Her Hans Lawritzsens gordt.

1531 31/5 Peder Raffn och Henric Laurenssen, "prester, som mange aar wore och hafde werit och bodt i Malmö", intygar, att vid bildstormen halvtannat år tidigare beklagade sig Her Hans Andhersen, kapellan i S:te Anne kapell, över frånstulna medel.[9]

Till denna uppräkning av präster kan möjligen invändas, att somliga präster kanske tjänstgjort vid andra kyrkliga inrättningar i Malmö än S:t Petri kyrka. I handlingarna anges dock sorgfälligt, när det varit fråga om någon till Heligandsklostret eller Gråbrödersklostret knuten person. Beteckningarna är i dessa fall prior, tillsynsmand och forestander, gardian och broder, stundom med tillägget "prest".

Tillskottet av ett trettiotal nya namn i registret över präster i S:t Petri före reformationen är i och för sig föga imponerande, när det som här sträcker sig över trekvarts sekel. En pålitligare bild får man måhända av uppgifterna i "En liden Disputatz — emellom Borgemester aff Malmö oc Herr Cantor aff Lund", tryckt 1530, där den senare påtalar nedbrytandet av "6o altere oc flere". I sitt svar uppehåller sig Malmöborgmästaren vid det missbruk med mässor och dylikt, som bedrivits vid dessa altare och sammanfattar: "tha haffde wi til thesse altere dobbelt prester, men til wor predickestool eij een lærder och retsindig prest". Altartjänst och predikan spelas här ut mot varandra, men uppgiften rörande antalet med den förras handhavande sysselsatta präster har nog i propagandasyfte tagits till i överkant. I här redovisat material kan möjligen utläsas, att bagarelaget för tjänsten vid S:t Antonii altare haft en präst och en kapellan samt att S:te Anne Kallente kunnat bjuda på ett manstarkare uppbåd, men å andra sidan torde somliga altare såsom Stettins och Lübecks knappast ha varit ständigt bemannade.

Sammanfattningsvis torde av denna redogörelse framgå, att gränserna på detta område ofta är flytande och att materialet kan inbjuda till olika tolkningar. Ovedersägligt är, att tidigare redovisningar av Malmö prästerskap under katolsk tid kräver en grundlig översyn.

NOTER:

1 L. Weibull: Lunds Ärkestifts urkundsbok.
2 Skånebrevsförteckningen.
3 Weibull: a. a.
4 Weibull: a. a.
5 Christensen: Rep. dipl.
6 Weibull: a. a.
7 Dipl. Danica.
8 Bagarelagets handl. Malmö stadsarkiv.
9 Lunds domkapitels arkiv.

Litteratur från grannskapet

Av Helge Andersson

Mot bakgrunden av landsbygdens hastiga förvandling i senare tid har intresset för lokalhistoria ökat. Som resultat härav har en rad socken- och kommunböcker producerats i senare år. Redan 1957 tillsatte kommunfullmäktige i Burlöv en kommitté med uppdrag att utreda frågan om utarbetandet av en kommunhistorik. Större delen av arbetet uppdrogs åt fil. dr Ingemar Ingers, Lund, en av de främsta experterna på skånsk lokalhistoria. Förarbetena inleddes 1958. Efter femton års arbete utkom 1972 en första del av Burlövs kommuns historia, en rikt illustrerad volym med sex hundra sidor, som belyser det historiska perspektivet genom åtta tusen år från de primitiva stenåldersboplatserna vid Sege å till de vita höghusblocken vid motorvägen, redigerad och skriven av Ingemar Ingers. (Anmäld i MFÅ 1972.)

Efter ytterligare åtta års arbete utkom hösten 1980 en ny volym *Burlövs Kommun, Historia och Beskrivning, Del II,* även denna redigerad av Ingemar Ingers, som också skrivit de tre inledande kapitlen. Här presenteras först Burlöv i äldre beskrivningar, t. ex. Lunds stifts landebok 1569 och Prästrelationerna 1624 och därefter utdrag av gamla handlingar, däribland jordrevningsprotokollet från 1671, sockenbeskrivning 1730 och diverse bouppteckningar. Ett tredje kapitel belyser utvecklingen från sockenstämma till kommunfullmäktige. I andra volymen har förutom Ingemar Ingers ett flertal andra författare medverkat med bidrag, som väl täcker hela det såväl kyrkliga som kommunala verksamhetsfältet i Burlöv. Ett kapitel behandlar andligt liv och kyrkobyggnader under 1900-talet, däribland Burlövs nya kyrka, vanligen kallad Arlövs kyrka, invigd 1900 och ritad av malmöarkitekten A. Arvidius. Skolväsende, sockenbibliotek, brandförsvar, ideella föreningar och folkrörelser liksom handel, hantverk och industri skildras ingående och initierat. Till de mest kända industrierna inom Burlöv hör Arlövs sockerfabrik, Waggonfabriken och Skriv & Ritbok AB, som startades 1898 av en överlärare S. A. Tornberg, och som i sex decennier levererade böcker från Arlöv till skolbarn i hela landet, bl. a. de välkända skrivböckerna RUNA. Ett omfattande illustrationsmaterial, litteratur- och innehållsförteckning kompletterar volymen.

Med föreliggande volym avslutas ett tjugotreårigt träget kulturarbete. Det är ett imponerande material, som här insamlats och bearbetats och slutligen sammanställts av Ingemar Ingers. Det torde finnas få kommuner om ens någon, som producerat en så gedigen och allt omspännande kommunhistorik som Burlövs kommun. Kommunhistoriken, som har intresse långt utanför den egna kommunens gränser och inte minst i Malmö, försäljes i Arlövs bibliotek och hos Arlövs Bokhandel.

Vid skilda tillfällen har förändringens vind blåst korsdrag över de gamla byarna, och gammal bondekultur har mött ny tid. Den första genomgripande förändringen kom under 1800-talets första decennier med enskiftet, då de gamla byhemmen sprängdes, och gårdarna flyttades ut i bymarkerna, där de fick sina ägor samlade på ett ställe. Enskiftet torde vara den

mest revolutionerande reform, som någonsin genomförts i Skåne. Inte bara landskapets och bebyggelsens struktur förändrades utan också människornas livsmönster. Mycket av gamla seder och bruk förlorade sitt rotfäste och gick till spillo. Under senare delen av 1800-talet inleddes mekaniseringen av jordbruket med nya arbetsrutiner, som ändrade arbetsrytmen och upplöste gammal arbetsgemenskap, där de olika gillena spelar en stor roll. För den mest radikala förändringen av de gamla byarna och det nedärvda livsmönstret där svarar vår egen tid. Jordbrukets mekanisering och landsbygdens modernisering är nära nog total. Gammal bondekultur och nedärvd tradition ligger i dödsryckningarna. I verklighetens värld håller de på att suddas ut. Endast i arkivens uppteckningar och inspelningar lever rester av det oskattbara kulturarvet kvar.

De rikhaltiga samlingarna i Folklivsarkivet i Lund har fått lämna stoff till Oxie Härads Hembygdsförenings nyligen utkomna årsbok 1980 med titeln *Ett år i gammal tid, Folkminnen från arbete och fest i Oxie härad,* där föreningens ordförande prosten Ernst Frostin på ett förtjänstfullt sätt sammanställt folkminnen från arbete och fest i Oxie härad till en levande skildring av bondens arbetsår i gången tid. De flesta uppteckningarna är gjorda på 1920- och 1930-talen av Ernst Frostin själv, som då cyklade omkring i häradets byar och noterade vad de gamle visste om gamla seder och bruk i deras ungdom eller vad de hört de äldre berätta. Det är alltså häradets eget folk som berättar i denna bok. Bondeåret spänner från nyår, då man på olika sätt sökte tyda framtiden, till jul över vår, midsommar, höst och Mårten med olika gillen allt efter årstiden, t. ex. sågille och höstagille. Uppteckningarna berättar, hur de roade sig i byalagen, slog katten ur tunnan om fastlagen, rullade ägg om påsken, sjöng maj i by, dansade kring majstången vid midsommar, då man också offrade i källor med hälsobringande vatten. Sådana källor fanns i Oxie och i Bastorp i Glostorp. Berättarna förmedlar doften av gillesmaten vid Mårten och jul, stekt gås, "blopyllsa" och "risengröd". En flitigt anlitad sagesman är lantbrukaren Anders Persson, född år 1839 på Kvarnby nr 11 i Husie. Han kom tidigt ut i arbetet, och vid 94 års ålder berättade han sina minnen från ungdomen. Anders Persson har också berättat hur hans hem fick den första julgranen. "Jag minns 1857. Min far som var ledamot av kyrkorådet skulle hämta julgran till kyrkan i Torups skog. Jag var 18 år och min syster 7 år bad mig köpa gran. 3 alnar hög blev den. Hemma stöpte vi talgljus och band dem fast med ullgarnstrådar och satte dit äpplen och korgar med nötter och saker som glittrade." Detta är ett av de första omnämnandena av julgran på landsbygden. Kyrkan som fick julgran var Husie, nybyggd 1857.

Tillsammans ger de här presenterade uppteckningarna en fyllig och rikt fasetterad bild av årets rytm och en gången tids folkliv i Oxie härad. En stor del av materialet härstammar från socknar, som numera införlivats med Malmö kommuns område. Ett rikt illustrationsmaterial, foton och teckningar av Ernst Frostin, pryder årsboken, som utgör ett värdefullt bidrag till skånsk lokalhistoria. Årsboken distribueras genom Asps Bokhandel i Vellinge eller kan köpas i entrén till Kommendanthuset, Malmö museum.

Det medeltida Kalendehuset

Av Sven Rosborn

Byggnadsrester från 1300-talet är det förvisso ont om i Malmö. De mest kända torde vara S:t Petri kyrka och hotell Tunnelns kryssvalvskällare. Som ett tredje men mera anonymt exempel står Kalendehuset vid Kalendegatan, granne med den forna Hippodromen. Kalendehuset har behandlats med ett relativt passivt forskarintresse, vilket kanske beror på den allmänna uppfattningen att merparten av den medeltida byggnaden försvann under en ombyggnad på 1860-talet. Om det således numera endast är frågan om fragment efter den forna byggnaden, kan dessa vara nog så omfattande och vid närmare genomgång inte enbart kasta ljus över själva den medeltida byggnaden, utan också över angränsande bebyggelse och gatustråk.

Vad har då arkivalierna att förtälja om det gamla stenhuset?[1] En försäljning redan år 1406 torde vara den äldsta kända uppgiften om gården: "beskedelige Reinekinus Smidh skiötte eller sålde åth försichtig mand Andree Martini proconsuli, alt sit jordegodz . . ."[2] Vid samma tillfälle omtalas också att gården tidigare hyrts av Albertus Hornfisk. Andree Martini är förvisso en av det medeltida Malmös mera kända innevånare; kanske ej genom sin höga post inom stadsstyret utan snarare genom sin i sanning dramatiska hädangång. Första gången Anders Mortensen dyker upp i arkivalierna är som rådman i Malmö år 1392. Åtta år senare omtalas han som en av stadens borgmästare. Året 1417 tituleras Anders "herr", en omständighet som tyder på att han vid denna tid blivit adlad av Erik av Pommern.[3] Detta kliv uppför karriärstegen kanske kan sammanknippas med övergången från borgmästareämbetet till tjänsten som kungens fogde i Malmö. Karriären avbrytes emellertid abrupt året 1418. Den 17 augusti detta år verkar herremannen vara intrasslad i ekonomiska svårigheter. Denna dag pantsätter han nämligen för täckande av en skuld på 28 marck silver till jungfrun Gera Hinricksdotter "sin gord belägen mitt uti Malmö".[4] Vi anar att det är dessa ekonomiska problem som kan ha bidragit till att Anders i sin tjänsteutövning förfalskade ett av kung Eriks brev. Brottet upptäcktes emellertid och malmöfogden ställdes inför kungens domstol i Köpenhamn. I Malmö medeltida tänkebok "Registrum ville Malmöghe" har en skrivare år 1419 antecknat slutet på historien:

"Året förut dömd till eldens plåga
blev Malmö-ädlingen. Ack!! så illa dog han.
Elden förgjorde honom,
emedan han förfalskat brevet.
Kung Eriks lagar gav denna dom.
Mängder av folk hade skockats vid Tule hög,
det var månsken, när den skyldige
störtades i elden."[5]

I dansk arkivregistratur omnämnes händelsen sålunda: "1418, Item falsk konungs Ericks breff sönderskorit, som her Anders Morthenssön wort brent fore".[6]

I mars 1434 var kung Erik i full gång med byggandet av ett nytt slott i Malmö, "Myntergorden", och för att täcka utgifterna försåldes

kronans egendomar i staden, däribland Anders Mortensens till kronan indragna egendom.[7] Adelsmannaståndet synes dock ha visat fortsatt intresse för gården, åtminstone ägdes denna år 1464 av David Hak, riddare av "Mangestorp". Sistnämnda år avhänder sig riddaren "eth stenhws, jord ok grwnd . . . hwilket stenhws Anders Martinsen ffordom othe, borgemestere her i Malmöge ok ligger mellum fforde sankte Pethers kyrke ok sancte Iwrians Capelle". Det är först nu som stenhuset som gåva kommer i det kyrkliga Kalendegillets ägo. Gillet ägde ett S:te Annealtare, beläget "norden i koren j sankte Pethers kyrke".[8]

Tomtsituationen år 1532 framgår av rekonstruktionen på fig. 2. Detta år utgick ränta för de av sancte Anne Calentis jordegods till Hans Hoffmand uthyrda fyra bodarna mellan "Callenthet" och "Kromedigs gord".[9] "Callenthet" bör härvid åsyfta stenhuset. Som av namnet framgår, innehades eller hade denna gården varit i adelsätten Krumedigs besittning. Kalendegården omtalas emellertid redan år 1522, då det i bevarade arkivalier uppräknas vad som i framtiden skulle tillhöra Kalendegillet: "Kallenttegorden emellom baade stradenne" (nuvarande Kalende- och Djäknegatorna) "och ther till met thend gordt her Jeep aff haaslöff haffuer breff paa".[10]

Fig. 1. Kalendehuset höjer sig över den omgivande bebyggelsen utmed Kalendegatan. Trägravyr av Evald Hansen ca 1840.

År 1543 hade Holger Gregersen Ulfstand av gillet genom byte förvärvat "3 gamle boder liggendes i Calentestredit ijmellom Calente stenhusit och Kromedix gord". Adelsmannen hade

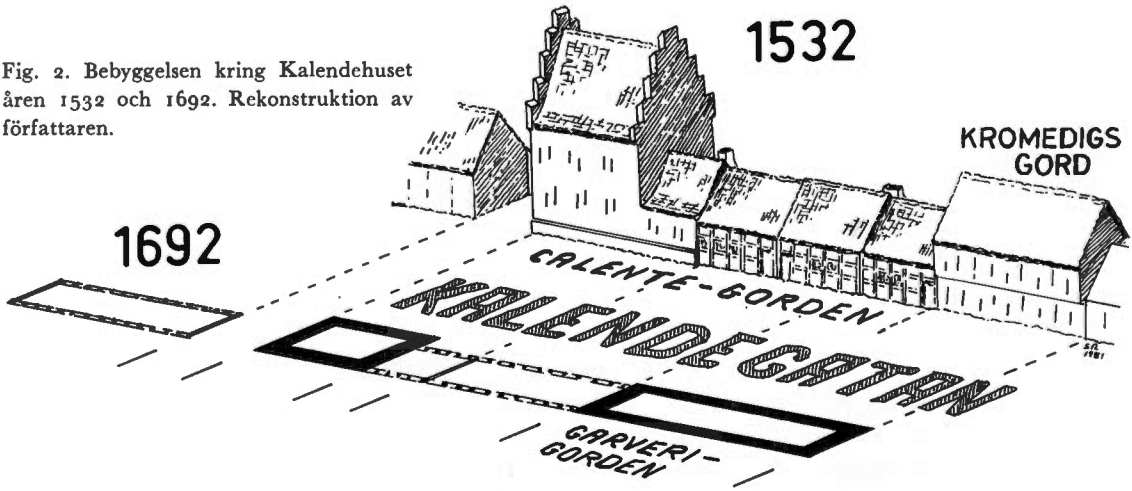

Fig. 2. Bebyggelsen kring Kalendehuset åren 1532 och 1692. Rekonstruktion av författaren.

att som köpeskilling för dessa bodar under tio år bl. a. erlägga sex marck om året.[11] Uppgifterna om fyra bodar år 1532 men endast tre bodar år 1543 synes stämma dåligt med varandra, speciellt som de tre bodarna sistnämnda år omtalas som gamla, d. v. s. ingen byggnadssammanslagning kan ha skett under mellanperioden. Mysteriet får emellertid sin förklaring av att — som det ska visas nedan — det till stenhuset varit anslutet en tegelmurad bod på en våning, fig. 2. Troligtvis har stenhuset och denna stenbod inköpts av Holger redan någon gång 1532—1543. Räkenskaperna för år 1549 visar att Holger vid denna tid har varit ägare till "Calentegorden med Boeder och haffuer", vilket måste åsyfta stenhuset och de fyra bodarna.[12]

Vid boskiftet år 1609 efter Holger Jensen Ulfstand uppskattar värderingsmännen "Callente Gaarden met Boeder" till 600 daler.[13] Franz Rantsau vidmakthåller traditionen som adelsägare till gården, men denna brytes genom försäljning år 1630.[14] Det torde också vara under 1600-talets första hälft som begreppet "Calentegorden" jämfört med tidigare får ändrad innebörd. På 1650-talet verkar nämligen "Calentegorden" endast ha omfattat den forna Kromedigs gård. Norr därom låg två "bolliger". Dessa tre byggnader ingick tillsammans i Söffren Christensens stora egendom.[15] Söffren tillhör förvisso 1600-talets stora kometer på den malmöitiska karriärstegen. Från att ha varit kreatursvaktare på Skabersjö, blev han fogde på Holger Ulfstands Häckeberga, därefter borgare i Malmö år 1609. Den forne kreatursskötaren blev år 1629 malmöborgmästare och var snart en av stadens rikaste personer. Söffren dog år 1649 och hustrun strax därefter, år 1651.[16]

Själva stenhuset ingick däremot ej i Söffrens egendom vid Kalendegatan. Redan före år 1652 tillhörde nämligen detta hus en större tomtbildning norr om borgmästaremarken. Vid denna tid sålde nämligen Marene salig Jacob Davidsens till sin bror Hans Pedersen en tredjedel av deras faders ladugård "och derhous liggende steenhus, som Niels Groffsmed nu iboer".[17] På 1660-talet övergår stenhuset i inspektör Elias Eckmans på Börringe ägo. Bråk synes genast ha uppstått mellan den nye ägaren och hyresgästen sedan sex år tillbaka, Daniell Klut Contrafeijer. Målaren krävde nedskrivning av hyresbeloppet eftersom han i stenhuset låtit insätta fyra nya fönster i stugan ut mot gården samt låtit förändra en vindeltrappa som stod på loftet. Detta hände sig år 1665. Tolv år senare bor en annan hantverkare i den forna rikemansgården; Tue smed.[18]

Inventeringsprotokollen från år 1692 avslöjar att den en gång så omfattande egendomen tillhörigt Kalendegillet vid denna tid ånyo samlats under en ägare, rådmannen Giert Frankesen. Det gamla stenhuset beskrives enligt följande: "1 stoor saahl, 1 Camare liten med Järn Ugen, 1 Köök nyes opbygt i gården af 3 binningar med låfft på till Camare, dock utan fönster, 1 stoor ödes Saahl på låfftet öfuer Steenhuset". Hyresgäst var väktare Johan Uggla. Direkt söder om stenhuset låg ett litet korsvirkeshus "5 biningar, 1 stufua med Järnugn, 1 liten Camare och köök i förstufuen". Johan handskmakare hyrde detta lilla kryp-in. Därefter följer ett 11 binningars hus och längst i söder den 29 alnar långa "garfverigården", ett ansenligt tegelhus. Giert ägde dessutom tomten norr om stenhuset. Denna rubriceras emellertid som "een Ödeplatz" varpå stod ruinen efter ett 14 binningars korsvirkeshus.[19] Mellan ruinen och stenhuset fanns en obebyggd markbit på 4,5 meter vilken först under 1700-talet skulle komma att bebyggas med ett litet korsvirkeshus.

År 1793 beskrives stenhuset för första gången noggrant: "Grundmurade huset åt gatan beläget, är 2ne wåningar högt, 15½ al. långt, 12 al. bred, indelt i nedra till sal och sängkammare, i öfra med lika inrätning. Dessa rum äro Pane-

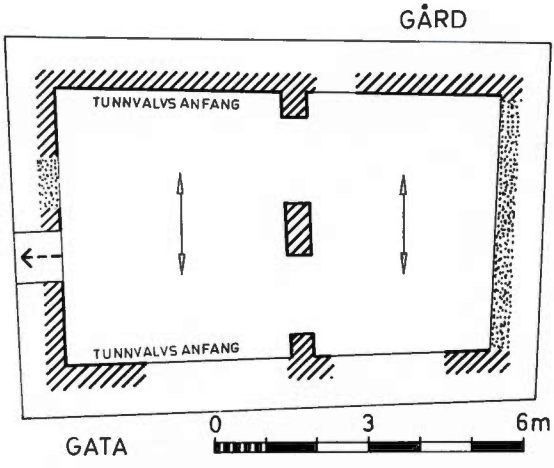

Fig. 3. Uppmätningsskiss av Kalendehusets källare. Skraffering markerar medeltida murverk, prickmarkering mur som ej kunnat undersökas. Uppmätning författaren 1981.

lade och Tapiserade, mässingshantag på dörrarna och under hela detta hus hwalfder kiällare, . . . påtungnar i 3ne rum."[20] I norr anslöt vid denna tid ett nybyggt korsvirkeshus på endast 4,5 meters längd och som hade "nergång till kiällaren i grundmurade huset". I ett brandförsäkringsbrev av år 1828 erhåller vi ytterligare upplysningar om stenhuset, bl. a. att huset år 1826 genomgått en grundlig renovering. Dessutom erhålles uppgift om att murarna i båda våningarna varit 1 aln tjocka, att husets höjd upp till takfoten var 16 alnar räknat från sockeln samt att denna sockel i sin tur var 1½ aln hög och uppbyggd av tegel och gråsten. Fortfarande når man husets källare genom grannhuset i norr, men nu finnes också kompletterande uppgifter som även antyder en dörr i den norra gaveln högre upp i huset.

Dessa uppgifter om dörrarnas placering bekräftar den till synes märkliga omständighet som antydes av den äldsta bilden av huset, fig. 1, nämligen att stenhuset saknar både bottenvånings- och källardörrar åt gatan. Inga tidigare forskare verkar ha fastnat för detta fenomen, ej heller har man noterat det anmärkningsvärda i att nedgången till källaren och troligtvis också ingången till bottenvåningen legat på byggnadens *norra* gavel.

I detta läge började för författaren en helt ny bild av medeltidens Kalendegata att sakta framskymta. För att få bekräftelse, företogs efter tillstånd av ägaren en kontroll av källaren till det nuvarande huset; det hus som till största delen skulle vara ett nybygge från 1860-talet. Förbluffad kunde författaren snabbt konstatera att det av den medeltida källaren kvarstod så mycket att en rekonstruktion kunde göras, fig. 3. Utmed de båda långsidorna fanns fortfarande kvar valvanfanget till ett medeltida tunnvalv av tegel. Med utgångspunkt från valvanfanget kunde det också fastslås, att källarens ursprungliga golvnivå måste ligga minst ½ meter under det nuvarande cementgolvet. Källaren delas av en i storstenstegel uppförd mur i en något större nordlig del och en mindre sydlig. Muren har haft två stora öppningar. Man får onekligen känslan av att den medeltida muren främst haft till uppgift att stödja en mellanvägg i bottenvåningen, ej att avskilja källaren.

De mest intakta källarmurarna är de båda gavelmurarna. I hörnen framför dessa har man på 1860-talet uppfört avlastningspelare för det s. k. bremervalv som nu bildar källartak. I den norra gaveln upptäckte så författaren det som varit det egentliga skälet till besöket, nämligen den källaruppgång som omtalats år 1793, fig. 3. Det kunde nu konstateras att denna öppning, som i dag är igenmurad, är ursprunglig och ej upphuggen i sen tid. *När stenhuset uppfördes under medeltiden måste således den norra gaveln ha legat fri.* Ännu år 1692 fanns en obebyggd mark strax norr om huset. År 1793 erhåller vi exakt uppgift om måtten på denna mark, ca 4,5 meter. Drar vi ut denna markbredd tvärs över Kalendegatan hamnar den exakt med sin norra begränsning utmed den södra gavelmuren

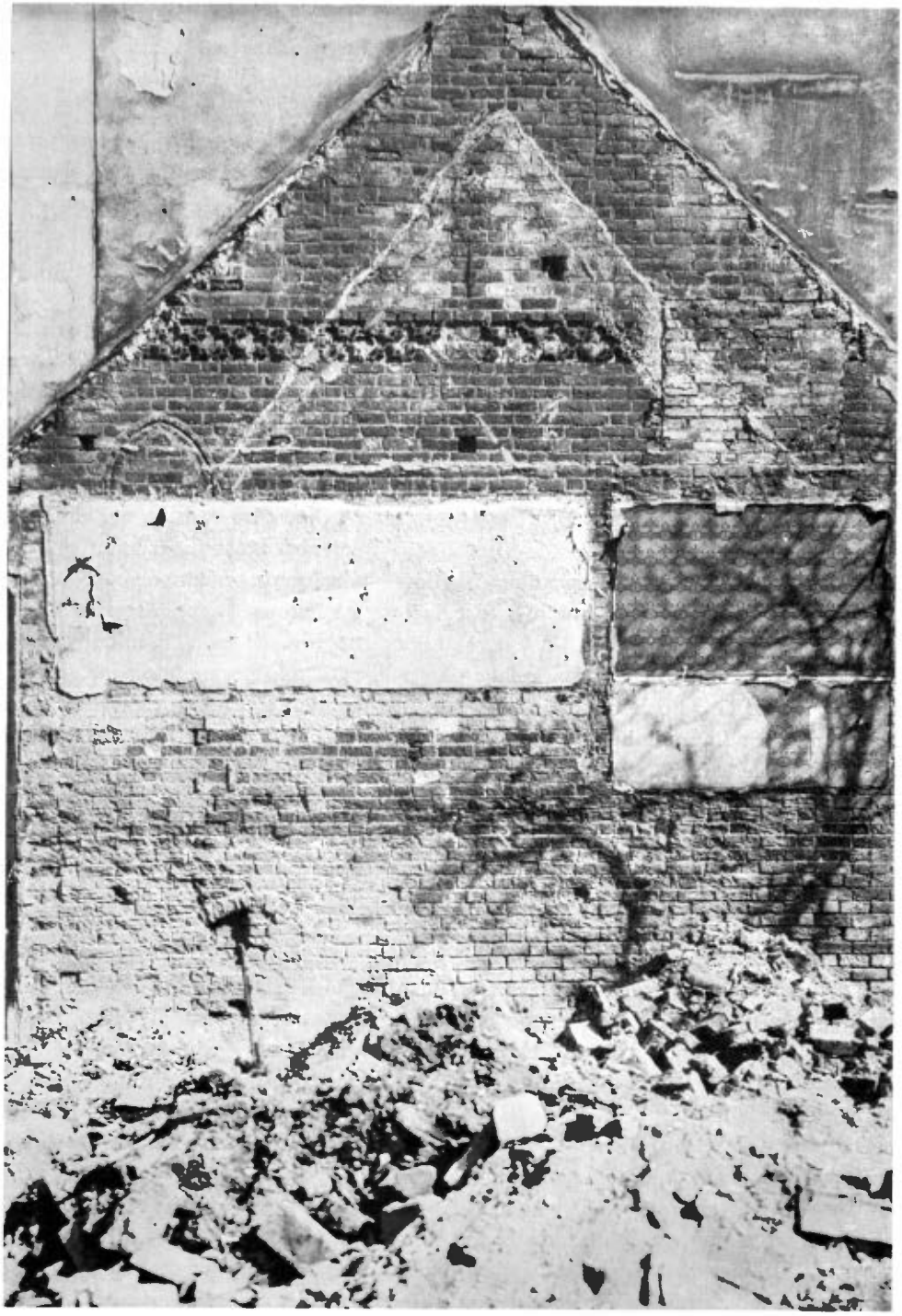

till det medeltida stenhuset "ärkebiskopsgården", omtalat år 1498. Det är således högst troligt att det direkt norr om stenhuset och söder om "ärkebiskopsgården" gått en numera försvunnen gata i väst-östlig riktning. Stenhuset skulle således ha legat i gatukorsningens sydöstra hörn, fig. 2.

Som omtalats tidigare, frilades en del av stenhusets södra gavel när Hippodromen skulle byggas år 1910. En av fornminnesföreningens fotografer var påpassligt framme och förevigade gaveln innan denna åter täcktes, fig. 4. Vilken hög nivå stod väl inte fotografikonsten på redan under 1900-talets början! Fortfarande vid mycket stor uppförstoring framträder detaljer i muren tydligt, detaljer som ytterligare framhäves genom att fotografiet är taget i snedljus under förmiddagen. En upptäcktsfärd med förstoringsglas uppför muren avslöjar många nya och intressanta byggnadsdetaljer. Dessa redovisas nedan. Bokstavsmarkeringarna i texten hänvisar till fig. 5.

Vid uppbyggandet av stenhuset har det ej legat någon byggnad i anslutning till den södra gaveln. I gaveln finnes nämligen "bomhål", d. v. s. infästningshål för byggnadsställningarna, vilka satts upp utanför byggnaden (A). Likväl har man vid gavelns uppmurande tagit hänsyn till en anslutande envåningsbyggnad söder om stenhuset. Detta är den enda förklaringen på varför t. ex. fönstret B placerats så extremt långt västerut på gaveln. Genom denna förskjutning gick nämligen fönstret fritt från det anslutande lägre husets tak. Det är således fullt bevisat, att samtidigt med stenhuset, uppfördes även ett mindre hus söder om detta. Detta lägre hus har också haft väggar av tegel och har dessutom varit sammanbyggt med den större byggnaden. Område C visar nämligen ett avbilat, ursprungligt murparti. När det mindre huset en gång revs, högg man helt enkelt av de tegelstenar som var förankrade i det större huset. Dessa avhuggna tegelstenar framträder tydligt med sina skrovliga ytor. På liknande sätt fann författaren spår efter envåningshusets östra mur, område D. Förutom den skrovliga tegelytan visar här också tegelförbanden i gavelväggen på en anslutande tegelvägg på 1½ tegelstens bredd. Dessa förband bildar nämligen ett symmetriskt, vertikalt mönster just där väggen anslutit. Ytterligare bevis för en ursprunglig byggnad söder om det stora stenhuset är dörröppningen E. Denna har funnits med från början, men är av ytterst enkelt utförande. Det vore orimligt att, t. ex. i jämförelse med fönsteromfattningens vackra profilering, räkna denna dörröppning som ytterdörr.

Fig. 4. Den år 1910 frilagda södra gavelmuren. Kalendegatan på bildens vänstra sida.

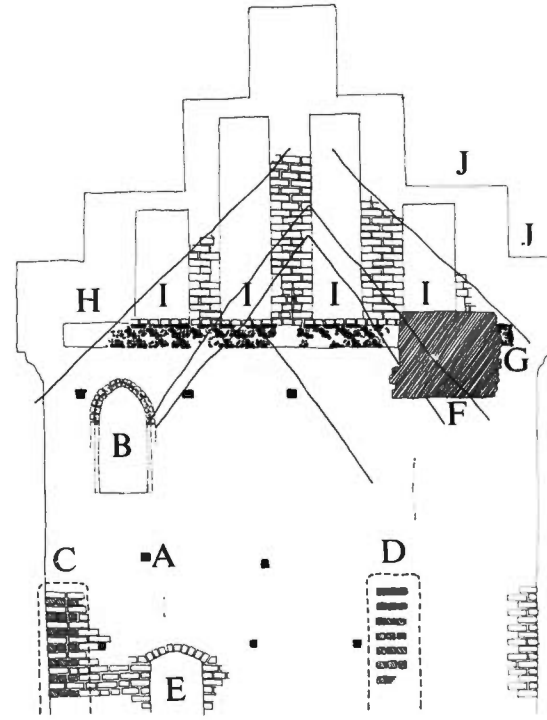

Fig. 5. Uppritning av viktigare detaljer i det murverk som visas på fig. 4. Fotografiet förvränger delvis höjdproportionerna.

I höjd med den blyglaserade tegelfrisen har i gavelns östra del borthuggits ett parti av ursprungsmuren (F). Strax öster om skadan återfinnes emellertid slutet på tegelfrisen (G). Då denna fris bör ha suttit symmetriskt på gaveln, kan vi rekonstruera längden på den del som på fotot tyvärr döljes av puts (H). Direkt över tegelfrisen har de ursprungliga gavelblinderingarna utgått. Dessa nischer igenmurades emellertid under ett senare skede i samband med att gaveln förhöjdes till det utseende den har på fig. 1. Igenmurningen är mycket prydligt gjord, men avslöjas ändå genom olika färg och storlek på teglet, olika bredd på fogarna och dessutom avvikande fogbehandling (I). Höjden på denna ursprungliga, lägre gavel kan också rekonstrueras genom ojämnheterna i putsen i skiljet mellan de gamla gaveltinnarna och det påbyggda gavelpartiet (J). Slutligen ska nämnas att det i gaveln finnes bruksspår efter flera genom tiderna anslutande byggnader. Inte mindre än fem olika, mot gaveln uppbyggda takstolar kan konstateras, varav endast den yngsta tillhört ett tvåvåningshus.

Stenhusets datering får ske helt med hjälp av konsthistoriska och byggnadsarkeologiska iakttagelser. Konsthistoriskt talar den blyglaserade tegelfrisen för att huset uppförts i samband med S:t Petri kyrka. Exakt samma frisutformning finnes nämligen utmed kyrkans högkor och långhus. Dateringen skulle således kunna sättas till ca 1320—1400. Profileringen kring fönstret stämmer också väl med fönsteromfattningarna till S:t Petri kyrka. Rent byggnadsarkeologiskt kan det konstateras att inget renässansförband finnes i muren, d. v. s. huset är äldre än ca 1520. Igenmurningen av de ursprungliga blinderingarna har skett med en myckenhet ljust, d. v. s. gult storstenstegel, medan den ursprungliga muren konsekvent har mörkt, d. v. s. mörkrött tegel. I S:t Petri kyrka uppträder det gula storstensteglet blandat med det röda först under det skede då redan högkoret och ungefär 1/3 av långhuset färdigställts. I kyrkans äldre delar är däremot det röda teglet närmast helt enarådande. En datering av stenhuset till den första hälften av perioden 1320—1400 är således trolig.

Redogörelsen ovan har kunnat klargöra huvuddragen i Kalendehusets ursprungliga konstruktion. Byggnadstypen har ej varit speciellt ovanlig. Många av de medeltida packhusen från Visby har samma konstruktion; till en hög stenbyggnad med trolig bostadsdel i bottenvåningen och magasin i övervåningen och på loft, har varit kopplad en lägre byggnad vilken troligtvis innehållit köket. Den viktigaste byggnadsfronten har varit gaveln med ingångar, hiss och magasinsluckor. En senmedeltida representant för denna hustyp, dock med en långt mer utpräglad bostadsfunktion, finnes i vår egen stad, nämligen Jörgen Kocks huskomplex.

NOTER:

1 Arkivalieuppgifterna har författaren hämtat från Einar Bagers exerperade material, vilket denne varit vänlig att ställa till författarens förfogande.
2 Erslev: Rep. dipl. 1406 5/3.
3 A. U. Isberg s:r: Bidrag till Malmö stads historia II. Malmö 1897.
4 Erslev: Rep. dipl. 1418 17/8.
5 Översättning av Einar Bager.
6 A. U. Isberg s:r: a. a. 1897.
7 Erslev: Rep. dipl. 1434 24/3.
8 W. Christensen: Danmarks Breve fra Middelalderen. 1464 5/3.
9 Kyrkans räkenskaper 1532.
10 Lunds Domkapitels arkiv B II:2 nr 1. 1522 21/7.
11 Kyrkans räkenskaper 1543.
12 Altargodsens räkenskaper 1549.
13 Rådhusrättens dombok 1609 23/6.
14 Magistratens ank. skrivelser 1630 16/4.
15 Bouppteckning 1651 14/10 Nr 754.
16 A. U. Isberg s:r: a. a. 1897. S. 119 f.
17 Bytingets dombok 1652 19/7.
18 Rådhusrättens dombok 1665 26/1, Pantboken 1665 14/8 samt Bytingets dombok 1677 12/2 och 30/4.
19 Magistratens besiktningsinstrument 1692. Nr 726—730.
20 Magistratens värderingar 1793 14/6.

Till

Malmö Förskönings- och Planteringsförening

i anledning av 100-årsjubiléet 1981
med uppskattning för ett mångårigt arbete
i kulturminnesvårdens tjänst

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

Vivas, vigeas, floreas. . .

Om Malmö Förskönings- och Planteringsförenings och Malmö fornminnesförenings gemensamma insatser för kulturminnesvården i Malmö

Av Kjell Å Modéer

1.

När Malmö Förskönings- och Planteringsförening — eller kort och gott Planteringsföreningen — i maj 1981 firar sitt 100-årsjubileum vill Malmö fornminnesförening stå i första raden bland gratulanterna. När vi i Fornminnesföreningen som ett uttryck för vår hyllning tillägnar detta nummer av Elbogen, Malmö fornminnesförenings tidskrift, den nu sekelgamla Planteringsföreningen, är det för att markera och med ett par uppsatser visa att våra båda föreningar i många år kompletterat varandra i ett gemensamt arbete för kulturminnesvården i Malmö.

2.

Planteringsföreningen är *le doyen* bland stadens kulturminnesvårdande ideella föreningar. När Fornminnesföreningen grundades 1909 hade Planteringsföreningen redan sedan ett decennium tillbaka gjort insatser för bevarande av viktiga kulturella byggnader i vår stad. Ett viktigt initiativ togs vid föreningens årsstämma 1899, då arkitekten Alfred Arwidius i en minnesvärd skrivelse engagerat framhöll betydelsen av att föreningen framstod som opinionsbildare i kulturminnesvårdande frågor. Arwidius framhöll i sin skrivelse, att Malmö i jämförelse med andra gamla städer var "relativt vanlottad" på historiska och värdefulla minnesmärken, och han uppmanade därför Planteringsföreningen eller stadsfullmäktige att göra en utredning om förvärv av slottet Malmöhus, vilket han visionärt såg framför sig som ett framtida "etnografiskt-arkeologiskt museum". Skrivelsen resulterade i att såväl Planteringsföreningen som stadsfullmäktige gjorde erforderliga undersökningar, och resultatet vet vi. När Malmö museum i dag framstår som en av vårt lands främsta kulturborgar kan Planteringsföreningen med berättigad stolthet framhålla, att tanken på "Slottet" som ett museum härrör från ett i föreningen väckt initiativ.

Planteringsföreningens engagemang för äldre byggnaders restaurering och bevarande har därefter konstant återkommit i föreningens verksamhet under hela detta sekel. Dröjer vi kvar ännu ett ögonblick på Slottsholmen kan vi erinra om att flera restaureringsarbeten på Malmöhus bekostats av föreningen, exempelvis iordningställandet av slottets nordvästra kanontorn.

Stora anslag har årligen utanordnats för restaurering och konservering av äldre, kulturhistoriskt värdefulla byggnader i Malmö. Det är en verksamhetsform som föreningen med handlingskraft — och naturligen med hjälp av ekonomisk styrka — har genomfört. För denna insats är föreningen värd all heder och aktning. I detta sammanhang skall denna verksamhetsform endast belysas med ett par exempel.

I Gamla stan har dessa kulturvårdande insat-

Planteringsföreningens satsning på återställande av den unika stadsmiljön vid Lilla torg bidrog i hög grad till att skapa en ny attityd i vår stad till stadsmiljöaspekternas betydelse i bevarandefrågor.

ser fått särskilt stor betydelse, mot bakgrund av att efterkrigstidens totalsaneringstänkande på ett par korta decennier höll på att omöjliggöra ett kontinuitivt arbete på att skapa historiska stadsmiljöer i vår stad. Från Fornminnesföreningens sida har vi därför med glädje konstaterat, att Planteringsföreningens policy varit att prioritera sådana projekt, som förväntas kunna initiera andra kompletterande förbättringar av stadsmiljön.

Främst bland dylika satsningar under senare år bör dock nämnas återställandet av miljön kring Lilla torg. Här stod Planteringsföreningen beredd att göra stora insatser så snart som den av stadsarkitekten Sörensen ritade saluhallen hade rivits 1968. Genom de skilda insatser Planteringsföreningen därvid gjorde, genom fastighetsförvärv, genom understöd till fastighetsrestaureringar etc. påverkade den i hög grad övriga fastighetsägare till motsvarande insatser. Lägg därtill den "förskönande" vattenbrunnen på torget och konstatera, att Lilla torg i dag är en av stadens stora sevärdheter. Till insatserna för Lilla torg bör också nämnas Planteringsföreningens smakfulla publikation, som föreningen utgav för några år sedan, och som presenterar data om fastigheterna kring torget med illustrationer av Vagn Jacobsen.

Också gårdarna runt Malmö har, som Helge Andersson visar i en uppsats i detta häfte, varit föremål för Planteringsföreningens beskydd och mecenatskap. Det gäller Böckaregården vid Ho-

högs backar, Nittansgården i Hyllie (Hyllie 19) och Klockaregården i Södra Sallerup. Det skulle i hög grad vara tacknämligt om Planteringsföreningen kunde fullfölja denna linje i verksamheten genom att understödja också den s. k. Wouvragården i Södra Sallerup. Fornminnesföreningen besökte gården under en exkursion hösten 1980, och medlemmarna kunde konstatera, att gården i hög grad är i behov av restaurering.

Planteringsföreningens kulturminnesvårdande insatser har emellertid inte begränsats till byggnader och stadsmiljöer. Bland viktiga satsningar under senare år bör nämnas, att föreningen åtagit sig att svara för hälften av restaureringskostnaderna beträffande det s. k. Dringelbergska libreriet, tidigare förvarat i S:t Petri kyrka. För Fornminnesföreningens läsare bör nämnas att libreriet behandlats av Carl Gunnar Hellström i vår årsskrift 1940. Vidare har Planteringsföreningen åtagit sig att bidraga till framtagandet av det s. k. Bagerska rummet i den Hedmanska gården vid Lilla torg.

3.

Redan av de ovan nämnda exemplen framgår, att Planteringsföreningen — liksom Fornminnesföreningen — vid prioritering av sina kulturminnesvårdande insatser lägger stor vikt vid *stadsmiljöaspekterna*. Det är emellertid först under de senaste 20 åren som denna art av synpunkter kommit att få en alltmer framskjuten plats. I Fornminnesföreningen kom Thomas Munck af Rosenschiöld att ta upp denna art av problem till debatt första gången 1964. I föreningens årsskrift detta år tog han i en uppsats med titeln "Exploateringshot och kulturskydd" upp problemen kring bevarandefrågor i ett bredare perspektiv.

Därefter har de båda föreningarna kommit att stödja varandra i en accelererad interaktionsprocess för föreningarnas gemensamma syften. Där Fornminnesföreningen genom skilda opinionsbildande åtgärder, exempelvis skrivelser till myndigheter och artiklar i våra årsskrifter — numera i Elbogen — samt i dagspressen försökt väcka engagemang och opinion för skilda stadsmiljöfrågor, har Planteringsföreningen kunnat följa upp och understödja behovet av dessa insatser rörande vår stadsmiljö med mera direkta och konkreta åtgärder.

Det är också inom ramen för Planteringsföreningens allt bredare satsning på kulturhistoriska projekt under senare år man skall se de alltmer intensifierade kontaktytorna mellan Planteringsföreningen och Fornminnesföreningen.

I första hand bör därvid framhållas de mycket betydelsefulla *bidrag* Planteringsföreningen regelbundet sedan 1969 och alltfort givit till tryckningen av Malmö fornminnesförenings årsskrifter och under senare år av Elbogen, Malmö fornminnesförenings tidskrift. Genom dessa bidrag har Fornminnesföreningen aldrig behövt tveka, när det gällt att publicera värdefulla uppsatser rörande Malmö stads historia, och vi har också erhållit möjlighet att trycka dem i önskad typografisk gestalt.

Det första projekt som Planteringsföreningen och Fornminnesföreningen genomförde gemensamt var *"Dokumentation Malmö 1974"*. Intendent Ingeborg Roth vid Malmö museum presenterar i detta nummer av Elbogen detta projekt, som i ett något längre perspektiv med all sannolikhet kommer att bli av utomordentligt stor vikt för kommande generationer av forskare rörande vår stads historia. Projektets syfte var att fotografiskt belägga bebyggelse och stadsmiljöer i Malmö under 1974. Som huvudmän för projektet stod Planteringsföreningen, Fornminnesföreningen och Malmö museum. En kommitté bestående av Jörgen Faxe, Kjell Å. Modéer och Ingeborg Roth ansvarade för projektets genomförande. Projektet finansierades främst av Planteringsföreningen men också av Flensburg-

Kompanihuset i Malmö är en av de äldre byggnader, som under senare år restaurerats med bidrag från Planteringsföreningen.

ska stiftelsen vid Malmö museum. Projektet redovisades vid en utställning 1975 på Malmö museum, där också det insamlade fotomaterialet bevaras.

4.

Genom att våra båda föreningar i viss utsträckning haft gemensamma syften är det inte ägnat att förvåna, att personalunioner också funnits mellan våra föreningars styrelser och bland våra hedersledamöter. Exempelvis har familjen Hain i generationer spelat en betydelsefull roll för båda våra föreningar. I dag är både John Hain och Bengt Salomonsson ledamöter av styrelserna såväl för Planteringsföreningen som Fornminnesföreningen. På det sätt våra verksamheter utvecklats underlättar denna omständighet i hög grad kommunikationen mellan båda våra föreningar.

I mer än ett halvt sekel har *fil. dr Einar Bager* stått båda våra föreningar nära. Som ett yttre tecken på att han nedlagt ett stort arbete för båda föreningarnas syften, är han hedersledamot i båda våra föreningar.

Det blev därför naturligt för båda föreningarna att till Einar Bagers 90-årsdag gemensamt utge en festskrift "Strövtåg i tid och rum". Planteringsföreningen åtog sig den väsentliga kostnaden för utgivandet. För redigeringen av festskriften svarade Fornminnesföreningen tillsammans med Einar Bager.

Mellan föreningarna överenskoms, att de intäkter, som uppkom vid försäljning av skriften i fråga, skulle bilda en särskild fond, "Einar Bagers 90-årsfond", vilken enligt festföremålets egen önskan skall användas för bekostandet av publicering och illustrering av bidrag av arbeten rörande Malmö stads historia. Denna fond upp-

gick vid senaste årsskifte till 18.915 kronor och utgör därigenom en viktig grundplåt för fortsatta gemensamma insatser i våra föreningar.

Under hösten 1980 och vintern 1981 har ett annat gemensamt projekt aktualiserats. Einar Bager har under sitt arbete med utgivande av äldre bouppteckningar i Malmö funnit ett intressant arkivmaterial, som visar stadsskrivaren och slutligen rådmannen Jens Lauritszöns förvaltningsrutiner och uppdrag i 1500-talets Malmö.

Utgivandet av denna skrift, "Bygge av vrakbräder", förberedes för närvarande, och om några månader kommer envar av våra föreningars medlemmar att erhålla ett exemplar av boken som ytterligare en medlemsförmån.

Genom dessa gemensamma projekt kan således våra båda föreningar glädja sig åt att ha kunnat publicera resultaten från Einar Bagers betydelsefulla kulturgärning för vår stad.

5.

Denna rapsodiska översikt visar, att Malmö Förskönings- och Planteringsförening och Malmö fornminnesförening framför allt under den senaste 20-årsperioden i allt större utsträckning kommit att gemensamt svara för en icke obetydlig del av de kulturminnesvårdande åtgärderna i vår stad.

Det finns i dag efter de senaste årtiondenas "avhistorisering" ett närmast nymornat intresse för traditioner, vårt kulturarv och miljöfrågor. Intresset härför kommer att ge våra båda föreningar ökade arbetsuppgifter men samtidigt också med nödvändighet ett i än större utsträckning uttalat behov av samarbete och beroende. Med gemensamma krafter kan våra båda föreningar göra än större insatser i vår stads kulturminnesvård.

När Planteringsföreningen nu firar sitt 100-årsjubileum vill Fornminnesföreningen således framföra sina hjärtliga lyckönskningar och understryka Planteringsföreningens viktiga roll i Malmö kulturliv. Fornminnesföreningen framför sitt varma tack till Planteringsföreningen för dess insatser för vår stad, för de ekonomiska bidrag som kommit Fornminnesföreningen till del och framför allt för det goda samarbete, som vi haft i de ovan redovisade gemensamma projekten.

Utvecklingen ger anledning till att våra båda föreningar bör kunna se framtiden an med stor tillförsikt. Samarbetet mellan våra båda föreningar ligger helt inom ramen för våra båda föreningars gemensamma ändamål och syften.

"Vivas, vigeas, floreas atque fructifices", d. v. s. Må du leva, frodas, blomstra och må Du bära frukt! Ett sådant retoriskt leve riktas främst till dagens jubilar — men ur Fornminnesföreningens synvinkel ser vi det också som en önskan om en god fortsättning på och en fortsatt utveckling av det goda samarbetet mellan våra båda föreningar.

Tre skånegårdar i Malmö

Av Helge Andersson

Malmö Förskönings- och Planteringsförening har genom åren haft ett brett verksamhetsfält. Planteringsföreningen har inte bara ägnat sin omsorg åt den egentliga staden. Redan tidigt riktade Planteringsföreningen sin uppmärksamhet också mot stadens omgivningar, som rymde väsentliga skönhetsvärden i fråga om landskapsbild och gammal bebyggelse. Sedan Malmö stad i seklets början förvärvat egendomarna Hohög, Håkanstorp och delar av Bulltofta, däribland Böckaregården, väckte styrelseledamöterna Lars Adler och F. H. Kockum i Planteringsföreningen 1907 förslag om utredning av möjligheten att anlägga en skogsplantering på höjderna av Böckaregårdens, Hohögs och Håkanstorps ägor, de s. k. Hohögarna eller Hohögs backar,[1] en mäktig grusås, som sträckte sig utmed Sallerupsvägens norra sida från Riseberga gård[2] i Östra Skrävlinge till Håkanstorp. Vid Planteringsföreningens årsstämma 1908 framlades ett förslag till plantering, skog och löväng, där stadens invånare "kunde kostnadsfritt njuta friluftslif". Området föreslogs omfatta 60 hektar av Bulltofta egendom öster om och 20 hektar väster om den s. k. kyrkvägen, som gick från Bulltofta by genom den södra marken, sedermera Bulltofta flygfält, till Sallerupsvägen, där den fortsatte i nuvarande Västra Skrävlingevägen till Västra Skrävlinge kyrka. Bulltofta by hörde till Västra Skrävlinge församling fram till 1949, då byn genom församlingsreglering i Malmö överfördes till den då nybildade Kirsebergs församling. I området skulle ingå 13,5 hektar av Böckaregårdens ägor. I oktober 1908 gjorde Planteringsföreningens styrelse framställning till drätselkammaren om upplåtelse på arrende av området till den 14 mars 1950. Arrendet föreslogs utan avgift mot skyldighet att plantera skog på området. Planteringsföreningen framhöll kommunikationsmöjligheterna från staden till området. En spårvägslinje skulle snart anläggas,[3] och Malmö—Genarps järnväg[4] med station i Hohög kunde anordna snabbare och tätare förbindelser.

Planteringsföreningens förslag om skogsplantering på Hohögs backar kom emellertid aldrig att realiseras. Vid drätselkammarens utredning visade det sig nämligen, att Östra Skrävlinge byamäns rätt till ett grustag i backarna skulle trädas för när, om skog planterades här. Stadsingenjören, major Anders Nilsson, föreslog i stället en större skog öster om Beijers park och norr om Malmö—Simrishamns järnväg. Planteringsföreningen behöll emellertid sitt intresse för det natursköna området kring Hohögs backar och kunde tjugo år senare kompensera motgången med skogsplanteringen här ute genom en helhjärtad räddningsinsats för den 1922 eldhärjade Böckaregården vid Hohögs backar. Det blev Planteringsföreningens första engagemang för bevarande av gårdar i genuin skånsk byggnadsstil i stadens ytterområden men lyckligtvis inte det sista. Med åren skulle flera liknande räddningsobjekt bli aktuella. Planteringsföreningens namn är framför allt knutet till en treklang skånegårdar i Malmö: Böckaregården, Hyllie nr 19 och Södra Sallerups klockaregård. Av dessa kvarstår i dag endast klockaregården i Södra Sallerup, medan de båda förstnämnda

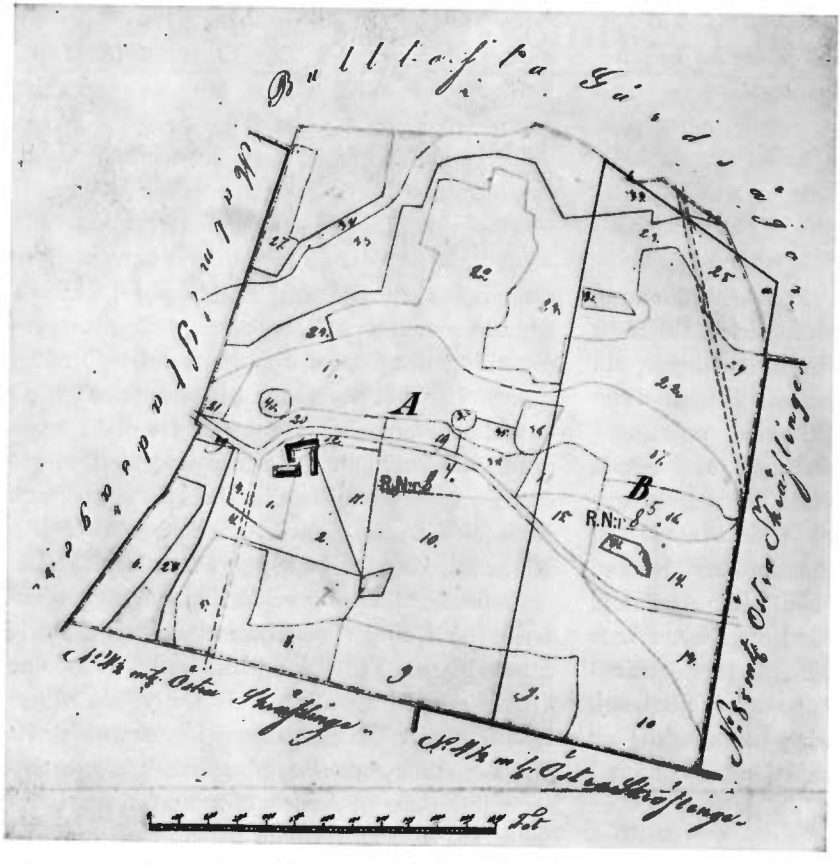

Karta över Böckaregårdens ägor, upprättad av Georg Gustafsson 1857. Länslantmäterikontoret, Malmö.

tyvärr ödelagts av eld och inte återuppbyggts, Böckaregården 1956 och Hyllie nr 19 1969. Dessa tre gårdar och Planteringsföreningens insatser för deras bevarande skall här bli föremål för närmare presentation.

Östra Skrävlinge by i Husie socken bestod vid tiden för enskiftet 1804 av tretton gårdar, som låg hopgyttrade utmed bygatan och tillsammans bildade ett byhem, beläget ungefär där Husie kyrkoväg nu utmynnar i Klågerupsvägen. Byns jord var delad i fyra vångar, benämnda Östre, Västre och Norre Vång samt Änge Vång.

Gården Östra Skrävlinge nr 8 3/8 mantal, som utgjorde kronorusthållshemman under "stammen nr 80 vid Månstorps Compagnie och Kungl. Norra Skånska Husar Regementet" såldes enligt köpebrev den 7 april 1804[5] av åbon Swen Olson till tunnbindaremästaren Jacob Ifwersson i Malmö för en köpeskilling av 1.900 Riksdaler med rätt för köparen "att nu genast söka och erhålla enskifte för hemmanet, om han så för godt finner". Enligt beslut av Landshöfdinge Embetet skulle enskifte i Östra Skrävlinge by förrättas den 18 april 1804 av lantmätaren

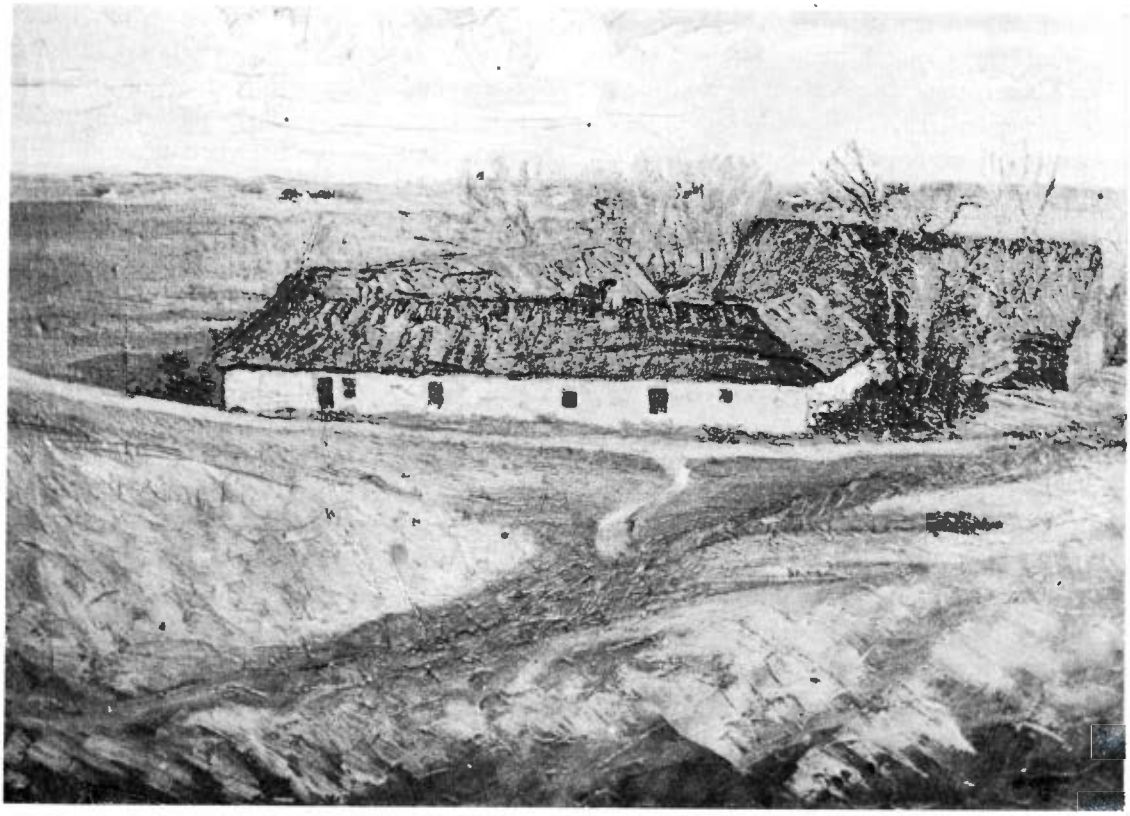

Böckaregården från Hohögarnas västra kulle. Oljemålning av Hjalmar Larsson 1920.

Erland Rosell. Ärendet brådskade således, och redan den 9 april anhöll Jacob Ifwersson hos Landshöfdinge Embetet, att alla ägorna till det nyförvärvade rusthållshemmanet Östra Skrävlinge nr 8 ⅜ mantal "måtte genom Herr Ingenieuren Rosell blifva genast utbrutne och i enskifte lagde".[6] Den 18 april inställde sig lantmätaren och ingenjören Erland Rosell i Östra Skrävlinge by för att inför de sammankallade hemmans- och jordägarna, däribland Jacob Ifwersson, enligt Landshöfdinge Embetets fullmakt förrätta enskifte. Vid enskiftet beslöts, att fyra gårdar, nr 3, 9, 12 och 13 skulle bliva kvar på sina gamla platser i byhemmet, medan övriga gårdar, däribland nr 8, skulle nedbrytas och flytta ut i bymarkerna. Som utflyttningshjälp anslogs 1 Riksdaler specie för varje tunnland. De utflyttande skulle vidare "äga rättighet nyttja sine Hage och Hus = Plattsar uti 6 år emot en årlig afgift af 4 Skillingar Banco för hvarje kappland".[6] Byns jord, som av lantmätaren skulle fördelas, befanns vara av högst olika beskaffenhet och bestod enligt enskiftesprotokollet av grustrakter, sandfält och kärrhålor med svart-

mull och lerjord sammanblandade. De vid förrättningen närvarande hemmansägarna godkände de platser, som lantmätaren föreslog för de utflyttande gårdarna.

Ägaren till nr 8, Jacob Ifwersson, fick sitt skifte i den västra bymarken "uti så kallade Tjurarne i Söder, derifrån utmed Malmö Stads ägor till en Sten i Skillnaden mellan Skräflinge och Håkanstorps vångar, hvarest gränsen för handelsman Karströms Enskifte vidtager, och följer denna Gräns i Öster Så långt som sig belöpa kan, och får åboen Hans Jepsson dess Lott öster om förenemnde Enskifte".[6] Jacob Ifwerssons enskifte kom att omfatta sammanlagt 63 tunnland. Härav utgjorde 34 tunnland åker. dels mullblandad sandjord med en beräknad avkastning till 4:e och 5:e kornet, och dels en skarp grusbacke, de s. k. Hohögs backar, med en avkastning endast till 3:e kornet. Av arealen utgjorde 29 tunnland äng, i de s. k. Tjurarne en god och bördig sidvall, som beräknades ge sammanlagt 30 lass hö. Som ersättning för den nedbrutna gården i byhemmet uppförde Jacob Ifwersson i sitt enskifte en gård[7] söder om Sallerupsvägen vid Hohögs backar intill Malmö stads gräns. Närmaste grannar blev tullfiskalen och handelsmannen Svedin Karström på gården Östra Skrävlinge nr 4 ½ mantal, kallad Ulricedahl efter Svedin Karströms första hustru Ulrica Dahl, död 1799, och åbon Hans Jepsson på Östra Skrävlinge nr 8 ¼ mantal.

Genom ett av kammarkollegium den 13 november 1807[5] utfärdat köpebrev förvärvade Jacob Ifwersson för 46 Riksdaler och 19 Skillingar Banco skatterätten till Östra Skrävlinge nr 8 ⅜ mantal, varvid gården förlorade sin karaktär av kronorusthållshemman och i stället blev skattehemman med Jacob Ifwersson som ensam ägare. I samtida handlingar kallas Jacob Ifwersson omväxlande "Tunnbindaremästare" och "Bödkaremästare", och gården fick snart namnet Bödkaregården, belagt i skrift första gången 1822, senare Böckaregården, i folkmålet "Byckaregåren". Böckare är ett gammalt ord för tunnbindare och leder sitt ursprung till det medeltidstyska bodiker, tillverkare av en bodik = fat, balja, och har via danskan inträngt i det sydsvenska språkområdet.

Genom köpebrev den 3 december 1816[6] försålde Jacob Ifwersson Böckaregården till sin släkting, godsägaren Johan Daniel Kockum på Bulltofta för 3.000 Riksdaler Banco. Johan Daniel Kockums svärmor, Christina Bergh, f. Ifwersson, var syster till Jacob Ifwersson. Med i köpet följde "2 ne jernkakelugnar". Böckaregården blev nu en utgård till Bulltofta. Vid Johan Daniel Kockums död 1854 övertogs Bulltofta av änkan Anna Brita Kockum, f. Bergh och sonen Ludvig Kockum. För att få räta gränser företogs 1857 ett ägoutbyte mellan Böckaregården och Bulltoftagården, varvid änkefru Anna Brita Kockum erhöll ⅛ mantal och godsägare Ludvig Kockum ¼ mantal av Böckaregårdens mark. Från detta ägoutbyte, som fastställdes av Oxie härads ägodelningsrätt 1858, finns bevarad en av lantmätare Georg Gustafsson över Böckaregården upprättad karta,[8] som visar egendomens utsträckning och gårdsbyggnadernas läge; utmed Sallerupsvägen boningslängan, i södra sidan sammanbyggd med en stallänga i östra gaveln och en uthuslänga i västra gaveln samt söder om uthuslängan och parallellt med boningslängan en fristående loglänga. Genom köpebrev den 30 september 1865[5] sålde Anna Brita Kockum Böckaregården till sonen Ludvig Kockum för 6.000 Riksdaler.

På Böckaregården bedrevs under Kockums tid en omfattande fågelavel. I en närliggande park hölls kalkoner, ankor och höns i mängd. En ständig fara för fågelbeståndet utgjorde de många rävarna, som höll till på de då delvis granbevuxna Hohögs backar. På Böckaregården bodde en gårdsdräng och två statdrängar med familjer.

Böckaregården och Hohögarnas västra kulle från söder. Foto: Harald Olsson.

Till Hohögs backar med en vidsträckt utsikt förlade familjen Kockum gärna sina utflykter. Johan Daniel Kockums son Peter Kockum, som sedan 1848 brukade Rosengård i Västra Skrävlinge, skriver i ett brev, daterat Rosengård den 28 juli 1851 bl. a.: "Då jag i går var på Bulltofta öfverenskoms att vi på Backen vid Byckaregården skulle en famille skåda solförmörkelsen, hvarefter färden skulle ske hit för att försöka Kjersbären. Klockan 1/2 till 4 begaf jag mig härifrån med en korg bär på armen och var därföre ännu mer välkommen till sällskapet, som efter fenomenets slut begaf sig hit".[9]

Malmö, som omkring sekelskiftet 1900 räknade runt 60.000 invånare, var genom den växande industrialismen och handeln en stad i expansion, och en utvidgning av markområdet aktualiserades. Staden hade inlett förhandlingar med Ludvig Kockum om förvärv av egendomen Bulltofta. Ludvig Kockum avled emellertid 1905, och förhandlingarna avbröts tillfälligt för att inom kort återupptagas med änkefru Lotten Kockum, f. Halling, som den 18 maj 1905 undertecknade ett redan under makens livstid uppsatt förslag till överlåtelse till Malmö stad av egendomen Bulltofta med undantag av huvudgården med närmaste område. Vid sammanträde den 9 juni 1905[10] beslöt stadsfullmäktige bemyndiga drätselkammaren att för Malmö stads räkning inköpa delar av egendomen Bulltofta i Västra Skrävlinge samt Östra Skrävlinge nr 8 i Husie socken jämte åbyggnader. Därmed kom Böckaregården i Malmö stads ägo. I stadsfullmäktiges motivering till köpet heter det: "För en stad med den starka utveckling, hvaruti Malmö är stadd, torde det vara välbetänkt att efter hand, som den mark, staden redan eger, blir försåld och utbyggd, förvärfvas nya områden. Visserligen eger Malmö stad ännu rätt betydande jordarealer och lärer f. n. icke hafva behof af den mark, som nu är i fråga att inköpa, men med den spekulationsifver, som nu låter förmärka sig i jordförvärf, bör staden, enligt drätselkammarens förmenande, passa på, då tillfälle erbjuder sig, att i första hand göra något fördelaktigt inköp. Eljest inträffar, att enskilda

Böckaregårdens värdshus med trädgårdsserveringen från söder.

personer göra inköpen, nya egare tillkomma ständigt, hvar och en skördande en icke obetydlig vinst, och när så slutligen det oafvisliga behofvet framträder för staden att komma i besittning af ett jordområde, har priset å detsamma vuxit till ett oerhördt belopp, mångdubbelt större än den ursprungliga köpeskillingen."[11] Det gällde helt enkelt att förhindra markspekulation, och motiveringen kunde lika gärna gälla kommunens markinköp under 1970-talet.

Malmö stad utarrenderade omedelbart efter förvärvet Böckaregården till åkeriägaren August Larsson mot en avgift av kronor 32:50 per tunnland. Drätselkammaren förrättade den 22 mars 1906 syn på Böckaregården, som enligt protokollet[12] bestod av fyra byggnader, kallade boningshuset, logan, vedhuset och stallbyggnaden. Boningshuset får i syneprotokollet följande beskrivning: "längd 32 meter, bredd 7 meter, höjd 2,4 meter, under halmtak, är inredt till en kol- och vedbod, ett kök, ett större och ett mindre rum, en garderob, en förstuga med trappa till vinden, en bakstuga med bakugn, en brödkammare och ett hönshus. Detta boningshus, hvars ytterväggar bestå af bränt tegel utvändigt till 0,6 meters höjd samt återstoden af ytterväggarne och alla innerväggar af råtegel var i dåligt skick". Om logebyggnaden heter det i syneprotokollet: "längd 28,6 meter, bredd 10,9 meter och höjd 3,5 meter under halmtak, hvars omryggning är upptagen i summan för dylikt arbete å boningshuset. Östra gafveln från takfoten till nocken är dålig." Slutomdömet blev: "Detta hus var i sin helhet af trä och i godt

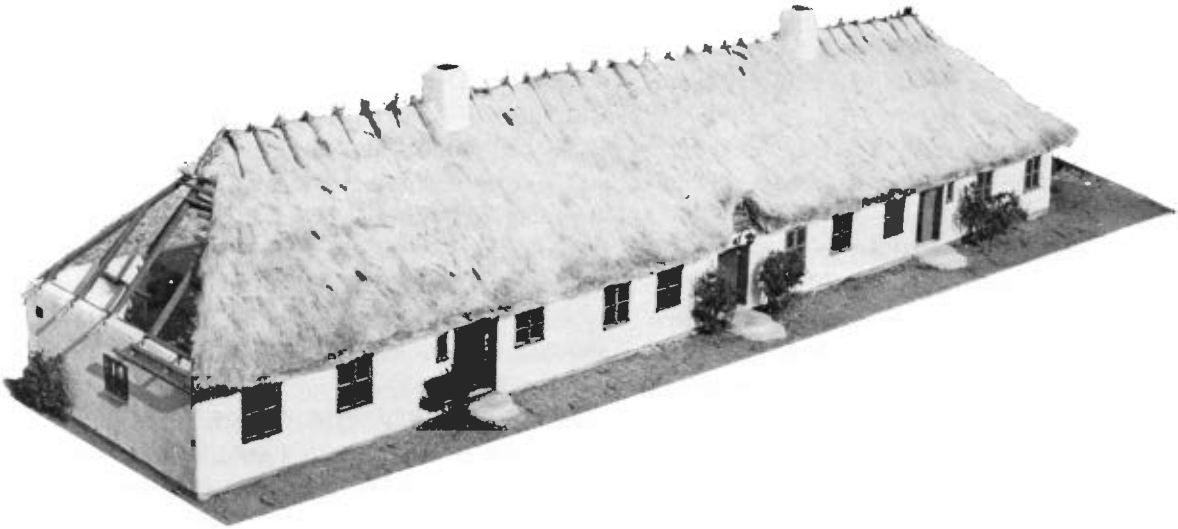

Böckaregården från söder, modell av Inga-Brita Nordin 1957 i Malmö museums stadshistoriska avdelning. Foto: Malmö museum 1981.

stånd för sitt ändamål". Det noterades vidare, att arrendatorn här önskade "få uppfördt ett klosetthus i stället för det, hvilket för närvarande är inrymdt i vedhuset". Om vedhuset är i syneprotokollet antecknat: "14,9 meter långt och 6 meter bredt, är i så dåligt skick, att det ej är med fördel förenligt att reparera detsamma". I en kort uppräkning av de till Böckaregården hörande byggnaderna i köpehandlingarna 1905 är denna byggnad upptagen som "uthusbyggnad af korsvirke under halmtak". Stallbyggnaden får i syneprotokollet följande beskrivning: "Denna byggnad, 31,6 meter i längd, 9,35 meter i bredd och 3,2 meter i höjd och innefattande foderbord med bindsel för 40 nötkreatur, spiltor för tre par hästar, en sjukbox och en drängkammare med golf af tegel och det öfriga stensatt, är i godt stånd". I den tidigare nämnda uppräkningen av byggnader i köpehandlingarna 1905 heter det om stallbyggnaden "af tegelmur under spåntak".

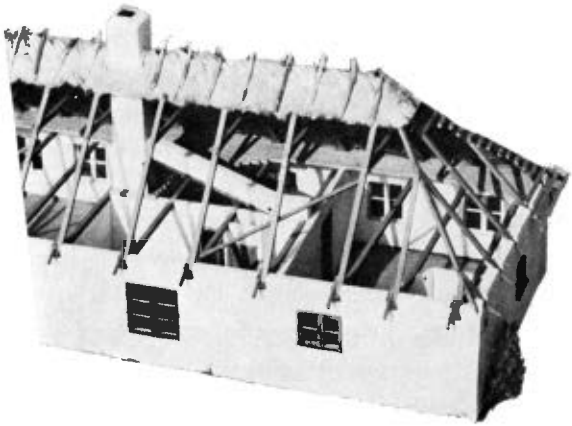

Böckaregården från norr, västra gaveln, modell av Inga-Brita Nordin 1957. Foto: Malmö museum 1981.

Drätselkammaren lät 1908 för en kostnad av 3.900 kronor söder om Böckaregården uppföra en s. k. hjälm, d. v. s. ett fristående tak på stolpar för förvaring av gröda, rymmande 250 lass

otröskad säd, sedan arrendatorn August Larsson förklarat sig göra stora förluster därigenom att säd och halm måste stackas, eftersom det saknades någon byggnad härför på det arrenderade området.[13] Samma år erhöll August Larsson av drätselkammaren 575 kronor i anslag "till inredande af en lägenhet för en gift statkarl".[14]

Böckaregården kvarstod i gammalt skick till den 29 november 1922, då en brand ödelade alla byggnader så när som boningslängan, som man lyckades rädda. Eldsvådan hade förorsakats genom vårdslöshet av några landsvägsluffare, som hållit till på logen. Efter branden bodde en statarefamilj provisoriskt kvar till 1924, varefter boningslängan fick förfalla. Sedan Sallerupsvägen 1927 fått ny sträckning, varvid Böckaregården och den västligaste delen av Hohögs backar kom att bilda ett sammanhängande område, anhöll Planteringsföreningen samma år hos drätselkammaren att få arrendera området i första hand på fem år och därefter med optionsrätt för ytterligare tjugo år. Framställningen bifölls, och Planteringsföreningen fick disponera området mot ett arrende av 200 kronor per år. Böckaregårdens förfallna boningslänga överläts samtidigt med full äganderätt till Planteringsföreningen, som genast inledde omfattande restaureringsarbeten. Avsikten var att här skapa ett värdshus. Serveringsrörelsen skulle av Planteringsföreningen utarrenderas, och inkomsterna härav skulle täcka föreningens kostnader för underhåll och eget arrende till staden. Planteringsföreningens ordförande, konsul Gunnar Faxe, bekostade restaureringen av boningslängan, medan föreningen svarade för övriga kostnader, utvändiga arbeten, planering och plantering. Boningslängan inreddes enligt planerna till kafé- och värdshusrörelse och inrymde i västra ändan ett kök, ett serveringsrum med gammal öppen spis samt ett personalrum. Längan hade tre ingångar på södra långsidan, en huvudingång på mitten och en i vardera västra och östra ändan. Under den s. k. holmejdan, ett halvrunt takfönster över mittdörren lästes på en ekplatta: GLÄD DIG ÅT ALLT SKÖNT I LIVET, MEN RÄDS ATT STÖRA ANDRAS GLÄDJE. I halmtaket över mittdörren växte taklök, Sepervivum tectorum. På ömse sidor om huvudingången fanns två salar för servering, inredda i gammal stil. I den ena salen stod en s. k. sättugn från Diö Bruk med tre bildplattor av järn, på framsidan ett bibliskt motiv ur Domareboken 14:6 med den unge Simson, sönderslitande lejonet, och med texten: SIMSON SLEET LEYONET SÖNDER och på de båda sidorna S:t Göran till häst i strid med en eldsprutande drake. Ugnen är troligen en av de i köpebrevet 1816 omnämnda "2 ne jernkakelugnar". I östra ändan inrymdes en bostadslägenhet med två rum, ett större och ett mindre, och en förstuga.

Utvändigt ställdes markområdet i ordning efter branden och vägarbetena. Av stenmaterialet från de gamla uthusgrunderna byggdes en grotta för servering vid backens fot, och ett kärr utgrävdes till en damm. En källare grävdes in i backen, och för gården anskaffades en s. k. Göingepump. Efter de omfattande restaureringsarbetena öppnades Böckaregårdens värdshus för allmänheten den 1 maj 1928 och blev under nära tre decennier ett kärt utflyktsmål för malmöborna.[15] Den 17 maj 1956 ödelades Böckaregården av eld, och därmed sattes definitivt punkt för en gammal gårds historia. Det var gnistor från skorstenen, som i stark blåst antänt halmtaket. På grund av säkerhetsföreskrifterna för Bulltofta flygfält blev Böckaregården inte återuppbyggd. Böckaregården låg ungefär där Inre Ringvägen i dag korsar Sallerupsvägen.

Malmö museums stadshistoriska avdelning exponerar en modell av Böckaregården i skala 1:40, utförd 1957 av museets modellbyggare Inga-Brita Nordin efter uppmätning av elever

vid Tekniska skolan i Malmö och bekostad av Planteringsföreningen.

Vid tiden för enskiftet 1809 bestod Hyllie by av ett 30-tal gårdar, alla grupperade kring den vitkalkade, trappgavlade medeltidskyrkan i ett byhem. Byns jord var delad i tre vångar, Östre, Västre och Norre Vång. Hemmansnumren 3, 4, 5, 6, 8, 16 och 21 hade redan 1790 utbrutits av ägaren, kommerserådet Frans Suell, som tillsammans med landshövdingen Tage Thott var pionjär för enskiftet i Macleans anda. Den före enskiftesförordningens ikraftträdande 1803 utbrutna egendomen fick sina ägor samlade i ett sammanhängande skifte västerut i bymarken och kallades Annetorp efter Frans Suells hustru Anna af Trolle.[16] Hemmanen Hyllie nr 37, Hindby nr 5 och Fosie nr 2 hade av Frans Suells svärson, Lorens Kockum, 1800 sammanköpts till en egendom, senare benämnd Bellevue. Vid enskiftet i Hyllie kyrkby, som förrättades i april 1809 av lantmätaren Erland Rosell, blev hemmanen nr 7, 11, 17, 25 & 33, 27, 31 och 32 kvar på de gamla platserna i byn. Utflyttande hemman blev nr 1, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 28, 29 och 30.[17]

Vid enskiftet innehades Hyllie nr 19, sedermera också kallad Nittonsgården, i folkmålet "Nittansgåren", av åbon Jöns Brorsson, som 1793 övertagit gården efter sin svärfader, åbon Jeppa Larsson. Tidigare hade Hyllie nr 19 utgjort kronohästhemman till tredje korporalen vid Månstorps kompani och Norra Skånska Husar Regementet, men gården friköptes 1795 genom skattebrev av Jöns Brorsson och blev nu i stället skattehemman med Jöns Brorsson som ensam ägare. Hyllie nr 19 tillhörde de gårdar, som vid enskiftet ålades att flytta ut ur byhemmet, och Jöns Brorsson uppförde 1810 som ersättning för den nedbrutna gården en ny gård på av lantmätaren anvisad plats i Norre Vång, ett stycke öster om nuvarande Linnégatan. Utflyttningshjälp utgick med 1 Riksdaler specie per tunnland, och innehavaren av Hyllie nr 19 med en areal av 75 tunnland, erhöll alltså 75 Riksdaler av statsmedel som hjälp med den nya gården. Jöns Brorssons nya gård blev kringbyggd med fyra längor, boningslänga i norr och uthuslängor i söder, öster och väster. Inkörsporten var i västra längan. Längorna var uppförda av lera och ärthalm med en metod, som kallades "mackelerade väggar", och som i Skåne först introducerades på Svaneholms gods av Rutger Maclean på 1780-talet. De mackelerade väggarna saknade bärande trävirke och var helt och hållet uppförda av stampad lera, som först blandats med halm och vatten till en mjuk lerälta. För att väggarna skulle stå stadigt, gjordes de minst en aln, d. v. s. 60 centimeter tjocka. Längornas grund utgjordes av gråsten, där leran lades i varv och packades hårt. Varje varv var ungefär en fot, d. v. s. 30 centimeter, högt och fick torka, innan nästa varv lades på. Väggarna restes till ungefär tre meters höjd och bestod således av tio varv packad lera. Samtliga tak var av halm. Jöns Brorsson avled 1826, men redan 1818 övertogs Hyllie nr 19 av svärsonen Ola Jeppson, som innehade gården till sin död 1838, då den genom arvskifte överläts till svärsonen Per Andersson. Hyllie nr 19 har således innehafts av tre generationer svärsöner.[18]

Boningslängan från enskiftet kvarstod till 1858, då den revs, och Per Andersson uppförde en ny med väggar av råsten, d. v. s. obränd lersten, och tak av halm. Enligt gammalt bruk hade längan i östra gaveländan en sal eller "sommarstua", så kallad eftersom eldstad saknades, och i västra gaveländan kök eller "sters" och det dagliga rummet, kallat "stuan". I slutet av 1800-talet hade uthuslängorna följande användning: I västra längan söder om inkörsporten inrymdes häststall, fårhus, svinhus och en drängkammare utan eldstad, medan utrymmet norr om porten upptogs av slöjdbod, kallad "hoggehus", och den s. k. bagestuan, som stod

Hyllie nr 19 eller Nittonsgården från sydväst. Foto: Malmö museum 1960.

i förbindelse med boningslängan och hade tillträde till köket. Större delen av östra längan utgjorde "lolänga", d. v. s. loglänga. I vinkeln av den västra och den södra längan låg kostallen, medan resten av södra längan utgjorde "lolänga". I den södra längan fanns också torvhuset eller "tårrahused".

Efter Per Anderssons död 1898 delades Hyllie nr 19 mellan de sju barnen, som erhöll var sitt skifte. De tre sydligaste skiftena förblev länge i privat ägo, medan de fyra nordligaste skiftena, där gårdsbyggnaderna var belägna, 1907 försåldes till Fastighets AB Gripen, som i sin tur arrenderade ut lantbruket. Fastighets AB Gripens del förvärvades 1937 av Tomt AB Hyllie, som innehade egendomen till 1944, då den överläts till Malmö stad. Ett stort antal villatomter avstyckades vid denna tid från egendomen, och jordbruksarealen minskade successivt. Den siste lantbrukaren Adolf Lindgren innehade arrendet av Hyllie nr 19 till slutet av 1960. Sedan arrendatorn avflyttat, och jordbruket ned-

lagts, blev en rivning av den tämligen förfallna gården aktuell. I detta läge tog Limhamns museiförening 1961 initiativ till gårdens bevarande och inledde diskussioner med Malmö stad, som förklarade sig beredd avstå från rivning, om museiföreningen kunde anskaffa huvudparten av erforderliga medel för restaurering av gården, och om där kunde inrymmas en verksamhet, som dels gjorde gården levande och dels skapade förutsättningar för gårdens underhåll i framtiden.

Efter ett år hade museiföreningen utarbetat ett förslag, som gick ut på att gården skulle inrymma en värdshusrörelse, som skulle ge ekonomiskt underlag för driften. Till värdshusrörelsen skulle upplåtas stora ladan i östra längan samt logen och lilla ladan i södra längans östra del. Vidare skulle östra delen av boningslängan med sal och smårum ingå i värdshusrörelsen. Dessa lokaler ansågs lämpliga för mindre sällskap. Boningslängans västra del skulle inredas till en modern lägenhet. Återstoden av gården, västra längan och södra längans västra del, skulle inrymma museum. Här skulle finnas bl. a. häst-, ko- och svinstall, drängkammare, vagnsskjul, huggehus, kök med bakugn och ett s. k. undantag. Enligt museiföreningens finansieringsplan skulle restaureringskostnaderna täckas dels med bidrag från Malmö stad och dels från frivilliga donatorer. Malmö stad accepterade museiföreningens förslag och beviljade genom beslut av stadsfullmäktige den 14 december 1962 ett anslag för restaureringen av Hyllie nr 19. Planteringsföreningen hade från början en välvillig inställning till gårdens restaurering och ställde mycket stora bidrag till förfogande för detta ändamål. För restaureringen erhöll museiföreningen också stöd från industrier, banker, Lions clubs och enskilda. För arbetet med Hyllie nr 19 hade Limhamns museiförening tillsatt såväl Hyllie 19-kommittén med disponent Gunnar Chr. Laurell som ordförande som Hyllie 19-byggkommitté med stadsplanechef Gabriel Winge som ordförande. Kontrollant och rådgivare var riksantikvarieämbetets ombud, 1:e museiintendenten C. G. Lekholm. Efter fyra år var restaureringen färdig, och den 22 maj 1966 öppnades för allmänheten värdshuset och museet Hyllie nr 19, som snart blev ett populärt utflyktsmål. Inredningen i serveringslokalerna var pietetsfullt utformad med handgjorda möbler i gammal skånsk allmogestil, stolarna klädda med tyg, som specialvävts efter stolsitsar från 1800-talets början. Boningslängans stora sal hade möbler i empire, skira spetsgardiner och rekonstruerade väggmålningar. Det enda, som inte tillhörde gårdsmiljön, var toaletternas grönmålade dörrar, som tillhört Malmö gamla teater, som invigdes 1809, ungefär samtidigt med att utflyttaregården Hyllie nr 19 uppfördes i Norre Vång.

I boningslängans norra sida var en dörr, kallad "havadaren", som ledde ut till "haven", d. v. s. trädgården med gammaldags prydnads- och kryddväxter, skuggade av höga almar.

Endast tre år varade värdshus- och museiidyllen Hyllie nr 19. Den 28 oktober 1969 ödelades hela gårdskomplexet av eld, som började i södra längan och snabbt spred sig över halmtaken till de övriga längorna. Gården var så förstörd, att det varken ur ekonomisk eller antikvarisk synpunkt ansågs försvarbart att återuppföra den.[19]

Bland de gårdar, som fick ligga kvar på sin gamla plats vid enskiftet i Sallerups kyrkby 1806, var Klockaregården. I enskiftesprotokollet[20] heter det: "Nr 4 Klåckare Bohlet blir qwar och får Planen söder om gården, gränsar i söder till Östra Kattarp, i öster till Nr 1 och i wäster till Nr 11:s enskifteslott". I enskiftesprotokollet heter det vidare: "No 4 Klåckare Bohl eller Skolegrund[21] har en ganska wacker och ny åbyggnad, utan plantering". Det torde innebära, att klockaregården nyuppförts under något av 1800-talets första år, sannolikt av klockaren Carl

Klockaregården från öster 1959. Foto: förf.

Modéer, som tillträdde klockarebefattningen i Södra Sallerup sommaren 1804. Hur denna klockaregård sett ut är icke känt, då ritningar och syneprotokoll saknas; en del av kyrkoarkivet förstördes vid en brand i Södra Sallerups prästgård 1882. Förmodligen har klockaregården haft fyra längor med klineväggar och korsvirke under halmtak efter tidens byggnadsskick och varit kringbyggd.

Efter enskiftet fick klockaregården 12 tunnland och 25 kappland i ett sammanhängande skifte söder om gården. Enligt enskiftesprotokollet bestod jorden av "a) bördig åkermark, god ler och svartmylla 10 tunnland och 7 kappland, b) mindre bördig 10 kpl, c) äng, god hård och sidvallsäng 30 kpl, d) liten äng lika med föreg. 1 kpl, e) gatumark 1 tunnl. 7 kpl". Till klockarejorden gränsade en på gatumarken belägen jord, som omfattade 5 $^{2}/_{10}$ kappland och i enskiftesprotokollet antecknats som "Trenne husplattsar" med numren 14, 15 och 16. Denna jord tillhörde Malmö hospital men disponerades av Södra Sallerups kyrka och brukades av församlingens klockare mot en mindre årlig avgift till kyrkan. Arealen var så liten, att jorden endast kunde nyttjas som kökträdgård.

Klockaren Carl Modéer avled 1837 och efterträddes av svärsonen, klockaren Jonas Isberg, född i Svedala 1802 och gift med Mariana Modéer, född i Södra Sallerups klockaregård 1808.

Klockaregården brann ned den 15 juli 1844. Branden omtalas i Malmö Nya Allehanda för den 16 juli 1844, där det heter: "Sistlidne gårdags förmiddag utbröt, af okändt upphof, eld uti ett uthus i Sallerup, tillhörigt Klockaren Isberg. Så wäl han som hustrun och tjenstefolket woro frånwarande wid olyckstillfället, och då de tillstädeskomne personernes första omsorg war att rädda menniskolif, deribland fem barn och ägarens sängliggande fader, hann elden så hastigt sprida sig till och ödelägga de öfriga åbyggnaderne, att snart sagt intet af lösöreboet undgick att tillspillogifvas för lågornas wåldsamma framfart. Så wäl fastighet som lösören woro försäkrade i häradets Brandstodsbolag, men så lågt, att näppeligen mer än tredjedelen af werkliga wärdet kan påräknas såsom ersättning för den lidna förlusten."[22] I Husie husförhörslängd 1841—45[23] finns om drängen Jöns Nilsson, född i Västra Kattarp 1821 22/8 och skriven å Husie nr 1, anteckningen: "Tilltalad för den hos Cantor Isberg i Sallerup d. 15 Juli 1844 timade vådeld". Jöns Nilsson var vid tiden för eldsvådan skriven å Tullstorp nr 5 i Södra Sallerup, men han flyttade hösten 1844 till Husie.

Boupptecknigen efter klockaren Jonas Isberg, avliden 1856, ger god upplysning om den efter branden 1844 återuppförda klockaregården och jordbruket där. Boupptecknigen[24] omnämner fyra längor: boningslängan av sju "binningar",[25] 10,5 meter lång, västra längan med tio "binningar", 15 meter lång, södra längan med elva "binningar", 16,5 meter lång och östra

Klockaregården får nytt halmtak 1967. Foto: förf.

längan med sex "binningar", 9 meter lång. Det var alltså en typisk skånsk fyrlängad, kringbyggd korsvirkesgård.

Jordbruket på klockaregården belyses också av boupptecknigen efter Isberg 1856. Enligt protokollet fanns det då på klockaregården 2 brunblissiga hästar, 1 rödhjälmig ko, 1 brokig ko, 1 kalv och 2 får. Vidare uppräknades 5 tunnor råg, 3 tunnor otröskad råg, 8 tunnor otröskat korn, 3 tunnor utsådd råg, 21 kappor vete och 5 tunnor potatis. Av vagnar och åkerredskap redovisas 2 järnbeslagna vagnar, 1 obeslagen vagn, 1 plog, 2 årder, 1 trumla, 1 hästräfsa och 2 harvar.

Branden 1844 och återuppbyggnaden av den lågt försäkrade klockaregården hade vållat svårt avbräck. Behållningen efter Jonas Isberg uppgick vid boupptecknigen till endast 53 Riksdaler banco och änkan Mariana, född Modéer, beviljades fyra s. k. nådår, då hon fick bo kvar i klockaregården och uppbära förmånerna till tjänsten mot att hon avlönade en vikarie, som blev orgelnisteleven Wilhelm Winström. Sockenstämman tillstyrkte varmt Mariana Isbergs ansökan om nådår, "enär framlidne Kantorn med ordning och skickelighet sina åligganden bestridt, dermed kommande i förening andra skäl, ömma och talande".[26] Nådåren gick ut 1860, och tjänsten tillträddes av en August Reinhold Nylander med den fina titeln "Musique Directeur". Nylander var född i Nässjö 1819 och kom till Södra Sallerup närmast från Säby församling i Jönköpings län. Han stannade inte länge i Södra Sallerup, han ansåg sig kanske överkvalificerad och flyttade 1863 till Lund, där han blev domkyrkokantor och lärare i musik vid folkskoleseminariet. Nylander var den siste klockare, som bodde i klockaregården. Till Nylanders

Klockaregården från söder 1959. Foto: förf.

efterträdare valdes nådårsklockaren Wilhelm Winström, född i Svedala 1840, som sedan 1860 var skollärare vid Fårabäcks och Östra Kattarps skola, och klockare- och organistbefattningen i Södra Sallerup förenades med skolläraretjänsten vid denna skola. Wilhelm Winström bodde som "tjensteförrättande klockare" hemma hos fadern, skomakare Hans Winström å Sallerup nr 7, och flyttade 1860 till lärarbostaden i Fårabäcks skola.

Sedan Nylander avflyttat, bortarrenderades klockaregårdens jordbruk, och boningslängan uthyrdes som bostad åt privatpersoner, varvid karaktären av klockaregård gick förlorad. Snart skulle också klockaregården förlora karaktären av fyrlängad, kringbyggd gård; redan tidigt skattade den östra längan åt förgängelsen. Tre längor kvarstod fram till 1940-talet, då den södra längan raserades. Av den ursprungliga fyrlängade klockaregården var nu endast två längor kvar, boningslängan i norr och en uthuslänga eller "lolänja" i väster. Boningslängan var indelad i kök eller "sters" med öppen skorsten, "stua" och "kammors"; ett mindre rum, och hade en ålderdomlig "bagaron", d. v. s. bakugn. Sedan den siste hyresgästen, f. d. lantbrevbäraren Jöns Andersson, lämnat klockaregården i början av 1950-talet, förblev den obebodd och gick snart mot förfall.

Från olika håll riktades i slutet av 1950-talet i pressen[27] uppmärksamhet mot den kulturhistoriskt och miljömässigt värdefulla klockaregården i Södra Sallerup, en av de sista ännu kvarstående klockaregårdarna i sydvästra Skåne, och en räddningsaktion igångsattes. Sedan Böckaregården vid Hohögs backar i Husie brunnit ner 1956, blev Södra Sallerups klockaregård tänkt som en ersättare. Planteringsföreningen visade

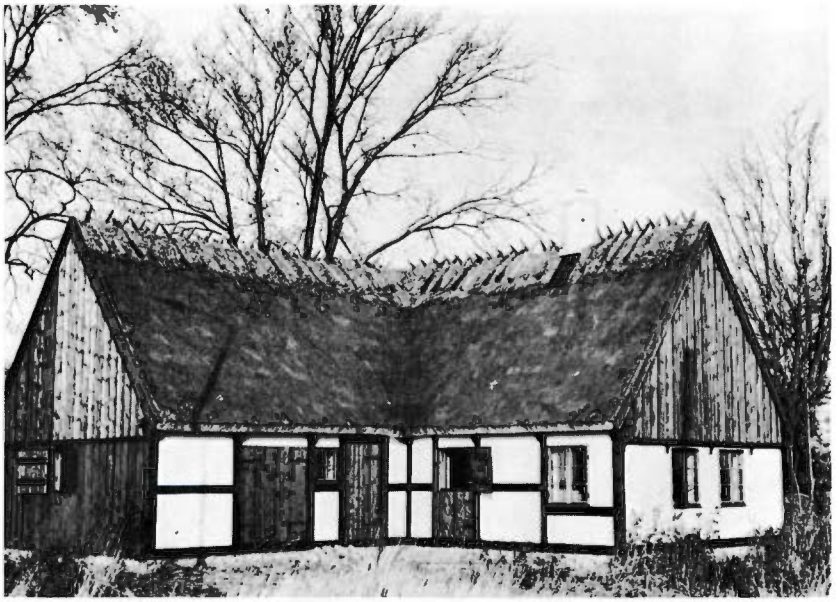

Den nyuppförda klockaregården 1968. Foto: förf.

sitt intresse och ställde 1959 genom förmedling av konstnären, fil. dr Einar Bager, ett bidrag i utsikt till restaurering av den förfallna klockaregården med det förbehållet, att hembygdsintresserade personer i Södra Sallerup bildade en förening eller stiftelse och i fortsättningen åtog sig det löpande underhållet av klockaregården, sedan den iståndsatts. Intresse för en sådan garantiförening kunde inte uppdrivas i Södra Sallerup, och denna utväg till restaurering stängdes.

En framställning 1961 till Södra Sallerups kyrkoråd, huvudman för klockaregården, blev negativ. Eftersom Södra Sallerup skulle inkorporeras kyrkligt med Malmö vid årsskiftet 1961/1962, ansåg kyrkorådet sig inte böra fatta bindande beslut i ärendet så nära inkorporeringen utan hänsköt frågan om klockaregården till de kyrkliga myndigheterna i Malmö. En framställning till den nye ägaren, Malmö kyrkliga samfällighet, blev också negativ, då man där ansåg, att förfallet gått för långt, och att det skulle bli för dyrt att iståndsätta klockaregården.

Efter dessa negativa besked undersöktes möjligheten att inreda klockaregården antingen till sockenmuseum för Södra Sallerup eller till ett klockaremuseum, ett minnesmärke över klockareinstitutionen i vår kyrka, men båda alternativen fick förfalla, då såväl intresse som medel inte kunde uppmobiliseras. På våren 1965 sökte Frilandsmuseet i Lyngby, Köpenhamn, ett skånskt allmogehus från 1800-talet, som lämpade sig för flyttning till museet. Overinspektören Peter Michelsen anmälde intresse för klockaregården i Södra Sallerup och var i mars 1965 över och besiktigade gården.[28] Den danske museimannen ansåg emellertid inte klockaregården vara tillräckligt genuin och representativ för

Ingenjör Egil Pihlström. Klockaregårdens räddare 1968. Foto: förf.

skånska allmogehus, då den hade två skorstenar, och även denna räddningsmöjlighet förföll.

På hösten 1965 var läget för Södra Sallerups klockaregård närmast katastrofalt. Väggarna började falla sönder, taket var delvis upprivet av stormar, golven var uppruttna, och den södra gaveln hade ett gapande hål. En rivning ansågs nu oundviklig. I annat fall skulle gården störta in av sig själv. I detta läge anhöll ingenjör Egil Pihlström i Höllviksnäs, som i pressen följt de olika räddningsförsöken,[29] hos Kyrkoförvaltningen i Malmö att få förvärva Södra Sallerups klockaregård och inlämnade samtidigt ett förslag till restaurering, som avsåg att göra klockaregården till bostad med bibehållen exteriör. Boställsstyrelsen och kyrkofullmäktige i Malmö godkände köpet i februari 1966,[30] och i maj samma år kunde ingenjör Pihlström påbörja det mödosamma och kostnadskrävande iståndsättandet av den förfallna klockaregården. Första fasen i arbetet blev en fullständig demontering av klockaregården och en granskning av samtliga byggnadsdetaljer. Det visade sig, att boningslängan var uppförd av korsvirke och råsten, d. v. s. obränd lersten, med undantag av östra gaveln, som var av tegel. Västra längan eller uthuslängan hade korsvirke och klineväggar, den södra gaveln utgjorde en kombination av klinevägg och träbeklädnad, tydligen en provisorisk anordning sedan den angränsande södra längan raserats. Korsvirke med lerklining, en älta av lera, halm och vatten, är den äldsta väggkonstruktionen i allmogehus och var förhärskande ännu i början av 1800-talet, då enskiftet genomfördes i de skånska byarna. Vid 1800-talets mitt övergick man alltmer till att bygga hus av råsten med och utan korsvirke. Av byggnadsskicket att döma var klockaregårdens boningslänga helt nyuppförd efter branden 1844, medan den västra längan eller uthuslängan med sina klineväggar tyder på tidigt 1800-tal och sannolikt härrör från den klockaregård, som uppfördes strax före enskiftet 1806; tydligen har väggarna här icke brandskadats. Båda längorna hade halmtak, som var svårt skadat.

Vid ingenjör Pihlströms granskning av byggnadsdetaljerna befanns flera stolpar i korsvirket vara förkolnade på ytan, likaså var i uthuslängan den första bjälken intill boningslängan och takstolens översta bjälke, den s. k. hanabjälken, ytligt förkolnade, men fullt bärkraftiga. Detta trävirke härstammar tydligen från Modéers klockaregård och blev 1844 så obetydligt skadat,

att det kunde användas vid återuppförandet av klockaregården efter branden.

Våren 1965 lades Sallerupsvägen i rak sträckning söder om Södra Sallerups kyrka, och den nya vägbanan kom att stryka tätt intill klockaregårdens södra gavel. För att eliminera obehaget från trafiken och ge klockaregården ett mera skyddat läge lät därför ingenjör Pihlström vid återuppbyggandet flytta klockaregården 4 meter åt norr från dess gamla grund.

Då ingenjör Pihlström övertog klockaregården, var förfallet nära nog totalt, och det mesta av ursprungsmaterialet visade sig efter demonteringen oanvändbart. Vid återuppbyggandet, som helt utfördes av ingenjör Pihlström, kom dock 80 procent av klockaregårdens gamla korsvirke till användning, däribland också de på ytan förkolnade stolparna, och av de gamla takstolarna kunde mer än 80 procent användas. Endast boningslängans östra och västra gavlar fick takstolar av nytt material; samtliga gavlar fick ny utvändig brädbeklädnad. Invändigt kom de gamla takbjälkarna till användning. En kompletterande takbjälke erhöll ingenjör Pihlström från Brokiga Boden i det 1960 nedmonterade Frickska huset i kv. 60 Magnus Stenbock vid Södra Vallgatan. Klockaregården återuppbyggdes helt av tegel, en del av östra gavelns tegel kom därvid till användning. Nytt halmtak på båda längorna lades av fanjunkare Nils Algot Lorentzon, Malmö, specialist inom det gamla halmtäckareyrket, som också utfört arbeten på Burlövs gamla prästgård. Till återuppförandet av klockaregården lämnade Planteringsföreningen bidrag. Efter ett fritidsarbete på två år och fyra månader kunde ingenjör Pihlström med familj i september 1968 flytta in i klockaregården,[31] som fått en inredning, som uppfyller den moderna tidens krav, även uthuslängan utgör nu bostad. Exteriören är emellertid helt oförändrad, och Södra Sallerups bymiljö med ett komplex av byggnader, som av ålder hör samman, kyrka, prästgård, prästlöneboställe och klockaregård, är bevarad.

NOTER:

1 Se Helge Andersson, Hohögarna, MFÅ 1954 s. 87—101.

2 Se Helge Andersson, Riseberga. Jordbruksområdet, som blev stadsdel, MFÅ 1956, s. 118—125.

3 Spårvägslinje nr 6 Värnhem—Sallerupsvägen—Hohög anlades först 1924. Se vidare Börje Carlén, Spårvägen i Malmö, Malmö 1972.

4 Se Helge Andersson, Malmö—Genarps Järnväg, MFÅ 1955, s. 97—111.

5 Bulltofta gårds arkiv, II Dossierer II b:1 Åtkomsthandlingar, MSA.

6 Enskiftesprotokollet, Östra Skrävlinge by, Husie sn, akt nr 9, Länslantmäterikontoret.

7 Den av Jacob Ifwersson uppförda gården, senare kallad Böckaregården, är således en utflyttaregård från enskiftet i Östra Skrävlinge by 1804. I min uppsats Gamla gårdar i Husie, MFÅ 1950 s. 35 heter det om Böckaregården att "själva gårdsbyggnaden vilar på gammal grund och synes datera sig från 1700-talets mitt". Denna uppgift har vid genomgång av senare påträffat arkivmaterial, åtkomsthandlingar i Bulltofta gårds arkiv och enskiftesprotokollet, visat sig felaktig och korrigeras härmed.

8 Akt nr 57, Husie sn, Länslantmäterikontoret.

9 Gösta Kockum, Rosengård och Släkten Kockum, Malmö 1962, s. 43.

10 Stadsfullmäktiges prot. 1905 9/6.

11 Stadsfullm. prot. 1905, Bihang nr 87.

12 Malmö drätselkammares 1:a avd. prot. 1906, nr 55, MSA.

13 Malmö drätselkammares 1:a avd. prot. 1908, nr 64, MSA.

[14] Malmö drätselkammares 1:a avd. prot. 1908, nr 125, MSA.

[15] Serveringsrörelsen har på arrende innehafts av källarmästarna J. A. Bergström 1928—1931, Elias Jyllin 1931—1946, Gunnar Östergren 1946—1950 och Manfred Gärdsby 1950—1956.

[16] Akt nr 3 Hyllie sn (nuv. Limhamn), Länslantmäterikontoret.

[17] Om enskiftet i Hyllie kyrkby se akt nr 5 Hyllie sn (nuv. Limhamn), Länslantmäterikontoret.

[18] För en fullständig ägarelängd hänvisas till Inge Tynell: Hyllie 19-Gården och dess ägare i Ivan Cederlund (red.) Hyllie 19 — en bok om en gammal gård, utg. av Limhamns museiförening, Malmö 1965, s. 48—64.

[19] Redan 1968 hade Limhamns museiförening överlämnat förvaltningen av Hyllie nr 19 till Malmö stad. Värdshusrörelsen drevs den längsta tiden av Laila och Erling Risnaes.

[20] Akt nr 9, Södra Sallerup sn, Länslantmäterikontoret.

[21] Klockaregården med tillhörande jord var sedan 1560-talet anslagen som löneförmån till rektorn vid Malmö skola.

[22] Malmö Nya Allehanda, 1844 Nr 57, Malmö stadsbibliotek.

[23] Husie kyrkoarkiv, MSA.

[24] Oxie härads bouppteckningar, ST 1857, Nr 21, Oxie domsagas arkiv, F:3.

[25] "Binning" även "spänne", avståndet mellan två stolpar eller loftsbjälkar i ett korsvirke. En "binning" eller "spänne" var vanligen 2½ alnar, d. v. s. 1½ meter.

[26] Sockenstämmoprot. 1857 22/2, S. Sallerups kyrkoarkiv, MSA.

[27] SkD 1959 23/3.

[28] SkD 1965 9/3 och SkD 1965 5/4.

[29] Klockaregården har på 1960-talet debatterats i SkD 1961 6/6, SDS 1961 8/10, Arbetet 1964 22/1, SkD 1964 10/2, SDS 1964 19/11, SDS 1965 25/8, SkD 1965 4/11 och SDS 1966 19/2.

[30] SkD 1966 18/2 och SDS 1966 19/2.

[31] SDS 1968 5/10 och SkD 1968 8/10.

REFERENSLITTERATUR:

Andersson, Helge, Gamla gårdar i Husie, MFÅ 1950, s. 28—40.

Andersson, Helge, Enskiftet i Malmötrakten, MFÅ 1965, s. 89—107.

Andersson, Helge, Södra Sallerups klockaregård, MFÅ 1970, s. 42—58.

Bodman, Erik, Från det fula Malmö till det vackra Malmö, Malmö 1960.

Cederlund, Ivan (red.), Hyllie 19 — en bok om en gammal gård, utg. av Limhamns museiförening, Malmö 1965.

Härje, K. A., Malmö Förskönings- och Planteringsförening under 50 år, Malmö 1931.

Ingers, Ingemar, Hyllie nr 19, Ett kulturminnesmärke i Malmö omgivningar, Limhamniana, årg. 3, 1961, s. 25—53.

Malmö Förskönings- och Planteringsförenings verksamhetsberättelser 1907—1970.

Widerberg, Bertil, Malmö (Hyllie 19, s. 198—201), Stockholm 1964.

En fotodokumentation av Malmö 1974

Av Ingeborg Roth

Dokumentationen av Malmö och dess bebyggelse under olika tider hör till Stadshistoriska avdelningens vid Malmö museum angelägnaste uppgifter. I avdelningens bildarkiv finns ett helt oersättligt dokumentärt bildmaterial av Malmö från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, det mesta från Gamla staden. En betydande del av dessa bilder ingår ursprungligen i Malmö fornminnesförenings bildarkiv. I detta material är vissa delar av Gamla staden, t. ex. kvarteren kring torgen och Öster-, Söder- och Västergatorna relativt väl dokumenterade, framför allt från årtiondena kring sekelskiftet, men från områden utanför stadskärnan och på litet avstånd från huvudgatorna är dokumentationen ofullständig. En större insamling av bilder från före 1930 gjordes år 1971 i samarbete med tidningen Arbetet. Den gav ett fint bildmaterial, framför allt från de gamla arbetarstadsdelarna.

Söker man bildmaterial från 30-talet och senare är dokumentationen i bildarkivet ganska sporadisk. Det finns mindre samlingar av vad ett fåtal intresserade personer fotograferat, t. ex. Max Olsson. Bristen på bilder av staden från dessa senaste årtionden är besvärande.

Museets resurser att dokumentera staden har aldrig varit särskilt stora. Man har fått inskränka sig till fotografering av de hus, som ägaren hos byggnadsnämnden begärt att få riva, eller till hus, som skall byggas om eller renoveras. De rivningsmogna husen har oftast mist allt liv — fönstren är utslagna och putsen flagnar. Att fotografera ett sådant hus ger ingen rättvis bild av hur byggnaden en gång sett ut. Det är tvärtom ett ganska deprimerande jobb att dokumentera rivningskåkar. Mot bakgrund av detta föddes tanken på en dokumentation av staden 1974. Eftersom museet stod utan resurser att genomföra en sådan togs kontakt dels med Malmö fornminnesförening och Malmö Förskönings- och Planteringsförening dels med Malmö Fotoklubb och Kockums Fotoklubb. En arbetsgrupp bildades med Kjell-Åke Modéer, Jörgen Faxe och undertecknad. Malmö Förskönings- och Planteringsförening ställde 15.000 kr till förfogande och museinämnden beviljade 10.000 kr. Fornminnesföreningen kontaktade dessutom en fotograf. Denne engagerades för dokumentation av Gamla staden och dess närmsta omgivningar, såsom delar av Östra förstaden och Rörsjöstaden. Inom detta område fotograferades samtliga byggnader samt parker, kanaler och liknande miljöer. Resten av staden delades upp i mindre områden, vilka fördelades mellan de fotografer i de båda fotoklubbarna, vilka förklarat sig villiga att för en mycket blygsam ersättning medverka i projektet. Inom flera av dessa områden fotograferades så gott som varenda byggnad, inom andra blev dokumentationen av flera skäl inte lika grundlig. Fotografernas upplevelse av sitt "område" gav helt naturligt sin personliga prägel åt bilderna. Resultatet av dokumentationen blev ett rikt och till stora delar högklassigt bildmaterial av Malmös bebyggelse under år 1974.

En stad förändras dock snabbt! Byggnader rivs och nya kommer till. Önskvärt vore att sta-

den dokumenterades med jämna mellanrum, t. ex. vart tionde år. Det borde ligga i museets intresse att genomföra sådana projekt eller i vart fall kontinuerligt följa upp dokumentationen av olika stadsdelar. Kommunens och därmed museets nuvarande begränsade ekonomiska resurser lägger effektivt hinder i vägen för att genomföra detta. Malmö Fotoklubb kommer dock i år att dokumentera staden under en speciell dag. Detta bildmaterial skall sedan publiceras i en bok.

De följande sidorna ger några axplock bland de över 7.000 fotografier som blev resultatet av dokumentationen år 1974.

Föregående sida: Malmö hamnområde uppvisar många byggnader värda att bevara, så t. ex. slakthuset vid Carlsgatan. Foto: Håkan Myrhagen. Nederst: hörnhuset i kvarteret Axel vid Östra Förstadsgatan i väntan på numera verkställd rivning. Foto: Bo Mårtensson. Ovan: den omdiskuterade Karl-Johanskolan i Limhamn, numera ett minne blott. Foto: Jan Andersson.

SHYPOTEK

Tre citymiljöer från gårdagens Malmö. Föregående sida: kvarteren Neptun och Fisken vid Västergatan. I dag kvarstår endast trädet. Nederst "Strykjärnet" vid hörnet av Östra och Södra Promenaderna. Ovan: den färgglada brandmuren i kvarteret Jerusalem invid Caroli City. Foto: Bo Mårtensson.

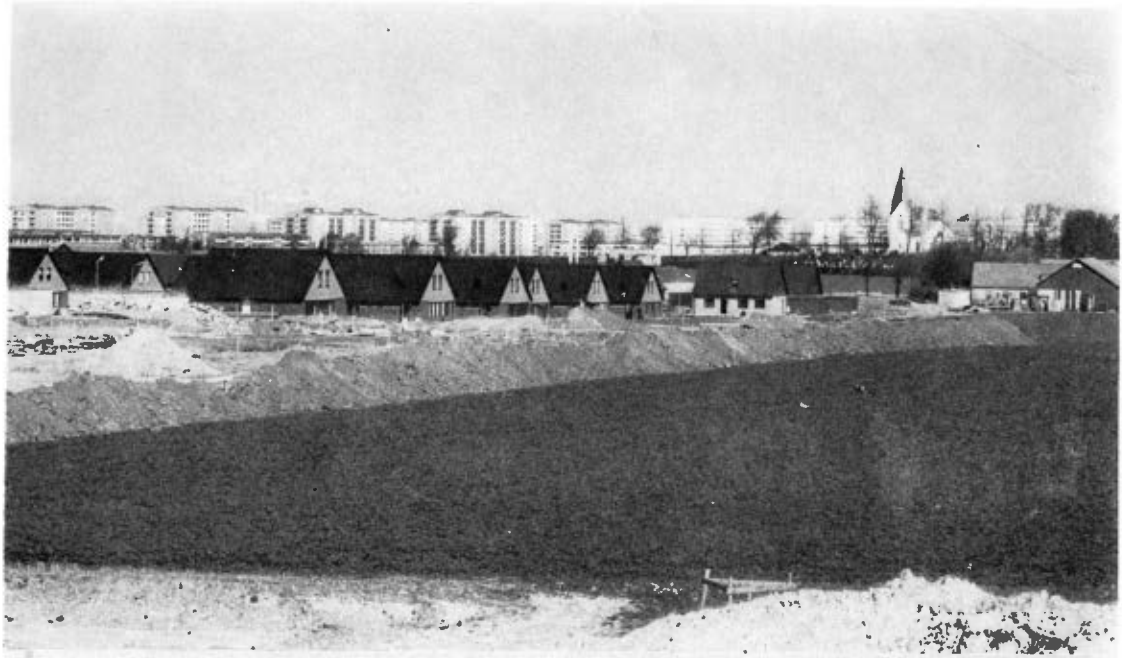

KONSUM

Tre ytterområdesmiljöer. På föregående sida villabebyggelse vid Kastanjegården med höghus och Fosie kyrka i bakgrunden. Foto: Gösta Brynhagen. Nedan: kompakt höghusbebyggelse i Rosengård. Foto: Tore Bergman. Ovan: bebyggelse utmed en gammal landsväg (Ärtholmsvägen—Per Albin Hanssons väg). Byggnaderna finnes fortfarande kvar men har i det närmaste helt ombyggts exteriört. Foto: Gösta Brynhagen.

En skogsutflykt 1919

Till malmöbornas obligatoriska sommarnöjen i seklets barndom hörde en söndagsutflykt till Torups skog, antingen med Genarpståget från Malmö Lokalstation eller Östervärn eller med häst och vagn via Värnhem och Sallerupsvägen, de välsituerade i charabanger och arbetarklassen med höskrindor och flakvagnar, som lånats av arbetsgivarna. För picknicken i det gröna medförde borgarfamiljerna i korgar champagne, lax och ost, arbetarfamiljerna "bier, brännevin och smörmada". För barnen packades ner hallonlemonad och plättar. På hemfärden var kuskarna ofta upprymda, och då blev det kappkörning på den smala Sallerupsvägen. Det kunde då hända, att ett ekipage hamnade i diket i den branta Ammelibacken vid Tjustorp.

Ett foto från en utflykt med charabang till Torups skog 1919 har ställts till förfogande av f. d. spårvägsmannen Erik Nilsson, född i Husie 1899 (på kuskbocken), som då tillsammans med sju andra kuskar var anställd hos sin farbroder, åkeriägaren Alfred Persson (stående bak i charabangen), Sveagatan 43 i Limhamn. Alfred Persson, som också arrenderade Hyllie nr 23, kallat Svenstorp, utförde alla slags körslor. Till åkeriet hörde åtta par hästar, en likvagn, en droska, fyra charabanger, en s. k. Viktoriavagn och åtta arbetsvagnar. Med charabangerna gjordes mest utflykter till Skabersjö, Torup och Bökeberg. Som motsvarighet till bilisternas reservtank för långfärder medförde kusken för hästarna en säck hö, placerad under charabangen på bakaxeln.

Dringelbergska liberiet i Malmö S:t Petri

Ett restaureringsarbete

Av Gunnar Sköldeborn

Malmö S:t Petri kyrkas märkliga bibliotek har utförligt beskrivits och dokumenterats i en studie av fil. kand. C. G. Hellström och tryckts i Malmö fornminnesförenings årsskrift 1940.

Kortfattat skall här redovisas viktigare årtal som är av intresse för de omflyttningar som liberiet utsatts för under några hundra år innan det slutligen i restaurerat och konserverat skick åter kommer till S:t Petri kyrka. I övrigt hänvisas till Hellströms inventarium över böckerna och deras proveniens.

Påståendet att en Dringelberg grundat det i kapellet vid reformationen befintliga liberiet är svårt att jäva. Att bibliotekets stiftare icke varit kapellets donator, myntmästaren Henrik Dringelberg, därför talar den omständigheten att det fanns blott några få av liberiets vid reformationen befintliga böcker som var tryckta före Dringelbergs död. Däremot kan man med goda skäl ta för sannolikt att någon av hans söner, förmodligen borgaren Henrik Dringelberg, fullföljande faderns välgörenhet mot kyrkan, varit bibliotekets grundare.

Först i början av 1550-talet, närmare bestämt 1553, nämner källorna det Dringelbergska kapellet öster om kyrkan såsom förvaringsplats för biblioteket. Samma år lades böckerna i kedjor. Petri kyrkas tidigast bevarade inventarielängd — från 1638 — upptar 51 böcker i folio, som ligger i kedjor i kyrkans bibliotek.

År 1831 gjordes en förteckning över böckerna och de numrerades i den ordning de fortfarande har. Antalet var då 40 st, men oaktat detta upptar inventarierna helt slentrianmässigt ända till 1856 ett äldre antal på 41. Då sakristian revs i samband med den av Brunius ledda restaureringen av S:t Petri kyrka, föreslog byggnadskommittén, troligen på Brunius inrådan, att böckerna skulle överlämnas till Lunds universitetsbibliotek. Försöket misslyckades dock, församlingen vägrade att lämna sitt tillstånd. Ett nytt försök att rädda böckerna gjordes 1865 då N. M. Mandelgren i en skrivelse till pastorsämbetet anhöll att vissa föremål skulle överlämnas till museet och skolans bibliotek. Både kyrkoråd och församling biföll framställningen. Först 1870 sattes beslutet i verkställighet på så sätt att böckerna överlämnades till Malmö läroverks bibliotek. I 40 år fick liberiet stanna där till dess att Petri kyrkoråd på museets hemställan den 15 mars 1911 bestämde att Dringelbergska liberiet skulle överflyttas från allmänna läroverkets bibliotek till Malmö museum att där för kyrkans räkning tills vidare förvaras.

Senare har böckerna under åtskilliga år förvarats på Malmö stadsbibliotek, inlagda i arkivkartonger.

Hellström avslutar sin historik med följande tankeväckande ord: "Jag skulle även vilja uttrycka den förhoppningen att en restaurering av de värdefullaste böckerna i detta vårt äldsta malmöbibliotek skulle kunna komma till stånd, i all synnerhet som här rymmes de äldsta bevarade proven på bokband från Malmö". Det skulle dröja i det närmaste 50 år innan Hellströms önskan gick i uppfyllelse.

Konserverings- och restaureringsarbetet

Innan det egentliga konserveringsarbetet börjar måste alla böcker dokumenteras. Dokumentationen göres skriftligt med ett kort för varje bok. Kortet innehåller uppgifter om bokens status, hur många blad som skall lagas med mycket tunt rispapper och vilka blad som skall beläggas med silkeslöja. Det senare innebär att för styrkans skull de första och sista arken förstärkes med denna slöja. På vissa ställen i varje bok företages pH-mätning, d. v. s. man bestämmer papperets surhetsgrad, vilken inte får understiga 5,0. Dringelbergska liberiets böcker är samtliga tillverkade av handgjort lumppapper och trots att de varit utsatta för mycket dålig förvaring är pH-värdet tillfredsställande. Efter dessa förberedande arbeten tager konserveringen sin början. Bladen plockas sönder, efter att först ha numrerats för hand med blyerts, och tvättas i vatten med en temperatur av ca 75 grader. Under tiden bladen ligger i vatten lossnar en stor del smuts, mycket eller lite beroende på hur frekventerade de varit under årens lopp. Efter tvättningen torkas bladen i en särskild ställning som rymmer ungefär 300 blad. Torkningen sker öppet, inte med fläktar eller värmeblåsning. Efter torkningen vidtager lagning med rispapper och s. k. istyckningspapper, vilket är ett handgjort lumppapper som användes när stora delar av ett ark fattas, man fyller alltså ut det saknade papperet. Problematiken med detta är att få övergången från det gamla till det nya papperet omärklig; ett arbete som fordrar mycket stor noggrannhet och stor känsla för papper.

Under tiden papperet legat i vattenbad har en del av dess bindemedel lösts upp och detta måste kompenseras. Ett speciellt konserveringsklister, helt vegetabiliskt och tillsatt med kamfer för att förhindra angrepp, smörjes på papperet vilket sedan får torka som ovan beskrivits.

Under denna behandling förekommer alltid tendenser till att papperet veckar sig. Det beror på att papper är ett levande material, det sträcker sig i kontakt med vatten och krymper när det torkar. För att vid den kommande bindningen ha släta och fina ark fuktas bladen med vatten — man använder mekanisk sprayflaska — och lägges mellan silikonpapper under hård press. Silikonpapperen skiftas ett par gånger och därefter lägges arken under mycket hård press några dagar. Sedan vidtager det mycket noggranna arbetet med att lägga alla de färdigkonserverade arken i rätt ordning. Vikten av numreringen inses lätt då det ofta händer att två sidor fått samma nummer i den tryckta numreringen. För att slippa onödigt arbete använder vi handnumreringen och följer denna vid sammanläggningen av boken.

Av det direkta konserveringsarbetet återstår bara slutpressningen som skall vara mycket hård. I en särskild järnpress får boken sitta ca tre veckor innan den kan anses klar för bindning.

Bindning och lädergörning

Allt restaureringsarbete går ut på att återställa böckerna i samma stil som originalbandet. Det betyder att av det gamla pärmmaterialet skall så mycket som möjligt bevaras och återanvändas. Träpärmarna i Dringelbergska liberiet var i så förfallet skick att en återanvändning inte var möjlig. Nya träpärmar måste beställas och samma träslag användas. En modellsnickare anlitades för detta arbete. Av utvalt trä sammanfogas de nya pärmarna av tre sammanlimmade sektioner, planhyvlas och fasas efter originalets form.

Det befintliga gamla lädret konserveras för att sedan kunna återanvändas.

Den gamla bindningen, d. v. s. sammanhäft-

Dringelbergska liberiet nr 5. Inköpt till S:t Petri kyrka 1545 hos Frans Bogeförer. Inbunden med ryskt skinn samma år av Hans Remesnider.

Samma bok som på sidan 66.

ningen av arken, måste vi ta isär för att kunna konservera varje blad. Om konservering inte hade behövts kunde vi använda den gamla häftningen, så noga och omsorgsfullt var den gjord. Ett verkligt mästarearbete.

Arken skall nu häftas samman på samma sätt som det blev gjort för omkring 400 år sedan. På kraftiga snören av hampa, placerade på samma ställen som tidigare och med samma sorts linnetråd, sys arken — ett efter ett — tillsammans för att bilda en ny inlaga; den färdighäftade boken. Ryggarna limmas med tunt animaliskt varmlim och efter viss torkning göres ryggarna runda och boken sättes ånyo i press under ett par dagar. I de nya pärmarna borras hål för att på gammalt manér trä igenom snören, fyra eller fem, beroende på bokens höjdformat, och spärra dem med små träpluggar. De välkända upphöjningarna på en boks rygg bundna på gammaldags sätt kallar vi äkta bind, som motsvaras av våra dagars imiterade, fejkade bind. De senare tillkom under industrialismens genombrott så att man genom att spara tid skulle kunna ge böckerna ett fint utseende till en rimlig kostnad.

Tidigare antyddes att de gamla skinnen konserverades för att återanvändas. Generellt kan sägas att inga gamla skinn på någon av böckerna var i sådant skick att de täckte hela boken. Nya skinn, specialgarvade och inköpta från England, fick utgöra en helt ny pärm över vilka de gamla skinnen monterades.

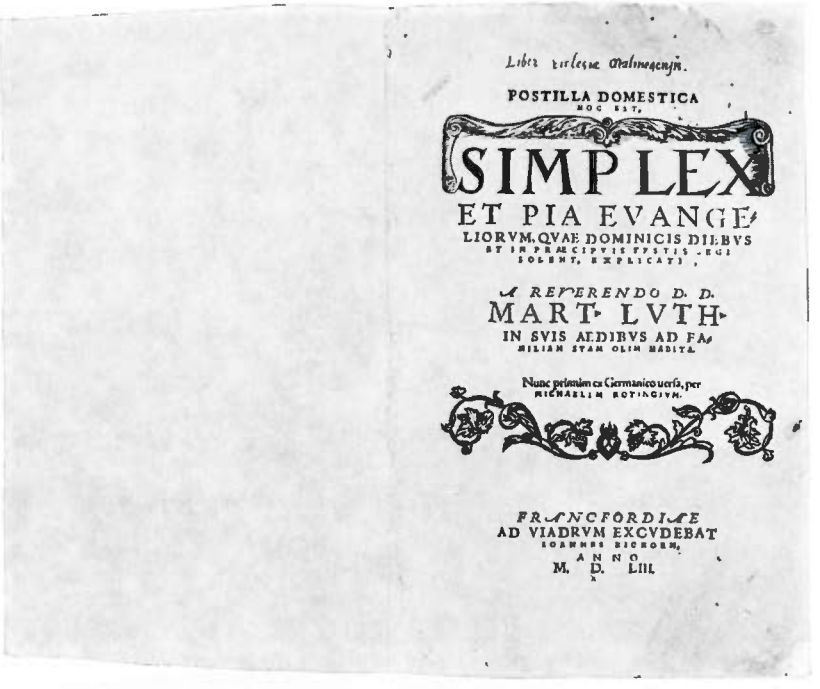
POSTILLA DOMESTICA
HOC EST,
SIMPLEX
ET PIA EVANGE-
LIORVM, QVAE DOMINICIS DIEBVS
ET IN PRAECIPVIS FESTIS, EGI
SOLENT, EXPLICATI,
A REVERENDO D. D.
MART. LVTH.
IN SVIS AEDIBVS AD FA-
MILIAM SVAM OLIM HABITA.
Nunc primùm ex Germanico uersa, per
MICHAELEM ROTIACIVM.
FRANCFORDIAE
AD VIADRVM EXCVDEBAT
IOANNES EICHORN,
ANNO
M. D. LIII.

Martin Luthers: Postilla domestica . . . efter restaurering. Tryckt 1553, troligen inköpt samma år till S:t Petri kyrka.

Skinnen inköptes ofärgade, naturella, och infärgningen gjordes så nära den gamla originalfärgen som möjligt.

Av arbetet återstår förstärkning av övergången mellan pärm och inlaga samt försättspapperens inklistring på pärmarnas insidor. Detta papper, som också är handgjort lumppapper, tillverkas i Tyskland, samma land som en gång i tiden svarade för tryckningen av de flesta böckerna till Dringelbergska liberiet.

I alla böckerna finns förstärkningar speciellt på pärmarnas insidor och på ryggarna. Dessa förstärkningar, inte synliga, ligger under skinnet. Förstärkningarna utgörs i sin helhet av pergament, som inte är vilka pergament som helst. De är skrivna dokument med utsirningar i två och tre färger, lösryckta ur sina sammanhang för att passa på vissa ställen som förstärkning. Konservering av dessa har påbörjats och man har kommit fram till att det tidigaste som går att dokumentera är från omkring 1350 och är ett recept på en salva.

Alla dessa pergament kommer att konserveras och tillsammans med böckerna bevaras i S:t Petri kyrkas stora sakristia.

Att i detalj beskriva varje enskild boks status och de åtgärder som företages låter sig inte göra inom ramen för denna artikel. Författarens avsikt har varit att ge en inblick i ett svårt, men stimulerande arbete som kräver tid och som inger respekt och aktning för gångna tiders konsthantverkare.

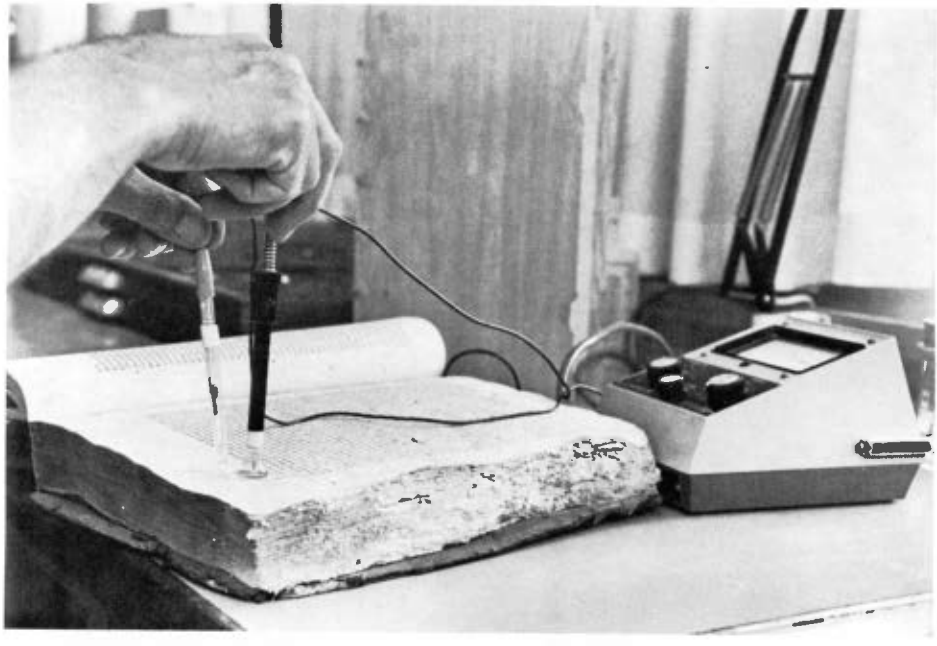

Glimtar från arbetet med bokkonserveringen. Överst mätes surhetsgraden, nederst påbörjas själva konserveringen genom losstagning av bladen från den ursprungliga inbindningen. Foto: Ronny Johannesson.

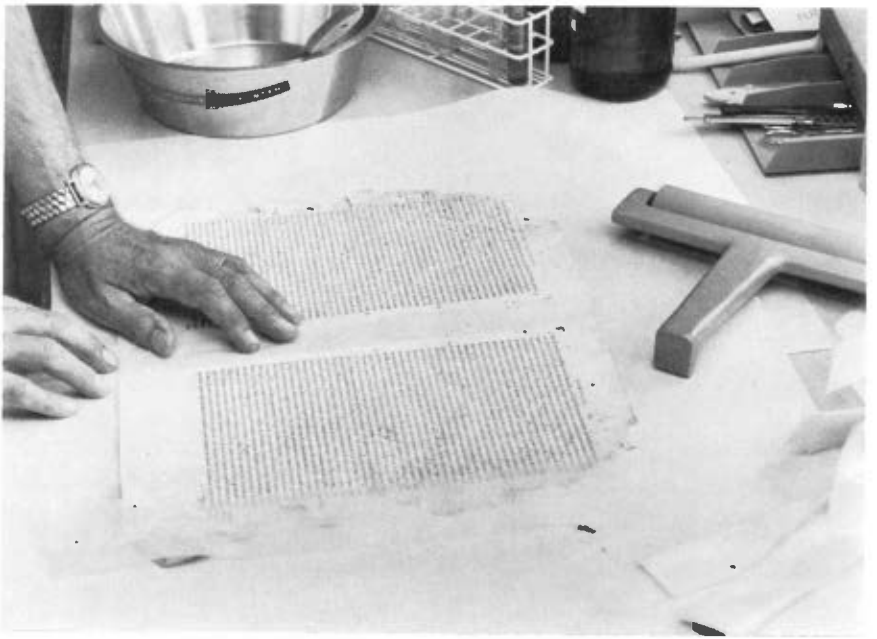

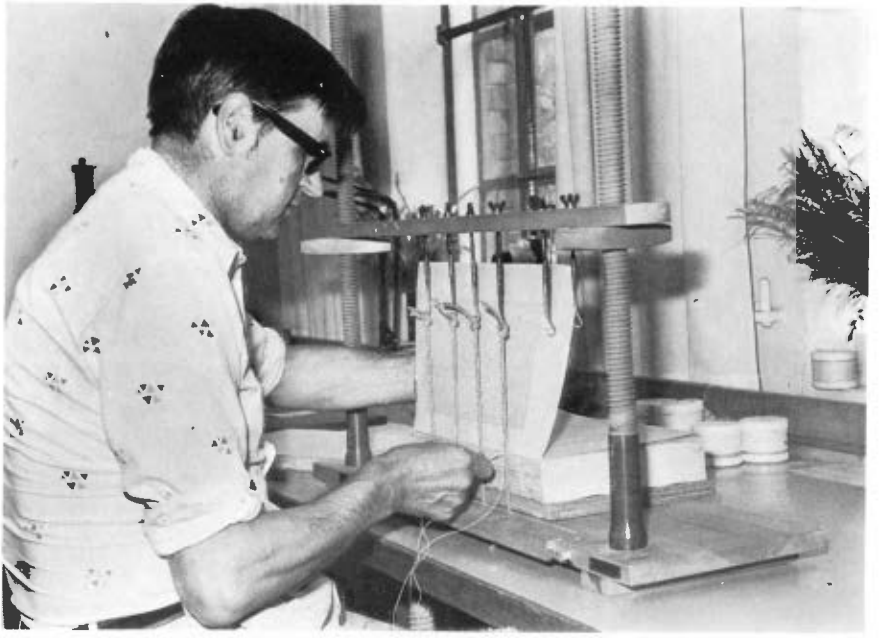

Bladen tvättas och torkas varefter skadade delar av sidor kompletteras med nytt material. Nederst visas återinbindning. Foto: Ronny Johannesson.

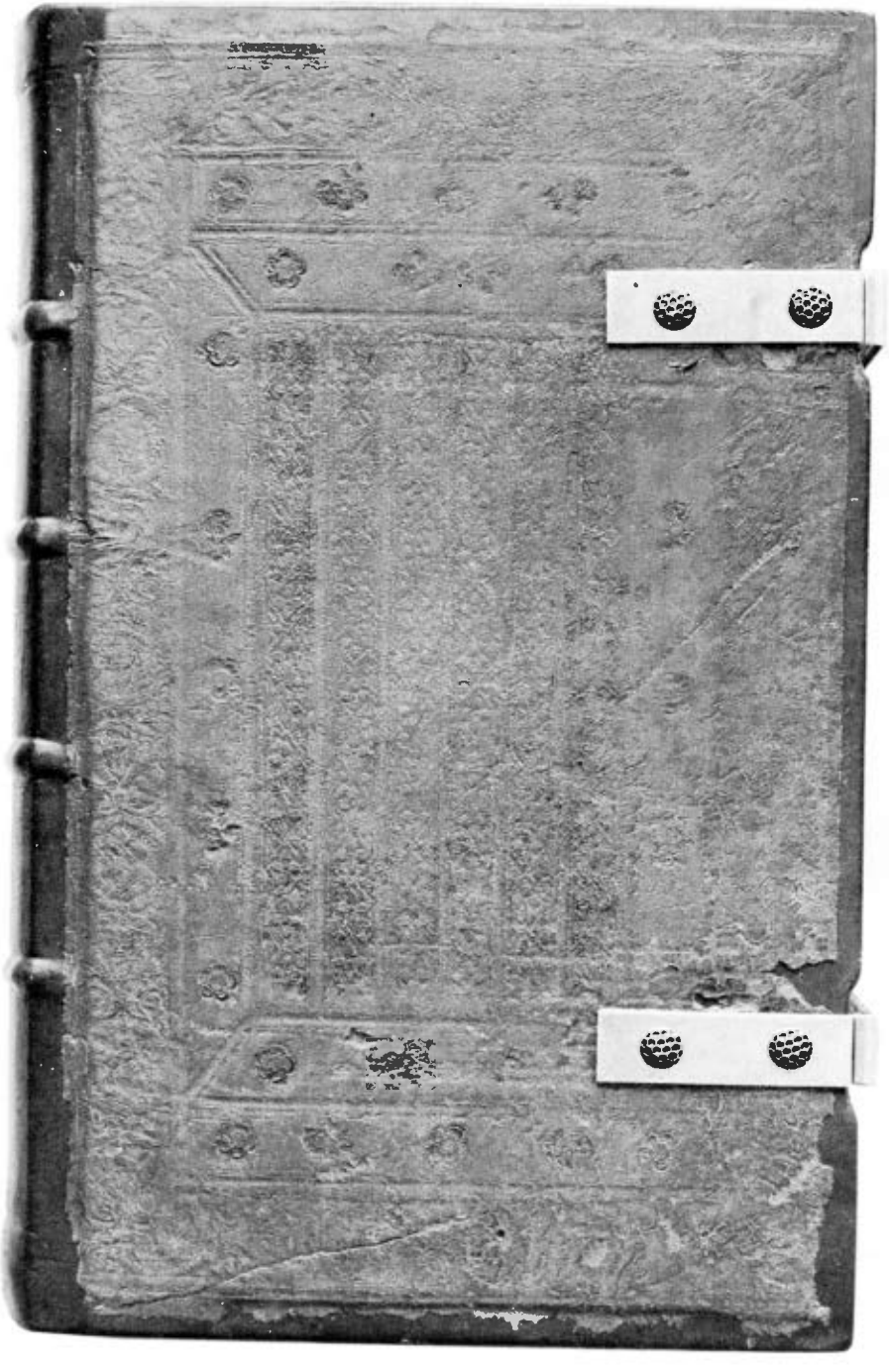

Samma bok som på sidan 69.

Historiskt eller historia?

Av Einar Bager

Under senare år möter man då och då uppgiften, att timret till korsvirkeshusen i Malmö skulle färdigställts i norra Skånes och Smålands skogsbygder och därifrån körts ner till staden för att där uppmonteras. Timmermännen här på orten skulle sålunda blott haft att slå in pluggarna i hålen, efterhand som huset restes, varefter murare och snickare kunde fullgöra sin del av arbetet. Om det verkligen skulle finnas något exempel på detta förfarande, är det ett undantag från den regel för byggandet av korsvirkeshus, som man i vårt välförsedda stadsarkiv har rika tillfällen att studera.

För att från början klargöra, att Malmötimmermännens befattning med korsvirkesbyggnader ingalunda inskränkt sig till att plugga ihop andras verk, skall här anföras en skrivelse från år 1747, i vilken landshövdingen förhör sig om, huruvida någon från deras hantverkslag skulle vilja resa upp till Västergötland "för att undervisa allmogen därstädes uti det här brukeliga byggningssättet med korsvärk". Två gesäller förklarade sig villiga, om deras resekostnader ersattes.

Här i Malmö är vi i den lyckliga ställningen att kunna följa timmermännens verksamhet långt tillbaka i tiden. Redan antalet visar deras betydelse för formandet av stadsbilden. I vår tidigaste skattelängd från år 1517 i Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper har antecknats 6 timmermän. Därefter stiger siffran oavbrutet till seklets slut, då den 1596 uppgår till 14. Under 1600-talets början sker någon nedgång, men yrket är alltjämt välrekryterat, tills byggverksamheten under den svenska regimen katastrofalt minskar, så att endast ett par timmermän här kan finna sitt levebröd. Först 1708 uppgår antalet till tre, så att man är berättigad att bilda ett nytt timmermanslag "och ej framdeles dependera av amptet i Lund", såsom varit fallet under nedgångstiden. Redan följande år fördubblades antalet, då tre gesäller avlade mästareprov.

Framför allt i S:t Petri kyrkas räkenskaper kan man steg för steg följa alla omständigheter, när ett nytt hus skall uppföras, och hur arbetet fördelas på de yrkesgrupper, som är sysselsatta med bygget. Eftersom förloppet alltid är tämligen ensartat, skall här endast väljas ett exempel, uppförandet 1592 av "de ny boder" på den gamla "badstuffs" plats vid Själbodgatan. Först uppräknas allt timret, som uppköpts i en mängd småposter, somligt från storborgare i staden, annat har levererats av en man från Kungälv, även en "hollandsmand" lämnar ett större parti väl från sitt skepp på redden. Ofta är måttet på timret angivet och skulle möjliggöra en rekonstruktion av byggnaden, 6 alnars stolpar, 12 alnars sparrar o. s. v. Där finns fotträn, bjälkar och läkten, till och med 8 små ekträn, kanske avsedda till att vackert snidade tjänstgöra som fyllnadsträn mellan bjälkhuvudena eller som knektar.

Först sedan allt detta, för sin blivande användning dimensionerade råmaterial samlats, är det tid för Anders Holst Timmermand att rycka in och "ophugge" huset. För varje av byggnadens 17 binningar får han sex mark och

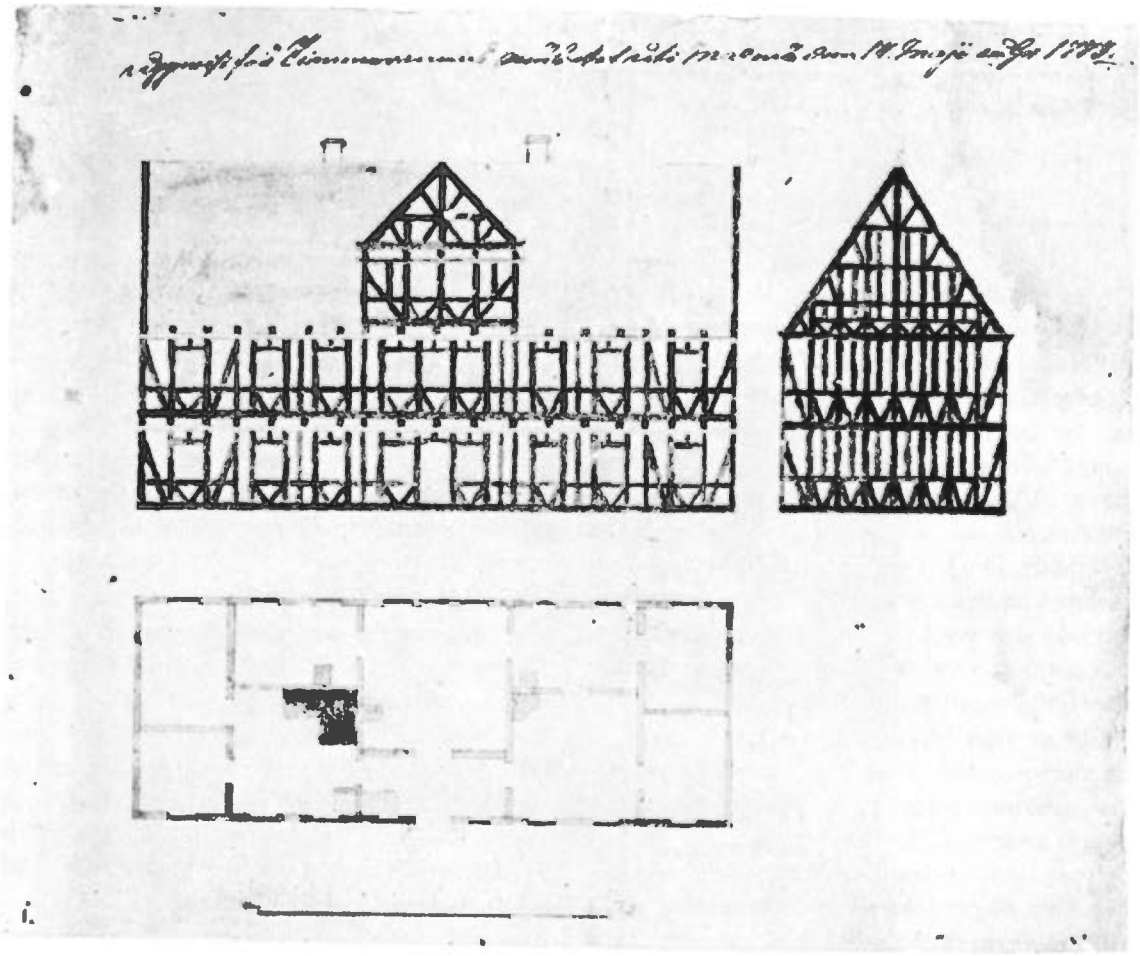

Timmermansgesällen Håkan Pärson Malmgrens mästareprov, inlämnat till ämbetet den 14 maj 1773. Malmö stadsarkiv.

på köpet en tunna öl att släcka törsten med. När han blivit färdig, får han nio karlar till hjälp med att resa huset. Under följande åtta dagar färdigställer han så med biträde av fyra karlar lutorna inåt gården och källaren. En sågskärare fick särskilt betalt för att skära till lejden och några lösholt. likaså anlitades en snickare för att utskära "nogen bogstaff" på två lösholt, kanske sedvanlig inskrift över ytterdörrarna. Hantverkslagen tillvaratog strängt sina befogenheter och på snickarnas lott kom att ta hand om dörrar, fönsterkarmar, fönsterluckor och dylikt, däribland att snida "nogen bogstaff".

Måhända grundar sig den inledningsvis berörda åsikten, att husen färdighuggits i skogs-

bygden, på missuppfattning av det i vissa standardmått levererade råvirket. Redan den omständigheten, att ett stort antal kvarter i vår stad ej hade rätvinkligt format, gör det otänkbart, att byggnader med oregelbunden plan i dessa kvarter kunnat tillhuggas annorstädes.

I Forordning for embeder i Malmö 1615 bestämdes taxorna för hantverkarnas arbeten. En timmerman skulle för en binning, två loft hög, få 3 slette daler, om han själv höll sig med kost. "Hugger the paa dens kost, som lader bygge, då schall dennem giffuis for 1 binning 7 mark." För en envåningsbinning sattes taxan till 6 resp. 3 mark, således alltjämt samma taxa, som tillämpades vid ovannämnda bygge 1592.

Sedan timmermanslaget återupprättades 1708, kan man fram till skråväsendets avskaffande 1846 följa de krav, som ställdes på en gesäll, för att han skulle befordras till mästare. Han hade att för skådemästarna förete ett prov på sin yrkesskicklighet, som i nära trekvarts sekel bestod i, att han förfärdigade en utvändigt fyrkantig, invändigt åttkantig så kallad passram. Först 1773 utbyttes denna ram mot en ritning, stundom med kostnadsförslag, över en byggnad av växlande storlek. Och man gjorde det verkligen inte lätt för den sökande. Byggnaden 1773 skulle mäta 34 alnar 3¼ tum i längden och 12 alnar 3 quarter och ¼ tum i bredden! Man misstänker nästan någon munterhet hos de goda mästarna, när de spetsade till dessa tal.

Ett sorgligt fall med lyckligt slut inträffade 1792, då gesällen Claes Nyströms ritning underkändes bl. a. på grund av "att ingen proportion finnes vara iakttagen hvarken i anseende till fönster, dörrar eller utmärkta korstenar" — under hela 1700-talet saknar skorstenarna sin första konsonant. Den stackars gesällen beklagade, att han inte i sin ungdom fått lära sig rita, "vilket varit och nu är honom ett stort hinder". Rådsbisittaren, rådman Hagström lade sig också ut för honom, eftersom han var en gammal gesäll, som dessutom fått tjänstgöra som "värkgesäll", varmed väl avses, att han fått utföra självständigt arbete. Magistraten tog också hänsyn till dessa skäl och beordrade laget att utfärda mästarebrev för Nyström, som därefter på vederbörligt sätt lyckönskades. Tyvärr finns inte Claes Nyströms omstridda ritning kvar i den lilla samling, som alltjämt ger oss tillfälle att bekanta oss med malmögesällernas yrkesskicklighet på byggnadsområdet.

Av denna korta utredning torde framgå, att vi inte har någon anledning att låta tankarna förirra sig norrut till vilda skogstrakter, när vi funderar på mästarna till våra korsvirkeshus och deras konstmässiga konstruktioner. Här i Malmö har dugliga timmermän utfört arbetet.

Det vore intressant att veta, om förslaget 1747 ledde till resultat, och om det på Västgötaslätten kanske legat eller, varför inte, alltjämt ligger något korsvirkeshus av Malmömodell.

Stuckatörtraditionen i Malmö

Av Birgit Kordina

När Malmö museum för några år sen inköpte modellformarna från Malmös sista gipsgjuteriverkstad låg det nära till hands att tro att stuckatörtraditionen definitivt hade dött ut i Malmö. I själva verket hade verkstaden redan legat nere sen mitten av 60-talet. Den siste stuckatören hade åren före sin pension försörjt sig med tillverkning av ventilationstrummor i brist på efterfrågan av hans egentliga yrkeskunskaper.

Modellformarna som museet numera magasinerar uppvisar intressanta stilistiska prov på gipslister och takrosetter som för inte så länge sen var självklara dekorationselement i våra bostäder. Därutöver finns bland samlingen andra ovanligare utsmyckningar såsom vapensköldar, kapitäl, konsoler m. m. Detta visar att gipsmaterialets användningsområden har varit mycket mera omfattande än man i dag kan tro.

Med modellsamlingen följde en firmakatalog som ornamentsbildhuggare Edwin Notini, Stora Nygatan 27, hade utgivit. Namnet Notini tyder onekligen på italiensk härkomst och så gör huset på Stora Nygatan där gipsgjuteriverkstaden fanns från 1897 tills den lades ner. Det vackra vita huset ser ut som en främmande sydländsk skönhet i sin omgivning. Byggherren Edwin Notini måste ha känt en stark samhörighet med sin familjs forna hemland trots att han tillhörde tredje generationens "invandrare".

Det var hans farfar Giovanni Domenico Notini som 1826 kom till Stockholm från Lucca i Toscana. Giovanni var inte den förste som kom hit från stuckatörernas förlovade land för att förmedla oss gipsgjutarekonstens skönheter. Han var heller inte den siste. Men han, hans söner och hans sonsöner har i över hundra år utövat stuckatöryrket med etablerade verkstäder i Stockholm, Göteborg och Malmö. Namnet Notini intar således en speciell plats i stuckatörtraditionen.

Redan 1830 hade Giovanni en egen verkstad i Stockholm och två decennier senare en filial i Göteborg. Verksamheten i Göteborg fortsattes av hans son Ferdinand. Denne hade arbetat en kortare tid i England och gift sig med en engelska. Hans son Edwin som senare skulle etablera sig i Malmö föddes i England. Ferdinands gipsgjutareverkstad i Göteborg gick i konkurs och han finns 1888 i Malmö i samarbete med stadens dåvarande ende stuckatör Pietro Augustini. Även han från Italien som namnet skvallrar om, hitlockad av ytterligare en landsman och yrkesbroder som höll på med de nya utsmyckningarna i rådhuset på 1860-talet. Troligen var dessa de första stuckaturarbeten som utfördes i Malmö eftersom alla äldre påträffade dekorationslister har varit dragna i puts.

Augustini hade stannat i Malmö och 1872 börjat med egen verksamhet, först på Södra Förstadsgatan. Senare återfanns verkstaden på olika håll i staden innanför broarna. Från honom fördes yrkeskunskaperna vidare till Skånska Cementgjuteriet. En av hans lärlingar blev verkmästare i Skånskans gipsgjuteriverkstad som

Edwin Notinis bostadshus på Stora Nygatan 27, ett starkt sydländskt präglat inslag i stadsbilden.

MYNT

grundades på 1880-talet och existerade ända in på 1950-talet. Augustini själv slutade senare med stuckaturverksamheten och övergick till tillverkning av prydnadsfigurer i gips.

Under tiden hade Edwin Notini gått i lära hos sin farbror i Stockholm — Axel Notini — och därefter öppnat verkstad på Stora Nygatan 27 i Malmö. Det var gyllene tider för stuckatörerna när de rikt dekorerade sekelskifteshusen uppfördes i Södra Förstaden, Rörsjöstaden och inne i Gamla staden. De tillhörde den tidens nybyggnads- och saneringsvåg men står vad teknisk kvalité och hantverksmässigt kunnande beträffar skyhögt över vår tids byggeri.

Edwin Notini har antagligen börjat sin stuckatörbana i Malmö med utsmyckningen av en del bostadshus i Rörsjöstaden. Fasaderna mot Kungsgatan i kv. Maria krönes av imponerande örnhuvuden som Notini har modellerat på platsen. Till de mera kända byggnaderna som Notini har utsmyckat hör Cederholmska huset på Östergatan, "Skånepalatset" i hörnet av Hamngatan och Norra Vallgatan, Kungsparken och Sockerbolagets hus.

I början på 1910-talet var Notini sysselsatt med Baltiska utställningen och Hotell Fersen i kv. Kungen som i dag är bostadshus. När han håller på med dessa arbeten anställer han en lärling som stannar i Notinis firma hela sitt verksamma liv. Först som anställd, senare efter Notinis död 1931, som egen företagare. Han heter Ivan Hoberg och är i dag 85 år gammal. Det är genom Hobergs förmedling som stuckatörverksamheten i Malmö kunnat dokumenteras.

Hoberg tror inte på de snabbkurser för stuckatörer som förekommer i dag och som genom konstgjord andning skall hålla yrket vid liv. En stuckatör häller nämligen inte bara gips i en form utan behöver en mångårig utbildning i en

Örnrelief på bostadshus i kv. Maria i Rörsjöstaden.

Stuckatör Hans Joachim Räthel i arbete med listuppsättning vid restaureringen av kv. S:t Gertrud i Malmö.

Till vänster sättes fönsterlisten fast och till höger visas det färdiga resultatet; en fönsteromfattning till gathuset ut mot Östergatan.

gipsgjutareverkstad, hävdar han. Till stuckatöryrket hör att man kan utföra s. k. oäkta valv, balustrader, ornament och alla slags lister på fasader. Hanteringen med kalkputs och kalkmålning hör också till stuckatörens kompetensområden. Det är ytterst få som i dag behärskar detta område när våra gamla murare går i pension en efter en.

Att det behövs gipsgjutare med sånt kunnande visar t. ex. restaureringen av Fersenska palatset i Stockholm och det nu pågående nybygget på Gustav Adolfs torg i Malmö, vars fasad återuppföres i ursprunglig stil. Stuckatörens skicklighet behövs för alla renoveringar av sekelskifteshusen och för restaureringar av interiörer i alla sorters äldre hus eftersom det nu fattas kunniga murare för utförandet av putsdragna vägg- och taklister.

Förhoppningsvis kan stuckatörtraditionen i Malmö återupptagas tack vare en nyinflyttad stuckatör med namn Hans Joachim Räthel, som har lärt sig yrket från grunden i Västberlin. Där finns det i dag 10 stora verkstäder som har full sysselsättning med restaureringsarbeten. Han har bl. a. kalkputsat och kalkat fasaden på Östergatan 9 — f. d. Axénska huset — och utfört fönsteromfattningarna i gips på samma hus. Troligen är dessa de första utomhusdekorationerna i gips sen stuckatörernas gyllene tider i början av seklet.

Erasmus Clefwe - affärsman i 1700-talets Malmö

Av Olle Helander

Staden Malmö är inget dåligt studieobjekt när det gäller den svenska frihetstidens kommunalpolitik och merkantilistiskt betonade ekonomi. Dess styrelseskick visar en rik utveckling i växelverkan med vad som skedde på riksplanet, och dess näringsliv fick vid sidan av traditionell köpenskap och hantverksrörelse också det tidstypiska inslag som manufakturverksamheten gav. Är justitieborgmästaren Jöns Stobaeus därvid en portalfigur i fråga om kommunalpolitiken och i inte ringa mån även inom manufakturväsendet, delar han i sistnämnda fall äran med främst två andra män, kollegan vid rådstuvubordet politieborgmästaren Josias Hegardt och överkommissarien Erasmus Clefwe. Att tränga den senare något närmare in på livet ger mycket av intresse, lat vara att startpunkten då måste sökas ett stycke tillbaka i de karolinska krigsåren.

Erasmus Clefwes härstamning tycks vara klar bara så långt, att en syster till honom uppges vara kommen från Holland. En rimlig slutsats gör då detta till också den 1677 eller 1678 födde Erasmus' födelseland.[1] Till Skåne och Malmö kom han i varje fall som yngling. Entrén i bevarat malmömaterial är en aning bullersam. En novemberdag 1702 stod han som krambodsgesäll inför kämnärsrätten och dömdes till 12 marks böter för att i ett källarslagsmål ha vållat en borgare "ett litet blodvite av ett glas".[2] Två år senare var han i tjänst hos handelsmannen Jöns Christensson Bager - som inte tillhörde den kända släkten - och skriven hos denne i huset nr 598 vid sydvästra hörnet av Stortorget intill Lilla torg. Sedan Bager dött gifte han sig 1708 med dennes änka Margareta Brun — drygt tio år äldre än han själv - och tog med vunnet burskap som handlande över hela köpmansrörelsen.[3] Handel drev han på bl. a. Holland med exportvaror som alun och bräder, importvaror som salt, specerier, vin och kolonialprodukter. Tidigt började han också reda i fartyg. Det första synes ha varit krejaren Hoppet om 18 läster, vari han ägde halvparten.[4]

Clefwe gav sig så in i en för krigsåren typisk verksamhet som kunde ha sina inslag av lukrativitet men samtidigt innebar åtskillig risk när det gällde att få full gottgörelse. Han åtog sig upphandling av persedlar åt Kungl. Maj:t och Kronan. En viss inblick i Clefwes kronoaffärer ger de konflikter han råkade i med två av hantverksämbetena i Malmö. Sämskmakarna var vid ett tillfälle uppretade över att han dem till förfång köpte in skinnvaror från Köpenhamns sämskmakare. Clefwe försvarade sig med att mästarna i Malmö varken hade tillräckligt med skinn eller kunde hålla acceptabla priser. Skräddarna var på krigsstigen därför att han först låtit yrkesmän lämna prov på hur kronoarbetet skulle utföras och sen överlåtit åt bönhasare att sy ryttarbyxor och sadeltäcken åt honom för den lägre betalning som förmodligen blev deras.[5] När det nyuppsatta Skånska tremänningskavalleriregementet år 1710 skulle utrustas åtog sig Clefwe att för över 40.000 daler skaffa fram munderingar. Tydligtvis fullgjorde han sitt åtagande, men Kronan hade i gengäld — och det långt efter Karl XII:s död - - svårt att likvidera sin skuld. Under 1718 och 1719 var Clefwe sys-

selsatt med att i Tyskland köpa ytterligare munderingar och annan utrustning och fick då enligt kontraktet disponera upp till 200.000 daler. Nu hann dessa uppköp aldrig bli så omfattande, eftersom det stora nordiska kriget var på väg att ebba ut. Men icke desto mindre väntade Clefwe alltjämt 1727 på 45.000 daler som Kronan var skyldig honom i denna affär.[6]

Man kanske med hänsyn till att Clefwe annars inte förefaller ha haft ekonomiska svårigheter kan våga en förmodan att förluster redan från början varit inkalkylerade i priserna. Och dessutom förnöjde Kronan sina upphandlare med något som i dåtidens ögon för en ofrälse man var guld värt: klingande titlar. Redan 1713 hade Clefwe fått fullmakt som upphandlingskommissarie vid Skånska armén, och titulaturen byggdes senare på till överkommissare. Han kallade sig också ibland dykeriinspektor i egenskap av platsledare för ett bärgningsföretag.[7]

De stora kronoaffärerna föranledde 1715 Clefwe att överlåta sin ursprungliga kramhandel. Därvid lyckades han likväl inte bli kvitt de bördor han burit som handelsman i form av stadens olika skatter och inkvarteringskrav. Han hade hunnit bli en av de största skattedragarna och var därmed ett alltför värdefullt objekt för att släppas. Lösningen blev att han under 1720- och 30-talen erlade en viss årlig klumpsumma i s. k. kontingent jämte sådana skatter som vilade på även tjänstemän, främst präst- och brandskatt.[8]

Det går inte att ur källmaterialet få fram om Clefwe rent formellt befriats från själva burskapet. Detta är likväl troligt med hänsyn till vad som hände honom på 1723 års riksdag. Han hade vid 1713 års av rådet sammankallade ständermöte varit den ene av Malmös två representanter. Tio år senare hade Malmö egentligen sänt upp den gamle justitieborgmästaren Jacob Monthell. Men denne kom svårt sjuk till Stockholm och förmådde aldrig infinna sig i ståndet. Clefwe fick då med sin erfarenhet och eftersom han ändå vistades i huvudstaden i affärer uppdraget att överta riksdagsmannaskapet. I borgarståndet drabbade honom emellertid smäleken att bli avvisad, enär endast "den som antingen är magistratsperson eller edsvuren borgare" kunde vinna tillträde. Ansvaret för stadens riksdagsfrågor gick i stället vidare till Ystads borgmästare och riksdagsman Jöns Stobaeus, som tack vare det kunde bana sig väg till justitieborgmästarämbetet i Malmö efter Monthells död.[9]

Ett annat kronouppdrag hade Clefwe åtagit sig redan några år efter etableringen som köpman, nämligen att förse Öresunds båda svenska fyrar, Kullen och Falsterbo, med bränsle i form av importerat stenkol. Men skötseln av dem blev inte invändningsfri. Missförhållanden gav eko ända upp i riksdagen 1726. Där måste Clefwe inför borgarståndet försvara sig mot anklagelser att fyrarna lämnade för dåligt ljus. Om nu så verkligen var fallet, förklarade han, berodde det på att kol inte alltid kunnat skaffas fram i tillräcklig mängd utan att man hade måst elda med ved, "vilket ej giver så gott sken ifrån sig". Mot bakgrunden av att Clefwe som nämnts också var intressent i ett bärgningsföretag förstår man att rykten lätt kunnat spridas om mer eller mindre avsiktliga manipulationer med fyrljuset. Kanske var den förtrytelse varmed Clefwe mötte dessa anklagelser äkta nog, men han drog dock slutsatsen att det var lämpligast att sluta med fyrningsarrendet. Möjligen var det också affärsmässigt klokt — i dag är det inte lätt att avgöra om den årliga summan av 4.000 daler från Kronan räckte till för att hålla fyrarna i gång från 11 oktober till 11 maj och dessutom ge önskad vinst.[10]

Erasmus Clefwe (1677?—1741). Oljemålning tillhörig Malmö museum. Porträttet nyligen inköpt av museet från privatperson.

Det bör ha varit sysslandet med stenkolsimport som riktat Clefwes uppmärksamhet på kolfyndigheterna i nordvästra Skåne, i och för sig kända sedan 1570-talet men nu värdefulla, betraktade med merkantilistiska ögon. Tillsammans med bl. a. Jonas Alström — först senare adlad Alströmer — ingick han under sina sista levnadsår från 1737 som delägare i Skånska stenkolsverket utan att dock hinna skörda några vinster därifrån.[11]

Clefwes huvudsakliga verksamhet kom från mitten av 1720-talet att ligga på manufakturområdet. Ett första försök från 1714 att med en kompanjon tillverka klippingshandskar tycks ha stannat vid blotta ansatsen liksom driften av den textilmanufaktur vid Malmö barnhus som han fått privilegium pa 1718. Det i Malmös manufakturhistoria händelserika året 1726 återfick Clefwe detta privilegium, nu samman med Josias Hegardt. Redan föregående år hade dock tillverkningen tagits upp. En synehandling ger vid handen att det då fanns fyra vävstolar i barnhuset och två ute i staden, alla med var sin klädemakarmästare. I Baltzarsgatan fanns ett rätt ansenligt färgeri med fyra kittlar. Under privilegiets första år anges över 90 personer vara anställda förutom de intagna barnen. Kronoleveranser bar främst upp rörelsen, men betalningen var lika svår att få ut som tidigare.[12]

Kompanjonskapet mellan Clefwe och Hegardt bröts 1737 av skäl som inte låter sig spåras. Av allt att döma blev det Clefwe som vid sin del av manufakturen höll den mest omfattande produktionen i gång – Hegardt hade också sina borgmästarplikter att tänka på. Ännu hösten 1740 var hos honom över 90 av stadens 237 till textilindustrin knutna hantverkare och arbetare anställda. Clefwe hade också varit med i den grupp av intressenter som efter Jöns Stobaeus' död 1734 måst ta över och söka föra vidare de manufakturer på textil- och oljeslagerisidan som borgmästaren varit på väg att bygga upp. Även i den spirande tobaksindustrin hade Clefwe och Hegardt gått in under åren kring 1730 — här blev dock släkten Suell snart den dominerande. Mycket tycks det inte ha blivit av det intresse som Clefwe, Stobaeus och Hegardt förklarat sig hysa för att inrätta ett tegelslageri, men det får belysa mångsidigheten hos de manufakturaktiva.[13]

Hegardt och Clefwe frestade under samarbetstiden åtminstone vid ett tillfälle lyckan som redare genom att dela på 1/8 i ett av 1730-talets större svenska skepp, 100-lästersfartyget Tre papegojor, hemmahörande i Stockholm och av spanienfararklass. Clefwe hade också själv parter i två andra skepp, och vid sin död var han ägare till en jakt och en galliot av mindre format.[14]

Inledningsvis nämndes att Clefwe vid sin etablering övertog stortorgsgården nr 598. Under 1720-talet flyttade han snett över torghörnet till västra sidan söder om Isak Slaktaregatan, där han först köpt gården nr 509 och sedan den brandskadade granngården 510, känd som apoteket Lejonets hus. Med delvis nybyggnation skapade han där den fastighet som han sedan bodde i till sin död. Också utanför Malmö sträckte sig hans förvärv. Han lyckades 1723 trots adelns motstånd få tillstånd till skatteköp av de båda betydande kronoegendomarna Börringe och Lindholmen och därmed etablera sig som skånsk godsägare.[15]

I slutet av juni 1741 drabbades Erasmus Clefwe av ett slaganfall, som den 4 juli ändade hans liv. Med sin redan nio år tidigare avlidna hustru hade han inga barn. Det blev därför den forne kompanjonen Josias Hegardt, gift med hans styvdotter, och en systerson, adlad Ehrenpohl i egenskap av kapten och kammarherre, som utgjorde hans arvingar. Tyvärr finns ingen bouppteckning bevarad i Stadsarkivet.[16]

Vill man summera Erasmus Clefwes livsverk, kommer man inte ifrån bilden av en driftig och

mångfrestande man, väl förfaren i konsten att arbeta med sina pengar och låta sina pengar arbeta för sig. Trots de törnar som var oundvikliga för Kronans fordringsägare på hans tid hade han förstått att bygga upp en, som det förefaller, förblivande solid ställning. Färgstarkare personligheter figurerar förvisso i 1700-talets malmöhistoria — Jöns Stobaeus är en av dem — men Erasmus Clefwe försvarar väl en framträdande plats bland det seklets malmöbor.

NOTER:

[1] Elgenstierna II, s 458. Födelsetid genom S:t Petri förs. dödbok.

[2] Kämnärsrättens prot. 1702, nov. — En utförlig redogörelse för Clefwes liv och verksamhet ger G. Clemensson i Stenkol och lera. Skildringar kring Höganäsbolagets och dess föregångares verksamhet, del 3, s 130 ff.

[3] Malmö stads räkenskaper 1704. Burskapsbok 1705 31/7. S:t Petri förs. dödbok resp. vigselbok.

[4] C:s handel belyses i Malmö stads räkenskaper, tolagsräkenskaper 1708 och följ. år. Krejaren Hoppet: Rådstuvurättens dombok 1706 2/4, 4/5, 1707 10/6.

[5] Rdb, innel. handl. 1710 5/10, Rdb 1710 17/12, 19/12.

[6] Likvidationer, ser. 95—96, vol. 5, KA. Biografica, Clefwe, RA. Borgarståndets protokoll 3, s 296, 354. Kungl. Maj:t till Kammarkoll. 1727 16/7, Kammarkoll. prot. 1727 31/7, Kammarkoll. till Statskontoret 1727, KKA.

[7] Fullmakten: Rdb 1714 3/11. Dykeriet: Börjesson, Hj.: Skånes handelsflotta 1688—1904 (i Bjurling—Börjesson—Hornborg, Skånska sjöfartens historia).

[8] Rdb 1714 3/11, 1715 24/1, 26/1. Malmö stads räkenskaper, skattsättningslängder resp. år.

[9] Borgarståndets riksdagsprot. före frihetstiden s 282 ff, Borgarståndets riksdagsprot. 2, s 120.

[10] Stenkol och lera 2, s 244. Fyrar och båkar II, KA. Borgarståndets riksdagsprot. 3, s 46, 73.

[11] Stenkol och lera 3, s 147.

[12] Kjellberg, Ull och ylle, passim.

[13] Hall- och manufakturrättens relationer om stadens fabriker, hantverk och plantager.

[14] Rdb 1732 3/8, 15/8, 1733 13/1, 1738 26/5, 1741 2/9.

[15] Stenkol och lera 3, s 133, 141 f, not s 519.

[16] Stenkol och lera 3, s 148.

Ett borgareöde i 1530-talets Malmö

Av Sven Rosborn

En av Malmös mäktigaste innevånare under mitten av 1500-talet, träder för eftervärlden för första gången fram år 1535 under synnerligen krigiska och för Malmö otrevliga omständigheter. Staden var vid denna tid belägrad av en adelsarmé under beskydd av den nyvalde kungen Christian III. Slutet började sakta närma sig för de upproriska borgarna i Köpenhamn och Malmö, vilka slutit upp bakom försöket att återinsätta den fängslade Christian II på Danmarks tron. Vid ett handgemäng mellan de belägrade malmöborna och de belägrande, hade adelshärens anförare Tyge Krabbe uppmärksammat en tappert kämpande man och redan på stridsplatsen slagit honom till riddare. Som adelsman erhöll denne kämpe ett vapen bestående av en ros i en handske. Endast kort tid därefter tog emellertid samme man till flykten vid en ny skärmytsling, varför Tyge Krabbe inför hären återtog adelskapet då *"man visserligen lätt kan erhålla adelskap om man sig manligen håller, men lika lätt kan förlora det vid visad feghet"*.[1]

Episoden skildrar det äldsta kända agerandet av Niels Kuntze, sedermera rådman och borgmästare i Malmö. Som fallet är med de flesta, från denna tid för eftervärlden kända personer, finner man dem plötsligt på historiens arena utan att veta något om deras strapatser i yngre dagar. Att Niels Kuntze före 1535 varit i svenners och adelsmäns tjänst redan under Fredrik I:s dagar, d. v. s. slutet av 1520- och början av 1530-talen, kan vi endast ana oss till av efterlämnat brev.[2] Först då Malmös portar öppnades för adelshären 1536 har emellertid Niels Kuntze kunnat påbörja den klättring uppför karriärstegen som för alltid skulle ge honom en plats i kända malmösammanhang. Tack vare en mycket dramatisk episod i början av hans vistelse i staden, kommer man i dag dessutom mannen Niels Kuntze och hans samtid mycket närmare än mången annan av dåtidens malmöbor. Niels har nämligen själv till danske kungen författat en klagoskrift över det sätt på vilket han blivit behandlad i Malmö.[3] Med bland annat brevets hjälp ska vi söka teckna Niels Kuntzes kända strapatser i Malmö under slutet av 1530-talet.

Efter stadens övergivande 1536 har Niels väldigt snabbt lyckats snärja in sig hos Malmös förmögne borgmästare Jep Nielsen. Denne, ägare till en enorm förmögenhet och många fastigheter i staden, bodde i det dåvarande Malmös i särklass mest fashionabla område; i kvarteren direkt söder om Östergatan på den plats där i dag Caroli kyrka reser sig.[4] Hustrun Lisebet hade avlidit redan den 10 sept. 1534 och efterlämnat fem barn: Niels, Karine, Anne, Frans och Morten.[5] Redan 1536 låter Jep Nielsen sända bud efter Niels Kuntze för förhandling om äktenskap mellan honom och dottern Anne. Niels skriver härom själv två år senare: *"ty hennes fader gav mig den gård, någon tid före jag fick henne i min säng, på det att jag ville lova och tillsäga honom, att jag ville bo där i staden hos honom"*.[6]

Den gård Niels och Anne fick i gåva av Jep var belägen norr om Östergatan, snett emot svärfaderns egen huvudgård. I angränsande gård

Borgmästaren Jep Nielsens praktfulla gravsten från år 1538 är i dag alltjämt i behåll, ehuru väl sliten. Detta förklaras av att stenen ursprungligen legat på utsatt plats i S:t Petri kyrkas mittskepp. I dag återfinnes den i norra delen av koromgången.

öster därom, vilken även den tillhört Jep Nielsen, bodde Annes syster Karine med sin man, guldsmeden och rådmannen Jep Hansen.[7] Denne dog troligtvis 1538, i varje fall sker boskifte mellan hustrun och barnen den 16 januari 1539.[8] De två gårdarna upptog en stor del av den mark vilken i dag ingår i "fritidskvarteret S:t Gertrud". Av de dåvarande byggnaderna finnes t. o. m. Niels Kuntzes stora tegelhus alltjämt bevarat. Byggnaden har genomgått en grundlig byggnadsarkeologisk undersökning och framstår numera som ett av Nordens mest dokumenterade borgarhus från 1500-talet. Tyvärr lär dock publiceringen av vunna undersökningsresultat dröja länge än. Det kan emellertid här vara av intresse att notera att byggnaden kunnat dateras till någon gång mellan åren 1536—1541.[9]

Både svågern Jep Hansen och svärfadern Jep Nielsen avlider samma år. På Jep Nielsens alltjämt bevarade gravsten anges dödsdatum till S. Peders dag 1538. Med dessa två personers frånfälle verkar Niels Kuntze ha förlorat ovärderliga vänner i en stad som alltjämt jäste av motsättningar mellan vissa borgare och det stora inbördeskrigets segerherrar, adelsmännen. Som Niels Kuntzes motståndare skulle främst framstå Malmös reformator Claus Mortensen och hustrun Annes syster Karine, men även andra, inte namngivna personer skymtar i bakgrunden.[10]

Niels Kuntze begav sig åtta dagar före påsk 1538 ut på en resa i Danmark. Vid återkomsten ankrade skeppet ute på Malmö redd, varvid en "myndrøck" (färjeman) kom upp långsides och sporde om Niels var ombord. När färjemannen såg den efterfrågade, stakade han sig snabbt i land och rapporterade för kyrkoherden Claus Mortensen, vilken sänt honom ut till skeppet. Strax därefter blev Niels Kuntzes gård igenbommad och hustrun drog iväg in till systern i gården bredvid med alla *"tjänstefolk, både drängar och piger, där till med tvenne eders nåds landsknektar. Där tog de mitt mat och öl och drog därin, och jag fattig man skulle vara där ifrån utestängd"*, klagar Niels Kuntze själv.

När Niels kom i land — ännu lyckligt ovetande om vad som samtidigt utspelades i hemmet — möttes han av borgmästaren Jens Clausen i sällskap med två eller tre borgare. Jens bad Niels följa honom ett stycke mellan stranden och strandmuren; nuvarande Norra Vallgatan mellan Hamngatan och Bruksgatan. Efter lite småpratande, berättade Jens att Claus Mortensen samma dag på rådhuset hade meddelat att Niels hustru skulle fly sitt hem när mannen återkom. På dessa dystra nyheter svarade Niels:

"Är det så, att min hustru är gått av mitt hus, då vill jag dö därpå, att hon har icke tagit det råd av sig själv"; samtidigt förklarade han att han ville få träffa Anne hemma hos borgmästaren. Niels berättar vidare: *"Då var det inte möjligt att jag måtte vara min egen hustru mäktig att tala med, med mindre än att Claus Mortensen eller hennes syster skulle vara där hos. På det sista kom herr Claus och hennes syster in med henne till mig i borgmästarens hus. Jag sporde henne till, för vad sak skuld eller varför hon hade så skickat sig i min frånvaro. Då svarade hon mig, att hon hade ingen beskyllning till mig i något sätt, annat än jag skulle känna till i denna sak, att det var henne tillkännagivet och undervisat, att jag skulle inte vara man nock för mig. Så svarade jag henne igen: Anne, du vet det själv bäst, du törs icke låta dig undervisa i den sak, det är två år sedan du kom först i min säng, jag har ju handlat med dig, som en man bör att handla med ett kvinnfolk, och du sade dig sjuklig vara både för mig och mången ärlig kvinna, det kan du icke neka till. På det sista började hon gråta.*

Då började herr Claus att lägga där några okristeliga och osömmelige ord och tala på, vilket mig skämmes att skriva till eders nåd om, dock har jag givit eders nåds kansler herr Johan

Niels Kuntzes nyligen färdigrestaurerade gathus i kvarteret S:t Gertrud. Porten har tillkommit först under 1600-talets senare del efter en för huset förödande brand. Byggnaden innehöll ursprungligen två i planform identiska men i förhållande till varandra spegelvända lägenheter. Niels Kuntze har bott i den hitre lägenheten. Foto: Ronny Johannesson.

Friis något tillkänna därom. Allernådigste herre, skall detta vara kristelig undervisning, då ske här gud i himmel till."

Efter mötet med sin man gick Anne till en kvinna och bekände *"att herr Claus och hennes syster hade gjort henne huvudet så galet, att hon visste aldrig, vad hon gjorde"*.

Märkligt nog blev Niels Kuntze satt i husarrest, då han inte tilläts *"gå ut över rendestenen"* framför borgmästarehuset. Borgmästaren Jens Fynbo fick då i uppdrag av Niels att hos övriga borgmästare och rådmän framföra en önskan om att Niels skulle få lov att vistas i sitt eget *"boe och bygge och taga mitt folk i mitt hus med mina knektar och giva dem av min mat och öl, det gud mig förlänat har"*. Önskan blev emellertid avslagen då man ansåg, att man ej kunde riskera att Niels, efter att åter ha kommit dit in, kanske skulle vägra släppa in hustrun om hon önskade återvända.

Annes bror Frans uppsökte därefter Niels och begärde att han skulle ställa borgen för att han inte skulle avvika från staden förrän borgmästare och råd hade avkunnat dom i skilsmässomålet. Borgensmän ställde upp och en fredag möttes de två parterna på stadens rådhus. Stadens styrelse ville i detta läge uppenbart föra saken till ett lyckligt slut, i det den bad båda sidors vänner att söka nå försoning i målet. Misslyckades detta skulle man ånyo mötas på rådhuset.

Niels Kuntzes vänner Oluff Bagare, Mats skrivare och Tyge Christiernsen verkar ha lyckats med medlingsförsöken, varför Claus Mortensen, rädd att förlora initiativet, lät meddela att han enväldigt beslutat att förhandlingar inte vidare skulle ske i ärendet. Uppenbart hade Claus Mortensen vid denna tid, att döma av Niels här relaterade berättelse, kontroll över en del av rådet och borgmästarna.

Vid möte på rådhuset beslöts nämligen att affären helt skulle överföras till biskopens och predikanternas godtycke. Härtill svarade Niels ett rungande: Nej! med åberopande att *"jag icke ville vara under den gudsförrädare herr Claus dom . . ."* Kuntze menade att ärendet skulle behandlas i stadens domstol och att detta ej var en sak för biskopen och predikanterna. I klagobrevet till kungen säger Niels själv: *"Allerkäreste nådigste herre, den tid de förvisade mig till pre-*

Vid utgrävningar i och utanför Niels Kuntzes hus har ett flertal 1500-tals föremål kunnat tillvaratagas. Här visas två stengodsprodukter från 1500-talets första hälft, till vänster ett s. k. Bartmanskrus, till höger en dryckesflaska.

dikanternas dom emot Eders nåds kungliga reformation, då sätter jag min sak in för Eders nåd och Danmarks rikes råd."

Niels berättar vidare vad som hände på rådhuset:

"därröver blev jag tribuleret av den daneman herr Claus med många hånliga ord, vilket jag vill yttermera tala om när gud vill den tid kommer. Dessutom så tog den daneman mäster Frans Wormerszen saken till sig i de danemän, borgmästares och råds närvaro och hade gärna ansett, att det hade gått kristeligen och ärligen till, och gav till känna och sade: Utan tvivel är där ju onde råd och djävulskap på färde, mannen står här och beklagar sig hur okristeligen emot all skäl och rätt några har handlat emot honom i hans frånvaro. Så var denne mäster Frans begärande av oss, att vi skulle utvälja en skriftefader, som skulle rannsaka bägges våra samveten. Så tog vi denne herr Frans därtill och tog en tid därtill, då vi skulle mötas."

Något ytterligare möte blev aldrig av. Niels Kuntze dukade under för den psykologiska pressen och förklarade själv senare att han *"fick en sjukdom i huvudet, antingen det var av sorg eller grämelse eller det var mig påfört"*. Han var vid detta tillfälle ytterst nära att begå självmord men lyckades på något sätt ta sig ut ur staden och fly till okänd plats i det danska riket. Det var på denna plats han författade sin detaljerade klagoskrift till kungen.

Ovan återgivna händelse ger oss en sällsynt detaljerad bild av en dramatisk 1500-tals episod i dåtidens storstad Malmö. Tyvärr finns i dag endast Niels Kuntzes version bevarad; intressant skulle ha varit att kunna jämföra denna med motpartens. Även om källmaterialet härvidlag sviker, bör vissa kända händelser följande år, d. v. s. 1539, kunna stödja Niels Kuntzes uppgifter. Redan den 16 januari är nämligen Niels tillbaka i staden, är troligtvis redan vid denna tid försonad med hustrun och har dessutom utsetts till rådman.[11] Denna hastiga förändring ger onekligen en känsla av att Niels klagan givit resultat och att någon med stort inflytande funnit hans berättelse trovärdig.

Intressant är också att klagobrevet innehåller ingredienser som låter oss skönja en maktkamp bland stadens dåtida innevånare. Detta faktum bör kunna sammankopplas med två händelser år 1539. Den 1 oktober detta år tar Jörgen Kock offentligt tillbaka alla de onda ord som han yttrat om adeln och lovade samtidigt att i fortsättningen vara kung och riksråd trogen.[12]

I slutet av samma månad församlades på Malmö rådhus stadens borgmästare, rådmän och rotemästare och av kungen utsända riksråd för att komma tillrätta med *"all den ovilja, hat och avund, tvedräkt och mytteri som någon tid varit haver emellan Danmarks rikes råd, adel och Malmö innevånare"*.[13]

Om det är bråket mellan det stora inbördeskrigets segrare, adelsmännen, och vissa av stadens mera inflytelserika innevånare som framskymtar i Niels Kuntzes klagobrev, kommer reformatorn Claus Mortensen att framstå i en något annorlunda roll än man tidigare tillskrivit honom. Niels Kuntze utpekar nämligen Claus Mortensen som en av uppviglarna:

"Allerkäreste nådigste herre, det jag nu skriver Eders nåd till, det vill jag bestå i hans (Claus Mortensens) ögon uti Eders nåds närvaro och mången ärlig mans, och vad yttermera hans frukt är, det är att sätta borgmästare och råd där i staden till rätta, och, snarligen att säga, att göra tvist, tvedräkt och uppror i den samma stad."

Är det kanske som uppviglare mot kung och adel som Claus Mortensen vid årsskiftet 1540—41 tvingas överflytta från kyrkoherdetjänsten i S:t Petri kyrka till en undanskymd tjänst i Husie församling?

Fotografiet ovan: Vid undersökningen av gatufasaden till Niels Kuntzes hus frilades ett flertal fragment efter de ursprungliga fönsteröppningarna. Här visas en fönsterkarmssida med tillhörande profilering.

Sid. 93: Rester efter en valvbåge över en ursprunglig dörröppning samt till vänster därom en igenmurad större öppning. Denna öppning har tillhört en handelsbod vilken delvis legat inne i huset.

Niels Kuntzes och Anne Ipsdotters gravsten i svart kalksten, s. k. fågelsångssten, är i dag en av S:t Petri kyrkas ståtligaste gravstenar. Liksom Jep Nielsens gravsten har även denna sten slitits svårt p. g. a. sin centrala placering i kyrkans mittskepp. I dag ligger stenen mera skyddad i den södra delen av koromgången. I samband med gravstenarnas undersökning, lät man tillverka kopior av några av de bäst bevarade, däribland Niels och Annes sten. Kopian har i samband med restaureringen av Niels Kuntzes hus nu placerats i detta. Ovan ses konservator Magnus Wihlborg i färd med att återställa färgen på kopian.

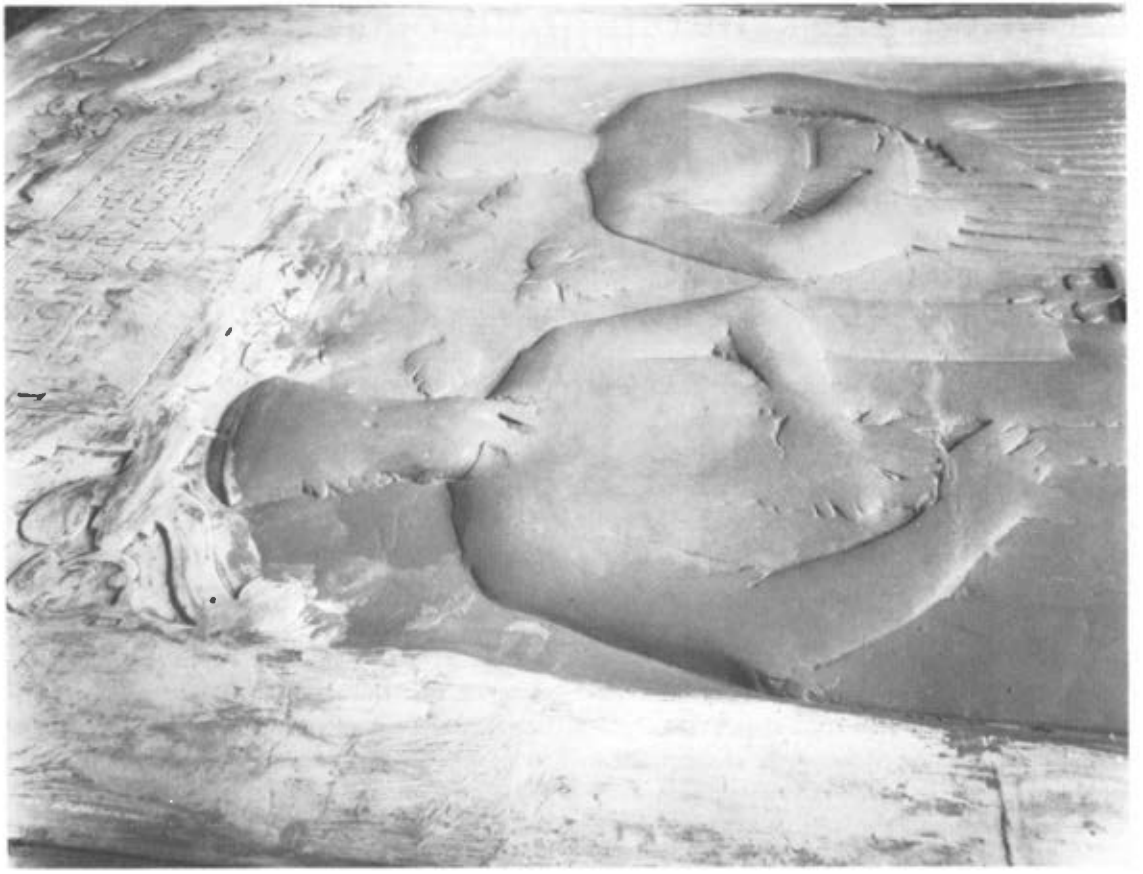

NOTER:

[1] A. Huitfeldt: Danmarckis rigis krønicke. Köpenhamn 1652—55.

[2] Brevet tryckt i Danske Magazin, Fjerde Række Sjette Bind. Köpenhamn 1886, s 336.

[3] Se not 2.

[4] A. U. Isberg s:r: Bidrag till Malmö stads historia II a. Malmö 1897.

[5] E. Bager: Malmöhistoria i sten. Malmö 1958, s 34 f.

[6] Se not 2.

[7] A. U. Isberg s:r: a.a. 1897.

[8] Malmø rådstueprotokol.

[9] Byggnaden undersöktes av Malmö museum åren 1970—78.

[10] Se not 2.

[11] Malmø rådstueprotokol.

[12] Rigsraadets arkiv 1539 1/10.

[13] Malmø rådstueprotokol.

En praktfull skrift om grönt och skönt

Av Kjell Å Modéer

Malmö förskönings- och planteringsförening har till sitt 100-årsjubileum utgivit en festskrift, som på ett mycket tilltalande sätt ger en överblick av föreningens verksamhet under det gångna seklet.

Skriften består av en treklang uppsatser, som retrospektivt ger översikter – allmänna och speciella — över föreningens historiska utveckling. Rickard Bengtsson ger en väldokumenterad och intresseväckande historik över föreningens öden, från den av pionjäranda präglade starten, då Malmö, i vart fall i K. G. Ossiannilssons ögon, var "en grå och ful och tråkig stad, åtminstone för den som inte hade förstånd på antikviteter", till dagens storstad med dess många gröna och utsmyckade parker och grönområden. Bengtsson periodiserar framställningen efter Planteringsföreningens många verksamhetsområden under det gångna århundradet genom skilda avsnitt om planteringar, kolonier, skulpturer och avslutningsvis de senaste decenniernas inriktning mot kulturminnesvårdande uppgifter.

Fornminnesföreningens sekreterare Helge Andersson tar en strof ur Teodor Tufvessons dikt "Koloniträdgården" till rubrik för en redogörelse för den viktiga pionjärinsats Planteringsföreningen gjort för kolonirörelsen. Helge Andersson sätter på ett förtjänstfullt sätt in aktionerna rörande kolonirörelsen i Malmö i ett socialt och komparativt perspektiv, förr och nu. Visserligen har föreningens äldsta kolonier fått lämna plats för det expanderande sjukhusområdet, men den här uppsatsen ger både insikter och förnimmelser om hur det är och en gång var att vara koloniägare i Malmö. Ett utmärkt illustrationsmaterial kompletterar texten.

Professor Sven Sandström ger avslutningsvis en elegant presentation av föreningens imponerande satsning på konstnärlig utsmyckning av den offentliga miljön. Skriften har över huvud fått en mycket tilltalande layout, illustrationsmaterialet är närmast överdådigt och fotografierna genomgående av mycket hög klass. Planteringsföreningens fotokunnige ordförande Jörgen Faxe kan i stor utsträckning ta åt sig detta beröm. Det är han som bidragit med huvudparten av bokens fotografier.

Fornminnesföreningens medlemmar har fått förmånen att förvärva denna festskrift till bokhandelns inköpspris, eller 60 kronor hos G. C. Faxe AB, Larochegatan 4, fröken Ringström efterfrågas, genom uppvisande av detta nummer av Elbogen.

Detta Planteringsföreningens vänliga erbjudande anbefalles varmt! Denna praktfulla bok bör finnas i bokhyllan hos varje medlem av Malmö fornminnesförening.

Kalkindustrin i Klagshamn

Av Anders Reisnert

Inledning

Denna artikel baseras till största delen på intervjuer och arkivstudier. Någon litteratur finns inte i ämnet. Ur en skrift utgiven av Skånes Naturvårdsförbund: Kustremsan Strandhem Pile av Mikael Wigforss (1979) har uppgifter om natur och geologi hämtats. Arkivet ur vilket en del av bild- och kartmaterialet är hämtat, ägs av byalaget i Klagshamn. Främst två sagesmän har använts:

Sagesman ett är 80 år gammal; han flyttade till Klagshamn vid 1 års ålder. Hans far var industrimurare och har varit med om att uppföra en hel del av bebyggelsen. Modern arbetade som städerska vid företaget. Själv har han arbetat vid industrin i c:a 24 år. Han började vid tunnbinderiet som kärpojke och arbetade sedan vid flera olika arbetsställen, bl. a. i kalkbrottet, vid grävmaskinen, i hamnen, vid ringugnen, i cementfabriken, i kraftcentralen och vid kalkugnen ända tills verksamheten lades ned 1938. Därefter arbetade han vid Limhamns kalkbrott och Lomma Eternit. Tillsammans med en imponerande skarpsynthet och ett stort personligt intresse har hans medverkan varit till ovärderlig hjälp. Sagesmannens dotter har också bidragit med en del uppgifter.

Min andra sagesman är 74 år gammal. Han är sonson till Hermod Larsson som startade kalkbränningen. Uppgifterna om det förindustriella skedet kommer från honom. Han har dessutom arbetat i kalkbrottet och vid kalkugnen.

De båda sagesmännen kompletterar varandra på ett utmärkt sätt och båda har djupa rötter i den miljö de berättar om. Sagesmännen har anmält sig efter upprop i pressen.

En mera djupgående analys hade krävt flera sagesmän. Tyvärr har det varit svårt att få fram sådana. De flesta är döda eller avflyttade från orten. För att få en bättre och heltäckande bild borde jag också intervjuat kvinnor. Tyvärr har detta endast låtit sig göras i begränsad omfattning (första sagesmannens dotter).

Klagshamns industrihistoria

Grundförutsättningen för industrin i Klagshamn var kalken. Denna är en Danien-kalksten som bildats under yngre Paleocen. Kalken ligger på upp till 5 meters djup under markytan och överlagras av olika moräner. Klagshamn ingår i ett större kalkförande område söder om Malmö.

Den första brytningen av kalk började 1885:

"*Jag kan hela historien. Det började med att två fiskare kom in. Ja, det var före hamnens tid och de brukade navigera efter ett stort träd som stod på gården. De brukade komma in för att köpa och byta till sig säd och potatis och annat. Det var Torska Anton och Åla Pitter. De kom från Gotland. Jag tror att de var från Slite. Vid det tillfället hade det grävts en stor grop och Åla Pitter fick syn på kalken i botten. Han frågade farfar och undrade varför di inte brände och sålde kalken. Det kunde man tjäna mycket pengar på.*"[1]

"Åla Pitter" kontaktade en man på Gotland

troligen hette han Andreasson – som kom över året efter och ledde byggandet av den första ugnen. Denna skall ha varit av samma typ som den nuvarande ugnen men mindre och byggd av eldfast tegel.[2]

Teglet kom troligen från tegelbruket i Fru Alstad som ägdes av en släkting till Hermod Larsson. Äldste sonen, Nils Hermodsson, blev tillsammans med "gubben Hill" de första brännarna. Hill arbetade senare i det stora brottet och brukade skryta om att utan honom skulle inte Klagshamn ha existerat.

Kalken, s. k. skivekalk, togs i det "lilla brottet". Kalkhalten var endast 67 %. Här behövde man inte spränga loss kalken utan den hackades upp med spett och korp och lastades på hästdragna kärror nere i brottet. All lastning skedde med skyffel. Kärrorna drogs sedan upp till kägelugnen som skall ha legat alldeles i närheten av platsen där den nuvarande ugnen står. Här brändes kalken och sedan transporterades den med häst och vagn till Tygelsjö för vidare transport med järnväg. Vintertid användes slädar vilket gjorde transporterna dyra. "*Det man tjänade på sommaren förlorade man på vintern.*"

Parallellt med kalkbrytning och bränning sköttes ett jordbruk. Sagesmannens berättelse har dock en svag punkt, nämligen anknytningen till kalkbränneriverksamheten på Gotland. I området där Klagshamn ligger finns en mycket gammal kalkbrännartradition. Linné nämner t. ex. i sin skånska resa den stora kalkugnen i Limhamn där man bränt kalk sedan 1600-talet.

Hermod Larsson hade tidigare varit delägare i ett kalkbränneri vid Tygelsjö med en byggmästare i Vellinge som finansiär. Sonen Nils var till yrket kalkbrännare och hade tidigare varit anställd vid kalkbränneriet i Skabersjö. Man hade således tillräckligt med erfarenhet och kontakter själva för att kunna bryta och bränna kalk i större mängd.[3]

Uppgifterna om tidpunkt, arbetsmetoder och personer – bortsett från gotlänningarna – tycks däremot vara helt korrekta. Hermod Larsson var inte den förste som brände kalk i området, men han började den industriella tillverkningen av bränd kalk. År 1896 var 18 personer anställda i företaget som hette "Västra Klagstorps Kalkbruk".

Den tidigare kalkbränningen hade endast varit för lokalt bruk men nu började man bränna inte bara gödningskalk utan även byggnadskalk. År 1896 saldes verksamheten och marken till "Klagstorps Kalkbruks AB" vars huvudintressenter var danska bankirer – Müller och Smith –. Dessa tillsatte en egen disponent, Julius Gad. Man planerade utbyggning i stor stil med stora arbetarkvarter, industrier, kommunikationer och stora dagbrott. Verkligheten blev betydligt blygsammare.

En hamn byggdes ute i sjön mellan åren 1897–99. Väg och järnväg byggdes mellan hamnen och fastlandet på en konstgjord bank. Hela området mellan hamnen och fastlandet skulle så småningom bli fast mark genom utfyllning med överskottsmassor från kalkbrottet. Ett smalspårigt järnvägsnät lades ut över de kommande industriområdena och brottet. Klagshamnsbanan sammanbyggdes med rikets järnvägsnät med anslutning vid Tygelsjö och en vacker liten järnvägsstation uppfördes i flinta. Lokstallar och reparationsverkstäder tillkom också. År 1898 byggdes en ringugn så att bränningen av kalk kunde ske i större skala än tidigare då man endast hade mindre ugnar att tillgå. Fram till 1903 var bränd och rå kalk de stora försäljningsvarorna.

Cementfabriken stod färdig 1903 och produktionen lades om från bränd kalk till cement. Men att man fortfarande hade avsättning för bränd kalk visas av att schaktugnen – den nuvarande ugnen – stod färdig samma år.

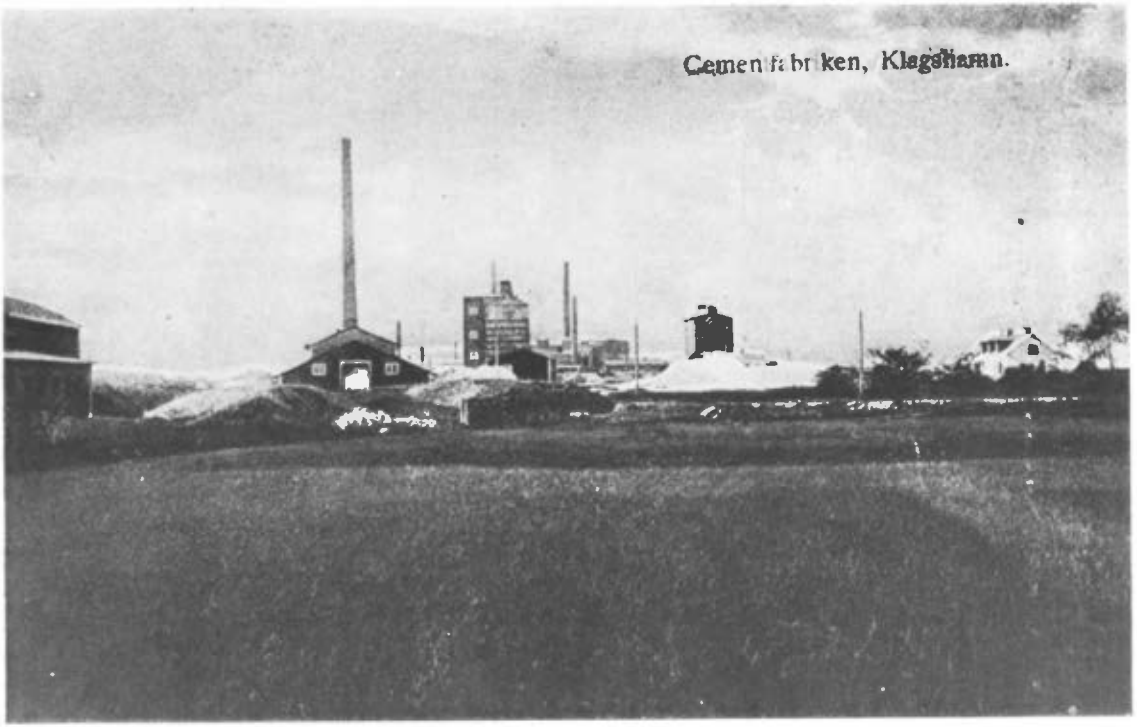

Schaktugnen och ringugnen i Klagshamn. I bakgrunden syns cementfabriken, till höger ligger kontoret och till vänster i förgrunden syns ladan för förvaring av gödningskalk.

Som biprodukt vid brytning av kalk fick man stora mängder flinta av god kvalitet. Flintan låg i breda stråk och bröts separat. Man undvek att spränga där utan använde i stället långa, tunga spett. Flintan "gungades" upp med spettens hjälp. Sedan grovhöggs den och forslades till speciella huggplatser där den finhöggs. Detta arbete utfördes av stenhuggare, inflyttade från Blekinge. Flintan användes för inmurning i kulkvarnar och betingade ett mycket högt pris. Den exporterades över hela världen. Kulkvarnar används vid tillverkning av cement.

Hamnen och järnvägen drevs som dotterbolag till Klagstorps Kalkbruks AB. Från Klagshamn transporterades bränd och rå kalk med järnväg till Tygelsjö, där tågen kopplades in på huvudlinjen för vidare färd till Malmö eller Trelleborg. Fram till 1926 förekom också personbefodran med tåg. Personvagnarna ersattes då med en buss som gick till Malmö över Limhamn.

Med tåg transporterades lera till Klagshamn från Kongsmarken öster om Klågerup där företaget ägde lertäkter. Leran ingick som en viktig beståndsdel i cement. (På 30-talet gjordes ett misslyckat försök att ta upp lera ur sjöbottnen utanför fabriken.) Huvuddelen av cementen skeppades ut från hamnen. Den var då i allmänhet emballerad i tunnor om 180 kilo. Tunnorna tillverkades i tunnbinderiet på fabriken.

Fotografiet av bussen som gick mellan Klagshamn och Malmö är taget någon gång efter 1926.

Men även cement förpackad i stora trälådor förekom. I undantagsfall sålde man också cement i lösvikt. Då kördes tågen ända ut på lastpiren och innehållet i vagnarna tippades direkt i båtarnas lastrum. Cement transporterades sällan på järnväg men när så skedde var den alltid förpackad i jutesäckar. All huggen flinta skickades också från hamnen. Flintan såldes per m² och var därför paketerad i trälådor om just en m². För att inte flintan skulle skadas under transporten packades den noggrannt med sjötång. Anledningen till att flintan såldes per ytenhet i stället för i volym eller vikt berodde på att den monterades som yttäckande beklädnad på insidan av kulkvarnar.

Utöver kalkindustrin fanns också en brännvinsfabrik och en petroleumfabrik som försvann redan vid första världskrigets början (chef för denna var en broder till Julius Gad). Dessa industrier sysselsatte bara ett litet antal människor.

Arbetarnas villkor var dåliga, jobben i brotten var tunga och slitsamma, lönerna låga. Strejker var inte ovanliga, exempelvis stoppas 1902 uppbyggandet av cementfabriken av en allvarlig konflikt. Efter en långvarig strejk återgick arbetarna till jobbet med några ören mer i lön per dag.

År 1909, under storstrejken, drabbades inte Klagshamn så hårt. Men att aktiviteten trots detta varit stor visas bl. a. av att dynamiten till Amalthea-sprängningen stals i dynamitförrådet i Klagshamn. En del personer menar att atten-

tatet planerades på en vind i ett av husen längs Strandgatan.

År 1914 hotade masspermitteringar och arbetarna svarade med strejk. Arbetsgivaren tog in strejkbrytare med järnväg till cementfabriken och brottet. De strejkande blev förbittrade och oroligheter utbröt. Företaget kallade in ridande polis. Dessa gick lös på de demonstrerande arbetarna med sablar. Flera skadades och en blev illa huggen i huvudet. *"Då var det allvar och inte sånt fjanteri som nu, nu försöker di bara släta över."* Man lyckades dock rädda jobben vid detta tillfället.

Midsommarafton 1918 brann fabriken. *"Vi låg och spelade kort i gräset vid Folkets hus, när någon ropade att fabriken brann. Alla sprang dit allt vad vi orkade. Vi skulle hugga ned transporten mellan packeriet och fabriken, men virket var av kraftigaste slag. Hackorna och yxorna bara fastnade, så vi fick lämna alltihop och springa. I stället sprängde di transporten. Efteråt fick vi ersättning för vi hjälpt till."*[4]

Under första världskriget var Klagshamns hamn en marinbas. En torpedbåtseskader låg förlagd där under befäl av prins Wilhelm. Vid tillfället för branden låg större delen av styrkan i hamn och sjömännen, som var ordentligt utbildade i släckningsarbete, fick till slut bukt med branden.

Driften fick genom branden inställas och

Klagshamns järnvägsstation. Fotografiet är taget i början av 1920-talet då fortfarande persontrafik skedde. Loket kallades "Kersti". Stationsbyggnaden är byggd med flinta från brottet.

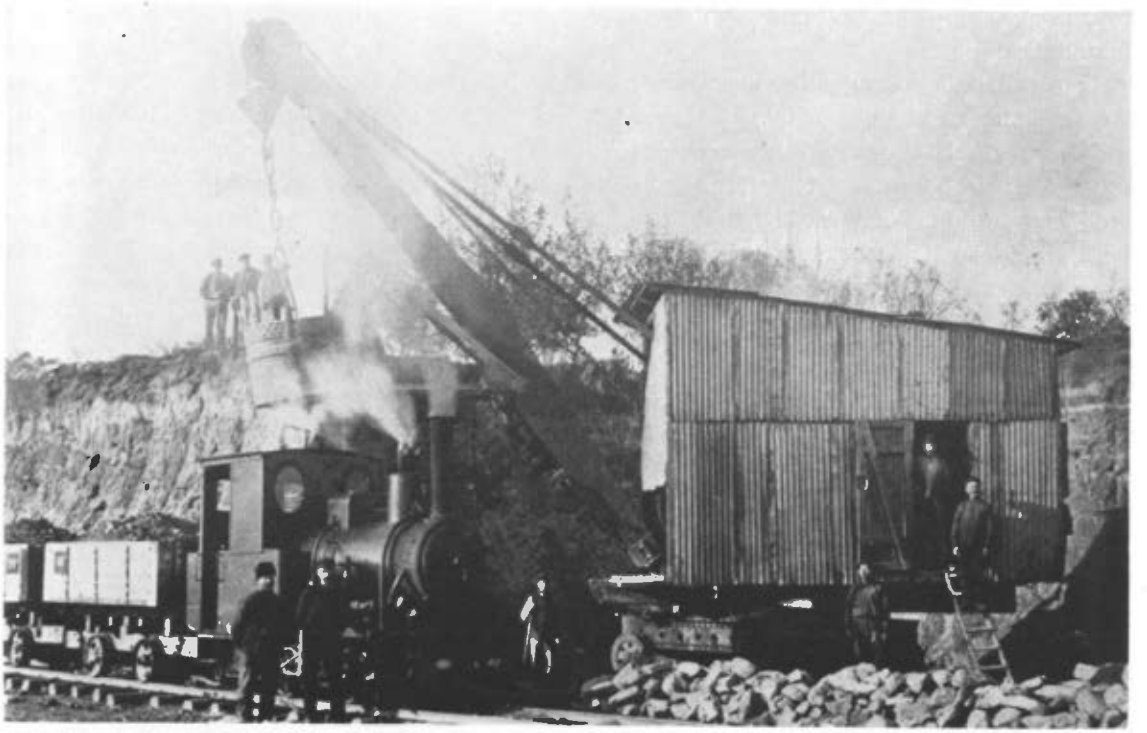

Arbetsbild från brottet med den ångdrivna grävmaskinen.

fabriken stod stilla till första kvartalet 1919. Produktionen i kalkugnar och kalkbrott fortsatte dock.

År 1920 såldes företaget och den nya ägaren, Göteborgsbanken, avskedade disponent Gad och anställde i stället ingenjör Edgren. Den ekonomiska krisen i början av 1920-talet drabbade företaget och de anställda hårt. Mellan 1921—1923 permitterades alla ogifta män.[5]

År 1922 bytte företaget namn till Klagshamns Cementfabriks AB. Men företaget kom åter på fötter och under de följande åren gick företaget bra. Man hade c:a 300 anställda och produktionen gick för högtryck. De goda åren fortsatte till mitten av 1930-talet men sedan hängde inte företaget med i utvecklingen. Flintan, som innan varit en värdefull produkt, blev nu en belastning. I kulkvarnar använde man i stället stålplattor, vilket gjorde flintan osäljbar. Visserligen sålde man en del som byggnadssten, men detta var bara marginellt. Flintan i Klagshamn är ovanligt hård, vilket gjorde att man inte kunde mala sönder den vid cementtillverkningen som t. ex. i Limhamn. Detta, plus diverse ekonomiska transaktioner, gjorde att företaget måste läggas ned definitivt 1938.

De arbetare som hade familj och hus i Klagshamn fick jobb på Lomma Eternit eller i Limhamn. För de omplacerade arbetarna ordnades motorcyklar och bilar för transporten till de nya arbetsplatserna. De övriga arbetarna fick en avskedspremie och permitterades.

År 1943 köptes området av Kockums som bildade Laguna AB. Man planerade bl. a. att bygga om kalkbrottet till torrdocka för byggande av större fartyg. Detta blev aldrig av, brottet blev i stället ett jättelikt beredskapslager för kol.

Hamnen fortsatte att fungera och ända in på 1960-talet anlände en hel del småtonnage dit. Det var främst böndernas centralföreningar som transporterade sina varor denna vägen. De övriga byggnaderna underhölls någorlunda och Kockums inkvarterade en del utländsk arbetskraft i de äldre byggnaderna. År 1967 köptes området av BPA för en hemlig summa pengar. BPA rev genast brännvinsfabriken, Hermodssons gård, den gamla skolan och en av arbetarlängorna. Man väntade på rivningstillstånd för de resterande arbetarlängorna och fick sådant 1980 då även dessa fick skatta åt förgängelsen. Övriga byggnader och den en gång så storslagna hamnen förfaller.

Området söder om fabriken har använts som soptipp och ute på udden har ett jättelikt reningsverk byggts. Men trots det finns flera ljuspunkter. Området är utmärkt som rekreationsområde. En fin badplats har inrättats, den lilla småbåtshamnen sjuder av liv och ett aktivt byalag kämpar för miljö och byggnader. För närvarande är området inte direkt exploateringshotat men planer finns att bygga ut alltihop till ett jättelikt villaområde.

Kalkugnen

Schaktugnen byggdes 1903 som ett komplement till en ringugn från 1898. Ringugnen var en stor oval anläggning för kalkbränneri, byggd i tegel. Runt ugnen fanns en täckt gång och från denna ledde 14 portar till lika många brännkammare. Dessa kamrar hade förbindelse med varandra genom runda fyrkanaler. I kamrarna sattes kalken (endast s. k. storkalk användes), d. v. s. staplades så att lodräta kanaler bildades. Dessa kanaler fylldes med kol. Till slut satte man fyr i en av kamrarna, från vilken elden spred sig genom fyrkanalerna till alla 14 kamrarna. Det tog ungefär ett dygn för elden att nå den fjortonde kammaren och då var kalken i den första kammaren färdigbränd. Man tömde kammaren, satte den på nytt med kalk och sedan tömde man nästa och satte den med kalk etc.

Efter 1903 användes storkalken i stället till cementtillverkning. Fortfarande hade man dock avsättningsmöjligheter för bränd kalk och denna inkomst ville man inte missa. Därför tillkom schaktugnen. Ringugnen användes ibland parallellt vid beställningstoppar, men driften vid denna lades ned helt 1934. Schaktugnen var däremot i bruk fram till 1938.

Schaktugnen beskrivs på följande sätt i Riksantikvarieämbetets rapport från 1974.

"Den s. k. schaktugnen:

Nederdelen är nästan cylindrisk och uppförd av flintsten i bruk, 7 st. kraftiga, rostiga järnband håller ihop ugnen. Järnbanden och ugnen är i gott skick. Vid den övre golvnivån ett smalare, rostigt järnband som delvis fallit ur. Den övre kransnivån har tegelgolv och rökkanaler samt en konisk skorsten av gult murtegel med 3 st. välvda påfyllningsöppningar. De översta tegelskiften är dock av ljusare tegel. Teglet är sprucket. Flera lövträd växer på kransen. Vid södra sidan finns bomhål och märken efter en tillbyggnad som innehållit en hiss. Utanför södra sidan finns en c:a 1 m hög betongkonstruktion med betonggolv." Så långt Riksantikvarieämbetets rapport, som beskriver ugnen i befintligt skick.

Höjden på ugnen är drygt 16 m och diametern vid det översta järnbandet är c:a 7 m. När ugnen var i funktion fanns en påbyggnad i form av ett trähus som inramade den översta golvnivån. Här var *brännarens* plats och här fanns dessutom lodräta schakt ned i ugnen, där man

kunde kontrollera fyren. Golvet var täckt med durkplåtar. En liten kammare var också inrymd här. Den fungerade som uppehållsplats vid raster och måltider.

Hissen var en enkel konstruktion som drevs av en elmotor med en fast och en lös remskiva. En manuellt styrd gaffel förde remmen från den ena skivan till den andra vid start och stopp. En vev satt på utsidan om elmotorn inte skulle fungera. Runt hissen löpte en spiraltrappa av trä.

Schaktugnen var (och är fortfarande) inbyggd i en trälada som är 17,5 meter lång och c:a 10 meter bred. Här går också ett järnvägsspår (bredspårigt) och en lastbrygga genom hela byggnadens längd. På varje kortsida finns höga dubbla portar genom vilka lok och vagnar kunde passera. På vardera sidan om ugnen finns också två portar i ladan som går in till tömningshålen, som finns i ugnens nederdel.

Golvet är av cement. Då ugnen även användes på natten var elektriskt ljus inkopplat. Elström fick man från ångdrivna generatorer, som stod i kraftcentralen på cementfabriken.

Bränningen utfördes av fyra man i tre skift om vardera 8 timmar. Ugnen brann dygnet runt och krävde ständig passning. Arbetslaget bestod av en brännare, en upplastare och två uttagare.

Uppe i påbyggnaden ovan ugnen var brännarens arbetsplats. Han fördelade kalk och kol i de tre påfyllnadshålen. Arbetet var svårt och ansvarsfullt och krävde stor erfarenhet. Ugnen fick under inga omständigheter slockna och det var viktigt att kalken blev ordentligt genombränd. Detta reglerade brännaren genom mängden kalk och kol som påfylldes. Han förde först på ett 20—30 cm tjockt lager med kalk, sedan fyllde han på med en viss mängd kol, sedan kalk o. s. v. Detta var en träningssak som man lärde sig genom att "känna sig för". Mängden kol berodde på dess kvalitet. *"Det var mest engelsk kol som di använde men ibland var det polskt, men den polske var ju inte av den kvalitén. Den liksom skiftade mera."*[6]

Att *känna* materialet man arbetade med var viktigt och brännaren måste känna både ugnen, kalken och de olika kolsorterna. Ugnen var försedd med två öppningar nedtill, genom vilka de två uttagarna spettade ned den färdigbrända kalken. På det viset sjönk nivån och brännaren kunde börja fylla på nytt. Spettning och påfyllning skulle göras var tredje timme dygnet om.

När kalken var urtagen sorterade uttagarna bort den ej färdigbrända kalken. Den gick till ny bränning eller kördes bort för att användas som jordbrukskalk. Den färdigbrända kalken lastade uttagarna på järnvägsvagnar med skyffel. Varje vagn rymde 10 ton och ett arbetsskift fyllde en vagn.

Upplastarens uppgift var att förse brännaren med material. Han lastade kol och kalk på vagnar som togs upp till brännarplatsen med hiss.

Järnvägsvagnarna som byggnadskalken lastades i var täckta, vita till färgen. All kalk transporterades med järnväg, hamnen användes bara till cememnt och flinta. Vagnarna gick till Tygelsjö, där de sedan kopplades in på Malmö—Trelleborgsjärnvägen. Dygnsproduktionen var 10 ton bränd kalk, till detta kom den sämre brända jordbrukskalken.

Av bränd kalk tillverkade man kalkbruk som i sin tur användes vid byggnadsarbeten. Då man endast byggde under sommarhalvåret fanns det ingen avsättning för ugnens produkter under vintern. Driften låg då nere och arbetarna jobbade i brottet, hamnen, cementfabriken etc.

Enligt en sagesman var arbetet vid kalkugnen ett eftertraktat jobb och endast utvalt folk kom dit. Detta gäller för åren fram till början av 1930-talet, sedan ansågs arbetet vid ugnen vara alltför dåligt betalt jämfört med arbetet vid kalkbrottet. Troligen hade då också arbetsbördan i brottet minskats. År 1918 fick en fullgod

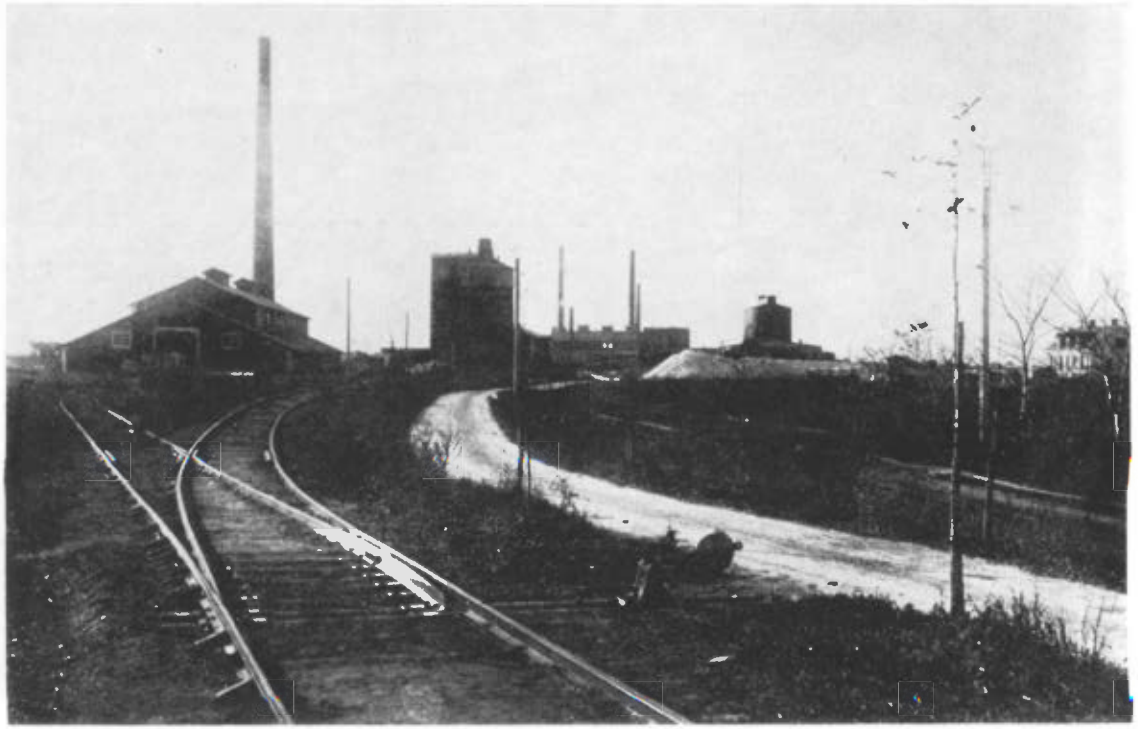

Till vänster ringugnen och i mitten schaktugnen. Bredvid schaktugnen ringlar samma väg som i dag för badgäster ut till Klagshamns badplats.

arbetare vid ugnen 35 öre i timmen. En arbetare i brottet hade samma lön + ackord, vilket kunde ge det dubbla.

Varför var det då populärare att jobba vid ugnen? Det finns naturligtvis många olika svar på den frågan, men två saker återkommer den äldre sagesmannen ständigt till. Dels var arbetsenheten liten och därmed trivsammare och dels hade man ingen förman. *"Man hade ingen blodhund."* Därigenom hade man en för företaget unik möjlighet att påverka den egna arbetsmiljön.

Dagtid höll man styvt på en "spittning" var tredje timme, nattetid däremot lade man upp arbetet annorlunda: *"Man började med en stor spittning direkt, å sedan gick man å la sej i kolhögarna uppe hos brännaren. Där fanns loppor och annan ohyra men mej gick di aldrig på, å så sov man i fem timmar. Sen var det dags för nästa spittning. Då var det liksom alltid brännaren som väckte en, han vaknade fösst, han hade ju ansvaret."* [7]

Dagtid kunde man inte laborera med arbetstiderna på detta viset. Hur mycket fritid man hade mellan "spittningarna", berodde på hur snabbt man utförde sina arbetsuppgifter. Uppe i överbyggnaden fanns en liten kammare där det stod ett bord och två bänkar. (Detta var en lyx som helt saknades vid de övriga delarna av företaget. I kalkbrottet hade exempelvis arbetarna

byggt enkla hyddor av slipers och kalkmörja. Dessa fungerade snarast som enkla regnskydd. I cementfabriken åt man bland maskinerna.)

I kammaren fördrev man tiden med kortspel. *"Vi spelade 12:a, men aldrig om pengar, för då blev man bara ovänner. En av brännarna, Alfo Johansson, brukade sitta och slöjda däruppe. En gång satt han och täljde på en bit masurbjörk som sen blev till ett träben med knäled och allt. Det var till en kamrat som fått benet avkapat av ett lok. Han var den fösste som hade cykel. Vänstra trampan hängde liksom lös, så han trampade bara med den högra."* [8]

Trots det lilla intervjumaterialet kan man dra vissa slutsatser om en inre hierarki på arbetsplatsen. Brännaren intog den absoluta ledarplatsen. Han hade några ören mer i timmen än de övriga och återkom personligen varje sommar. Brännaren hade dessutom ansvaret för produktionen inför förmannen. Hans högre status visas exempelvis av att en brännare dessutom var fjärdingsman. Jämfört med förmännen hade brännaren den fördelen att han stod på samma nivå som de andra arbetarna gentemot överheten.

De andra tre arbetarna vid ugnen hade ingen speciell uppdelning sinsemellan. Ingen av dessa var självskriven, utan de kunde bytas ut mellan säsongerna. Förmannen i kalkbrottet utsåg extra personal för exempelvis lastning av vagnar. Det förekom också att han skiftade ut arbetare som han inte var nöjd med.

När sommarsäsongen var över gick kalkugnsarbetarna över till sina gamla arbeten, d. v. s. arbeten vid fabriken, hamnen och i brotten. Detta är typiskt för Klagshamn. Folk alternerade ständigt mellan olika arbetssysslor, något som man säkert kan koppla samman med de varierande konjunkturerna, vilket tvingade företaget att göra omprioriteringar och omorganisera.

Det var, som tidigare påpekats, sämre betalt

Föregående sida: Dåtida arbetslag i kalkbrottet. Nedan: Schaktugnen; ett industriminne som i dag och för framtiden kommer att minna om hårt industriarbete i Klagshamn.

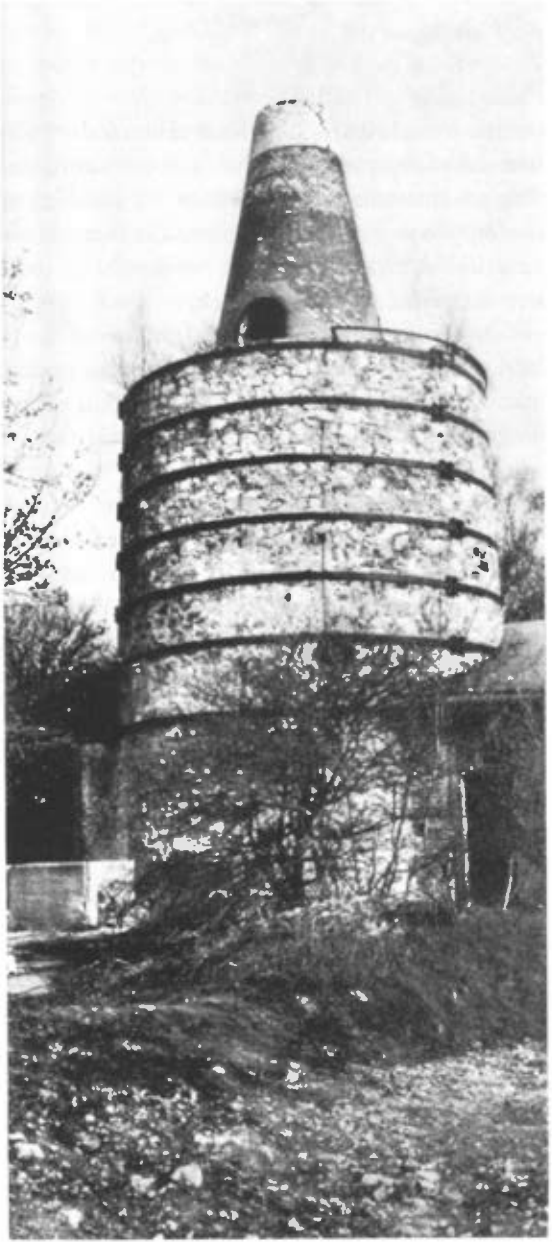

vid kalkugnen än i brottet. Men som en av sagesmännen uttryckte det: *"Di i kalkbrottet hade bättre betalt men å andra sidan var det liksom dyrare att jobba där. Verktygen slets ju hårdare och dom betalade man själv. Men man köpte dom billigare av företaget. Det gällde dynamiten också. Den var dyr. Den kostade 1:50/kilo. Därför sköt man aldrig mer än nödvändigt.* Båda sagesmännen ansåg också att det var bra att arbeta vid ugnen. *"Det var som ett sommarnöje, ja, som semester som man såg fram emot under resten av året."*[9]

NOTER

[1] Sagesman 2.
[2] Detta är troligen en förväxling, då de första ugnarna var av typen "Kägelugnar".
[3] Enligt muntliga uppgifter av Helen Hansson.
[4] Sagesman 1.
[5] Se not 3.
[6] Sagesman 1.
[7] Sagesman 1.
[8] Sagesman 1.
[9] Sagesman 1.

REFERENSLITTERATUR OCH KÄLLOR

Arkiv:
Malmö Museums arkiv.
Klagshamns byalags arkiv.
Referenslitteratur:
Kuststräckan Malmö—Pile: Skånes Naturvårdsförbund 1979, M. Wigforss.
Limhamniana 1959, 1963.
Linnés skånska resa.
Skånes Hembygdsförbunds årsskrift 1978. Skånska industriminnen.
Riksantikvarieämbetet, vårdsektionen. Huvudhandlingar: Klagshamns kalkugn.

Övriga källor:
Sagesmän. (Dels specialintervjuade och dels människor författaren träffat i Klagshamn.)
Helen Hansson. Projekt sydsvenska kustmiljöer. (Uppsats i Ekonomisk historia om Klagshamn.)

Pusselarbete om 1500-talets Malmö

Av Helge Andersson

Stadsskrivaren och sedermera rådmannen Jens Lauritsen i 1500-talets Malmö var till ytterlighet sparsam med papper, mot slutet av sin verksamhet därtill tvingad av pappersbristen under nordiska sjuårskriget. Som material till sina bouppteckningar lät han därför allehanda kasserade handlingar komma till ny användning, kyrko- och stadsräkenskaper, jordebok, vågmästarejournal och privatbrev, oskrivna baksidor och halvskrivna blad.

Ofta har bladen stympats för att överensstämma med bouppteckningens format. Det av den sparsamme stadsskrivaren på nytt använda materialet, som är utspritt i ett stort antal bouppteckningar i Malmö stadsarkiv, har efter ett tålmodigt och otroligt mödosamt arbete sammanställts och rekonstruerats av malmöforskningens grand old man, konstnären, fil. dr Einar Bager, som suveränt behärskar 1500-talets ofta svårlästa handstilar, och som tidigare framlagt ett par arbeten om bouppteckningar och köpmansräkenskaper från 1500-talets Malmö i den av Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie i Köpenhamn utgivna serien Malmö Skifter.

Resultatet av den ovanligt idoga forskarmödan publiceras i en i sommar utkommen volym med den fyndiga titeln *"Bygge av vrakbräder* — Återanvända papper i Malmö bouppteckningar" — där stadsskrivarens många pappersbitar fogats samman likt skärvorna i en brokig mosaik med bilder från livet i 1500-talets Malmö. I en inledning presenterar Einar Bager den sparsamme stadsskrivaren och hans arbetsrutiner liksom det stympade arkivmaterialet och skrifttolkningen. Inledningen underlättar för läsaren att få grepp om det strödda materialet, som redovisas i elva avdelningar, där det är lika lärorikt som intressant att göra axplock.

Om begravningsskicket berättar återanvända blad ur S:t Petri kyrkoräkenskaper, som upptar inkomster för klockringning och ljus vid begravningar. Sålunda fick Niells Guldsmid betala 1 mark för att klockorna ringde "for hans drengh som bleff ihiell slagenn wnder itt less høø", och Rassmus Ollsszens efterlämnade hustru erlade 20 skillingar "for liusene som brende offuer Rassmus". Att det förekom bråk också i 1500-talets Malmö framgår av ett återanvänt blad ur stadsräkenskaper för "Sagefald". Aage Truelsz, som slog Lauris Welatzen med en kruka fick böta 15 skillingar, och Villum och Niels från Köpenhamn måste böta 15 skillingar vardera till stadskassan för att de drog varandra i håret.

Ett annat blad ur stadsräkenskaperna talar om import av åtskilliga fat "prøysing", d. v. s. öl från Danzig och flera tunnor "berme", d. v. s. jäst för öl, vin och mjöd. Att det nordiska sjuårskriget var betungande för malmöborgarna framgår av ett annat blad. Tio borgare utrustade för tillsammans 100 daler "25 heste", och en borgare hade "til herberge" elva landsknektar, däribland tyskarna Hermen van Hamborgh, Klaues van Veerdenn och Lennerth Tauer van Lüneburgh. I materialet skymtar också "pram-

mendene", d. v. s. pråmmännen, en yrkesgrupp, som skötte omlastningen av varor på Malmö redd.

Ett brev från 1563 innehåller en förteckning på matvaror, som sändes till ståthållaren Mogens Gyldenstjerne i Köpenhamn. Från Malmö sändes till ståthållaren bl. a. smör, bröd, kött, fläsksidor, ärter, kabeljo, hornfisk, bovetegryn, lüneburgersalt och två fjärdingar "søltemelck", d. v. s. kokt, saltad fårmjölk, en skånsk delikatess, omnämnd av Linné på hans skånska resa 1749. Flera av 1500-talets prominenser omnämnes ofta i arkivmaterialet, malmöreformatorn Claus Mortensen och de båda borgmästarna Jörgen Kock och Niels Kuntze, vilkas namn ännu lever kvar i hus i Malmö på respektive Baltzarsgatan, Stortorget och Östergatan.

Det publicerade arkivmaterialet kompletteras med en artikel om "Domsmend — kring rättsförhållandena i Malmö vid 1500-talets mitt" — där Einar Bager redovisar ett unikt rättsförfarande i 1500-talets Danmark. När borgmästare och råd avkunnat en dödsdom, utsågs bland den på tingsstället samlade folkskaran tre s. k. domsmän, som skulle godkänna domen, innan den verkställdes. Bruket att överlåta det slutliga avgörandet till domsmän upphävdes genom en recess 1558, som stadgade att byfogden och tingsmännen själva skulle svara för dödsdomarna. Einar Bager påvisar med stöd av källmaterial, att Malmö nonchalerade recessens bestämmelser under två årtionden och fortsatte att utse domsmän så länge Jens Lauritsen var stadsskrivare eller till 1577.

Den nu föreliggande volymen, som avslutas med ett välbehövligt ortsregister, har utgetts i samproduktion av Malmö fornminnesförening och Malmö Förskönings- och Planteringsförening. I båda dessa föreningar är Einar Bager sedan länge hedersledamot på grund av sina stora kulturella insatser på skilda områden. Det arbete, som Einar Bager nu vid 94 års ålder framlagt, utgör ett komplement till hans tidigare editioner om Malmö äldre bouppteckningar och ett värdefullt bidrag till kännedomen om 1500-talets Malmö. Einar Bager har med denna utgåva utfört en ny forskarbragd av imponerande mått. Malmöforskningen är honom stort tack skyldig.

REFERENSLITTERATUR

Bager, Einar: Innanläsning i gamla papper, MFÅ 1976, s. 11—15.

Bager, Einar: Jens Lauritszön, En malmöbos levnadsöde på 1500-talet, MFÅ 1959, s. 24—39.

Bager, Einar: Malmø Skifter 1 Bofortegnelser 1546—1559, Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, København 1977.

Bager, Einar: Malmø Skifter 2 Købmandsregnskaber 1537—1559, Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, København 1978.

En stenåldersgrav vid Lockarps Bageri

Av Billy Nielsen

I samband med att Malmö gatukontor anlade en ny vägsträckning av Lockarpsvägen intill och väster om Lockarps Bageri, genomförde Malmö museums stadshistoriska avdelning en arkeologisk undersökning.

Vid utgrävningen, som genomfördes i mars—april 1981, framkom två stycken härdar, två stycken urnegravar samt en sen-neolitisk flatmarksgrav med stenpackning. Anläggningarna framkom direkt under matjorden.

Den sen-neolitiska graven var anlagd på den lokalt sett högsta punkten. Höjden, som låg inom åkermarken, syntes som en flackt utplöjd kulle. Man har vid anläggandet utnyttjat den befintliga terrängförhöjningen. Bottenlerans nivå ökar med c:a 1 m från högfoten till centrum. Detta sätt att utnyttja terrängförhöjningarna är inte ovanligt för svenska gravhögar och inte minst då de sen-neolitiska gravarna, som lagts på omgivningens högsta punkt.

Från graven räknat med en radie av c:a 10 m framkom mot NV en urnegrav och en grav med brända ben. Brandgravar är i enstaka fall kända från sen-neolitisk tid. Merparten torde dock höra hemma under yngre bronsåldern. Det var vanligt att man sökte upp platser med synliga äldre gravmarkeringar för begravningsändamål.

Huvudgraven har tillkommit under stenålderns slutskede, d. v. s. under sen-neolitikum. Denna period, som i allmänhet antages ha varat 1800—1500 f. Kr., innebar för Norden att en ganska homogen och likartad kultur framträdde. Gravfyndens och gravgåvornas typer och sammansättning är typiska för slutet av yngre stenålder och övergångsskedet till äldre bronsålder. Själva gravtypen är också typisk för detta skede; samtidigt är den en introduktion till bronsålderns gravhögar.

Från malmöområdet är ett 20-tal flatmarksgravar utan hällkista kända från sen-neolitisk tid. Med dessa fynd får man en god bild om det nya begravningsskicket i förhållande till föregående skede. Förhållandena gäller främst gravgåvorna. Alla gravarna är flatmarksgravar där den döde antingen legat i sovställning eller i utsträckt läge. Gravtypen knyter samman både tidigare och kommande gravskick.

Lockarpsgraven vid bageriet var orienterad i VNV/OSO-riktning. Den var 4,20 m lång och 2,00 m bred i den västra halvan samt 1,70 m bred i den östra halvan. Graven var nedgrävd till c:a 0,60 m djup. Mycket tyder på att det funnits en låg hög påbyggd över anläggningen; bland annat visade det sig att stenkonstruktionen hade satt sig. Stenarna hade förflyttat sig nedåt c:a 0,10—0,15 m. Graven var nedgrävd som en avlång avrundad rektangel, men med en något mera markant cirkelavrundning i dess västra del. I gravens sidor hade man tryckt in ordentligt stora stenar, varefter man avgränsat läget där den döde skulle placeras med stora gavelstenar. Därpå hade man ytterligare avgränsat läget med mindre stenar längs sidorna. För att på ett bekvämt sätt komma ner i graven hade man dessutom anlagt en lerklack såsom trappsteg i det SV hörnet. Denna delen var också befriad från större stenar. Leran var lagd ovan-

Stenåldersgraven under utgrävning. Höghusen vid Högaholm och Lindängen skymtar vid horisonten. Foto: Ronny Johannesson

på mindre stenar. Med detta trappsteg som hjälp kunde man enklare nedlägga den döde.

Med största sannolikhet är det här fråga om en enmansgrav. Antingen har den döde varit placerad i en träkista eller omlindad av djurhudar. I gravens botten fanns det nämligen spår av organiskt material. Lagret var dock tunt, varför det kanske troligaste är hudar det är fråga om. Den döde har legat med huvudet i väster. Gravgåvorna var nämligen lagda så att man med stor säkerhet kan antaga den dödes läge. Två stycken pilspetsar med urnupen bas (fynd

Graven under två utgrävningsskeden. Till vänster ses den yttre stenpackningen av större sten och den inre av mindre sten. Till höger ses rester efter skelettet. — Nästa sida: De två vackert formade flintpilspetsarna i stor förstoring.

nr 4 och 5), 2,8 resp. 3 cm långa, var placerade vid sidorna av den västra halvan av innergraven. Dessa har legat i axelhöjd på vardera sidan om den döde. Dessutom påträffades här ett skifferhänge (fynd nr 3) 8,6 cm långt. Skifferhänget var riktat mot väster. Hänget låg invid den södra av pilspetsarna (fynd nr 4). Den döde har sannolikt legat med huvudet i samma del av graven som gravgåvorna. Efter det att den döde var nedlagd har man fyllt igen graven med små stenar, omsorgsfullt lagda i olika lager, tillsammans med fyllnadsmassor. Ett stort antal varierande typer och former av flintavslag och flintavfall samt redskap hade följt med i fyllnadsmassorna, närmare bestämt c:a 2 kg eller c:a 350 stycken till antalet. En stor mängd av flintorna är tillkomna genom ythuggningstekniken. Denna teknik är den mest utvecklade och typisk för sen-neolitisk tid, men sträcker sig även in i äldre bronsålder. Mängden av flintavslag, -avfall samt redskap är ovanligt mycket och kan troligen tyda på att en boplats funnits i närheten. Fyllnadsmassorna har blandats upp med avslags- och övriga utkastflintor från boplatsen

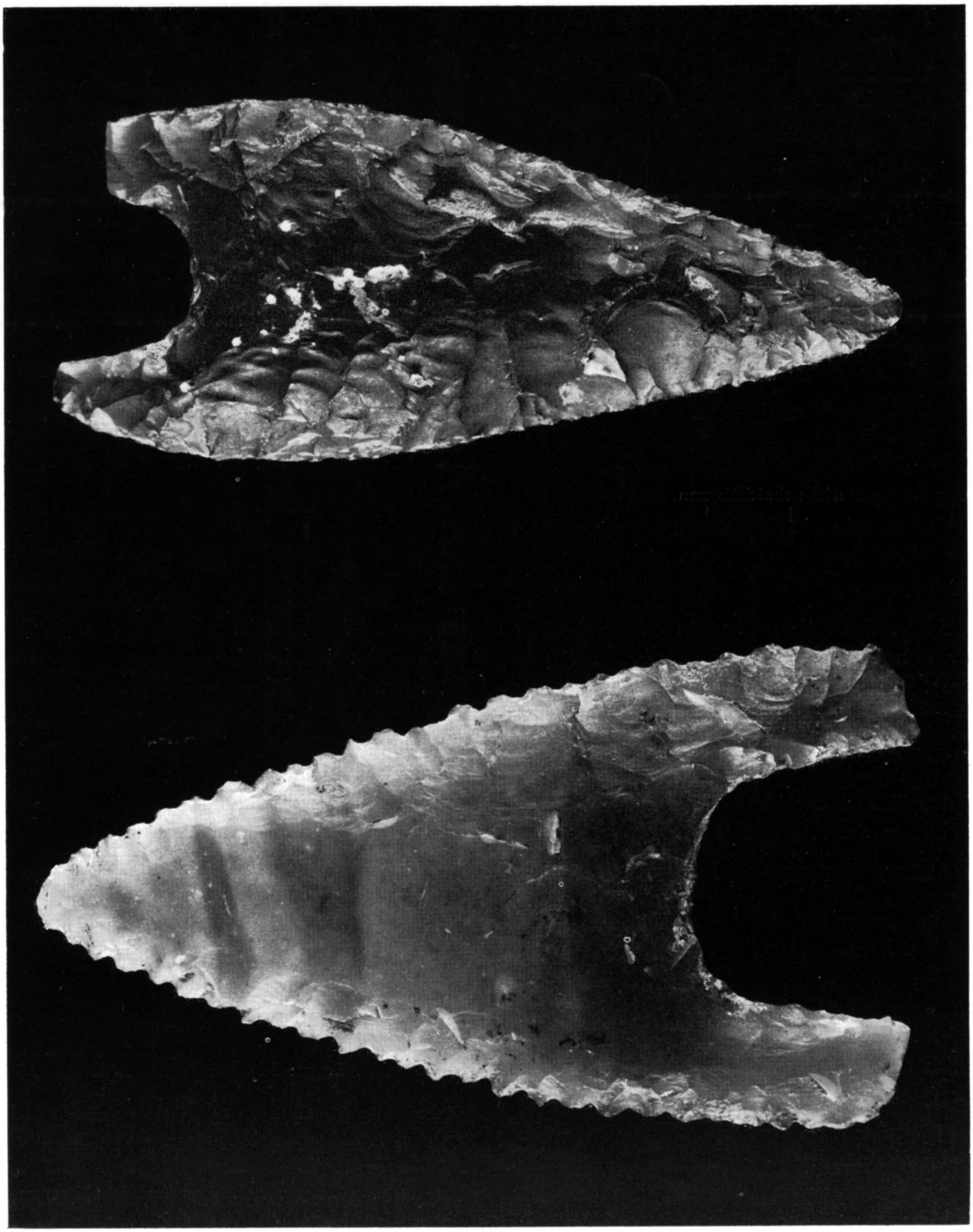

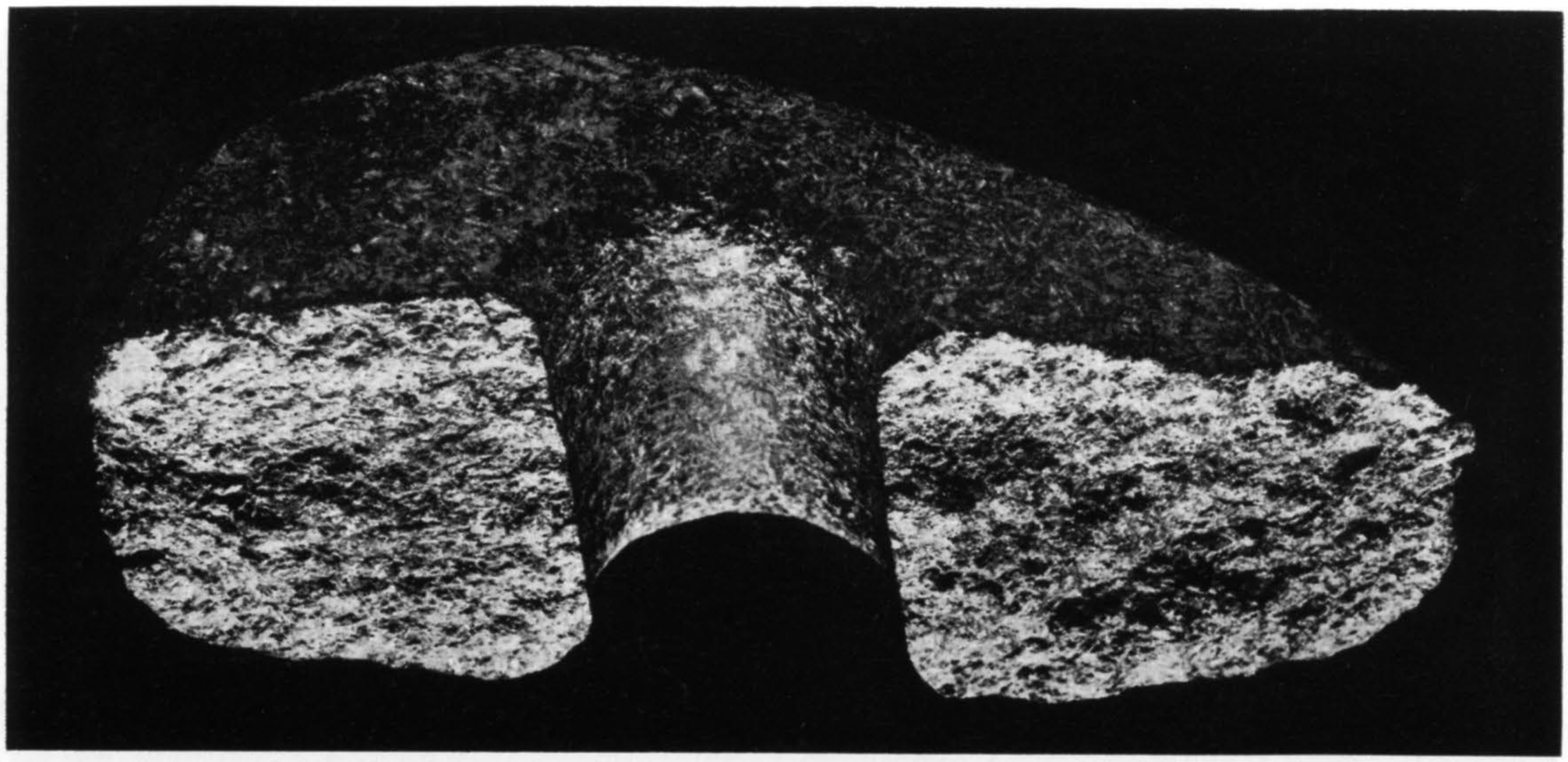

Den fragmentariska skafthålsyxan.

för att sedan följa med ned i graven. I toppen av stenpackningen fanns en slipsten (24×17 cm). Dessutom hittades, nedtryckt i toppen av "trappsteget", en halv skafthålsyxa av bergart (fynd nr 2: 9,6 cm lång). Denna typ av skafthålsyxa förekommer både i sen-neolitisk tid och i den äldre bronsålderns tidigaste skede.

Under denna yngre stenålders sista avsnitt, d. v. s. sen-neolitisk tid eller dolktiden, når flintbearbetningen sin höjdpunkt. De bästa flintdolkarna ger bevis på denna fina flinttillhuggningsteknik. Med denna teknik kunde man få föremålen tunna som metallredskap. Effekten uppnåddes genom tryckteknik och gav möjlighet att bättre kontrollera resultatet. Fynd från sen-neolitisk tid påträffas ofta som lösfynd. Vanligast är fynd från matjordslagret. Sen-neolitisk tids gravtyper är flatmarksgraven med eller utan en låg höjd och med stenkista.

I sen-neolitisk tid börjar bronsföremål framträda bland fynden. Oftast är det fråga om importerade föremål från Mellaneuropa. Mellan sen-neolitisk tids sista fas och bronsåldern finns det ingen fast avskiljbar gräns. Detta kan bero på att man troligen flyttat på sig ofta utan någon längre bosättningstid. Detta flyttningsschema har skapat många yttre kontakter och gett förutsättning för den homogena kultur som verkar vara typisk för denna tid.

REFERENSLITTERATUR

Malmer, Mats P.: Jungneolitische Studien, Acta Archaeologica Lundensia, Lund 1962.

Nilsson, Nils-Ove: Fosiegravfältet, Malmöfynd 66, Malmö 1967.

Salomonsson, Bengt: Malmötraktens förhistoria, Malmö stads historia, Malmö 1971.

Stenberger, Mårten: Sten Brons Järn, Stockholm 1971.

Wahlöö, Claes: Gravhög vid Höja, Malmöfynd 66, Malmö 1967.

Jeg ser på oldsager, Politikens forlag, Köpenhamn 1973.

Om julfred och julinblåsning i Malmö

Av Kjell Å Modéer

1.

"Julefrid vill väl var man ha — åtminstone om julen", skrev en gång Zacharias Topelius, och han gav därmed uttryck för den önskan om stämningsfull frid och ro, som man förutsätter skall ge julhelgen dess särskilda prägel. När dagens julfirare på julaftonen, i sin strävan att uppnå detta fridfulla själstillstånd, söker sig till Stortorget för att lyssna till mässingsmusikens framförande av "Tomtarnas vaktparad" och "White Christmas" är det sannolikt inte så många som betänker, att denna inramning av julen i tidigare skeden av vår historia också hade rättsliga konsekvenser. Julinblåsningen var ett sätt att kungöra, publicera, att julfreden gällde. Om detta rättsbruk, dess innebörd, konsekvenser och tillämpning i första hand i Malmö skall denna uppsats handla.

2.

Julfriden (Julæfriþær) finnes belagd som en speciallagstiftning i våra äldsta nordiska landskapslagar. I den norska Bjarkøyeretten säges, att denna frid varade under julhelgen från Thomasmässodagen den 21 december och tre veckor framåt. Under den tiden skulle alla anhängiggjorda mål om penningar (fjársóknir) vila.[1] Julfriden upphörde med epifaniadagen den 6 januari, men efter dråpet på Knud Lavard den 7 januari 1131 blev det i Danmark och Sverige under 1200-talet och delvis under 1300-talet först Knutsdagen som kom att bilda julens slut och därmed också slutet på julfriden.[2]

I de svenska landskapslagarna angavs jultiden och julfreden. I Östgötalagens kyrkobalk från 1280-talet stadgades i nära anslutning till motsvarande stadgande i västgötalagarna följande: *"Nu går julfriden in på julaftonen sedan aftonsången är sjungen och varar till dess aftonsången är sjungen på åttonde dagen efter tolftedag jul."* Bröt någon mot julfriden fick han erlägga förhöjda böter: *"Var och en som slår annan under denna helg, han skall böta till biskopen tre marker eller styrka med tolvmannaed, att han inte gjort det."*[3]

Också i den Skånska kyrkorätten fanns ett motsvarande stadgande (p. 14), som där kompletterades med ett par inskränkningar beträffande straffbarheten. Om någon nämligen bröt mot julfreden av våda och inte med vilja, då skulle han icke behöva böta som för helgdagsbrott för detta. Ett sådant brott skulle man inte heller utsöka av yngre man än den som var femton år gammal.[4] Den skånska stadsrätten innehöll ett förbud att lagsöka bonde på tinget under löpande julhelg (p. 38).[5] Just denna anledning, att tiden från adventssöndagen till andra söndagen efter trettondagen var fredad från rättstvister, angavs fortfarande i 1600-talets rättslitteratur vara anledningen till att denna del av året *"efter ordet frid"* gavs namnet *"Julafridh"*.[6]

3.

I Magnus Erikssons stadslag från 1300-talets mitt finns i Såramålsbalken med vilja kap. 1 ett stadgande om att om någon gjorde dråp eller något annat i balken angivet brott under julen

"eller så länge det pålyses att den friden varar" så skulle det *"ligga i dubbla böter"*.[7] Friden pålystes i städerna genom de s. k. burspråken, d. v. s. de ordningsregler och föreskrifter vilka efter nordtyska förebilder upplästes från rådhusets trappa för den församlade menigheten två gånger om året, vid jul och vid pingst. Redan i det äldsta bevarade burspråket för Stockholm från 1459 intogs regler om julfriden: *"Först epter gamblan stadga skal man huart aar lysa julafridh, swa at all drapp, blanath oc blotwita ligger i tweböta innan thetta ok XX:da dagh julla"*.[8]

Också från nya tidens början finns några belägg på julfredens tillämpning, i första hand från Stockholm. I det av Olaus Petri egenhändigt inskrivna burspråket i Stockholms stads tänkebok 1527 anmärktes: *"Fførst lyser h(e)r jwlafridh såå at al dråp, blanadh och blodwithe står j twæbøte"* under den tiden julen varade.[9] Sedvänjan att man från stadsdomstolens sida före julhelgen påminte stadens borgare om den gällande julhelgens rättsliga konsekvenser finner vi också i tänkeböckerna från 1500-talets sista decennier. Den 16 december 1594 blev vid rätten allvarligen tillsagt *"att alle man beware well eeld och lius i alle tÿder, och besÿnnerligen i thenne julehelgd, och hwar och en hålle julefreden och stelle sigh höffuelige"*.[10]

Sådana påminnelser till trots fick rätten utdöma straff för brott mot julfreden. Den 10 januari 1588 klagade inför Borgmästare och råd Per Styrbjörnson på Hans Köttmånger, *"att han hade 5:te dagh jul slagitt hans hustru fram i pannen med knÿtte näffwen, så att hon föll till jorden"*. Trots att Hans angav, att hon grovt förolämpat honom med *"månge smädelighe ordh och nampn"*, så svarade rätten honom, att han skulle ha löst sina problem med *"lag och icke slag"* och gav kämnärerna i uppdrag *"vthsökie hoos honom saakören både för pusten och julefriden"*.[11] Bötesbeloppens storlek framgick av ett annat rättsfall några år senare. I januari 1593 klagade nämligen två borgare från Öregrund inför Borgmästare och råd över att två av stadens borgare *"vdi thenna jwlafredenn"* hade överfallit dem med hugg och slag. Den ene hade fått ett stick genom handen och den andre hade fått två *"pwster"*. Då de tilltalade inte kunde neka till gärningarna blev de sakfällda *"för blodsåret — 12 Mk, och för 3 pwster — 12 Mk, och betale bårtskaerer lönenn, och för fridsbrottet — 40 Mk"*.[12]

Drottning Kristina utfärdade den 24 december 1649 ett *"Patent om Julefreden"*, vilket i första hand riktade sig till Stockholms invånare och *"alle andre som för denne tijden här wistandes äre"* men förordningen ägde tillämpning för *"alle i gemen"*. I plakatet påmindes inledningsvis om att julen var en kristen högtid. Därför befalldes envar allvarligen att *"flijtigt ackta Predikan och Gudz Ord"* och ta sig tillvara *"för dryckenskap och fylleri"*, då en dylik konsumtion inte bara medförde att man försummade höra Guds heliga ord. Trätor och slagsmål och *"andre synder och öfwerdåd"* härrörde också ofta från denna last. Därför förbjöds vin- och öltappare att utskänka vin, öl och brännvin under mässorna och gudstjänsttid samt efter klockan nio på aftonen. Den som bröt mot detta utskänkningsförbud skulle straffas *arbitraliter*, d. v. s. domstolen skulle utdöma ett efter gärningens grovhet avpassat skönsmässigt straff.

Plakatet innehöll också ett stadgande om julfreden och en föreskrift om att alla under den tiden skulle hålla *"sig enige och rolige emot hwar andre"*. Vidare skulle man *"endthålla sig alt tumult, buller och slagzmåhl, sampt ropande och skrijande på gaturne, med hwad mehra som Gudz förtörnelse förorsakar"*. Envar som överträdde patentets föreskrifter och bröt mot julfreden *"eller och röfwande och ropande på gatur eller gränder"* skulle straffas *"exemplariter och utan nåde"*.[13] Ett annat i litteraturen anfört

kungligt plakat angående *"Juhla-frid"* från den 24 december 1651 fastslog, helt i överensstämmelse med tidigare praxis, att *"Juhlafridsbrott bötes med 40 Marker"*.[14]

Tidpunkten inom vilka dessa sabbats- och fridsbrott var tillämpliga angavs i en förordning för Stockholm 1664. I denna stadgades, att om någon begick i förordningen angivna excesser bl. a. *"om afton emot store Högtijders- eller Tacksägelse-, Faste- och Bönedagar, sedan tecken är der till gifwit, anten med uthblåsande, placaters utsättiande eller och på annat sätt, item så wäl på sielfwe förbemälte Högtijders dagar, som deras nästfölliande Nätter; Så skall en sådan böta och plichta dubbelt, emoot det som föröfwes om andre dagar"*.[15]

I den rättsliga litteraturen för tiden före 1734 års lag slogs också, med angivande av skilda rättskällor, fast, att sabbatsbrottet föranledde dubbel bot (tweböter) men därtill kom, ett ytterligare förhöjt straff om brottet begicks under julhelgen. *"Julefredsbrottet straffas efter Landzens gamle sedh medh 40 mark Penningeböter"*, skrev borgmästaren CLAUDIUS KLOOT i sitt arbete *"Then swenska lagfarenheetz spegel"* 1676[16] medan häradshövdingen PETTER ABRAHAMSSON i sin kommentar till Kristoffers landslag 1726 konstaterade, att sker slagsmålet *"i julehögtiden det straffas som Konungens Förbudsbrått"* och anförde som lagstöd för detta drottning Kristinas julfredsplakat 1651.[17]

4.

Sedan rättsväsendet i Skånelandskapen försvenskats, för Malmö vidkommande genom generalguvernören Rutger von Aschebergs skrivelse till magistraten den 16 januari 1682, kom också efter hand organisatoriska former och arbetsrutiner i enlighet med svenska förebilder att genomföras i provinsernas domstolar. Under justitieborgmästaren Bengt Seths verksamhetsperiod i Malmö under 1690-talet infördes föreskrifter beträffande ordningen på rådstugan. Dessa innebar på förslag av Seth en tillämpning av reglerna för Stockholms stads styrelse. Denna reception av svenska rättsrutiner och sedvänjor gällde också på andra områden. Det är från denna tid magistraten också började inleda arbetsåret med en s. k. rådstugupredikan och avsluta det med julfredens kungörande.[18]

Det plakat över julfreden som magistraten i Malmö utfärdade är daterat den 23 december 1695, och det har följande lydelse:[19]

Borgmästare och Rådh här i Staden Malmöe giöre hermedh vitterligt at såsom Juhlehögtiden nu tillstundar som af oss Christne fijras och helig hållas, dhen allerhögste Guden till Lust och Prijs för sin outransaklige Nådh och Barmhertigheet, at han dhet förtappade Mennisko Släcktet til förlossning har låtit föda sin son allom menniskiom til idel glädje och Sahligheet, hwaröf:r sigh och Englarnas skahra frägdat at dhe medh stor lofsång prijsat Gudh och förkunnat Friden på Jordarne; Altså och på dhet thenne höga Juhlehelgen af hwar och sin rätteligen må blifwa fijrad och hehlighållen, ty blefwo dhe herigenom förmahnte flijteligen at infinna sigh i Gudz huus med innerlig andacht theras Gudztienst at förrätta så och afhålla sigh från alt Swalg, Dryckenskap och oskickeligt lefwerne sampt kijf, trättor och slagsmåhl. Blifwandes till dhen ändan i föllie af lagh och loflige plägseder Juhlefreden härmed pålyst och påbuden, at ehoo dhen samma på något sätt innom Tiugonde dagen bryter, plicktar derföre sine 40 Mk förutan thet sielfva gärningen ligger i tvebotum, dhet blif:r och wid 40 Mks plickt tilgiörandes hermedh på dhet allfwarsamste förbudit at bruka den så kallade Juulebocksleken och dhermed at gåå omkring emädan een så faslig wahnskapnadt och annor otijdighet som derwijdh brukas til idel Gäckerie och förargelse länder, hwilket hvar och een sigh til rättelse ställer så lätt honom är

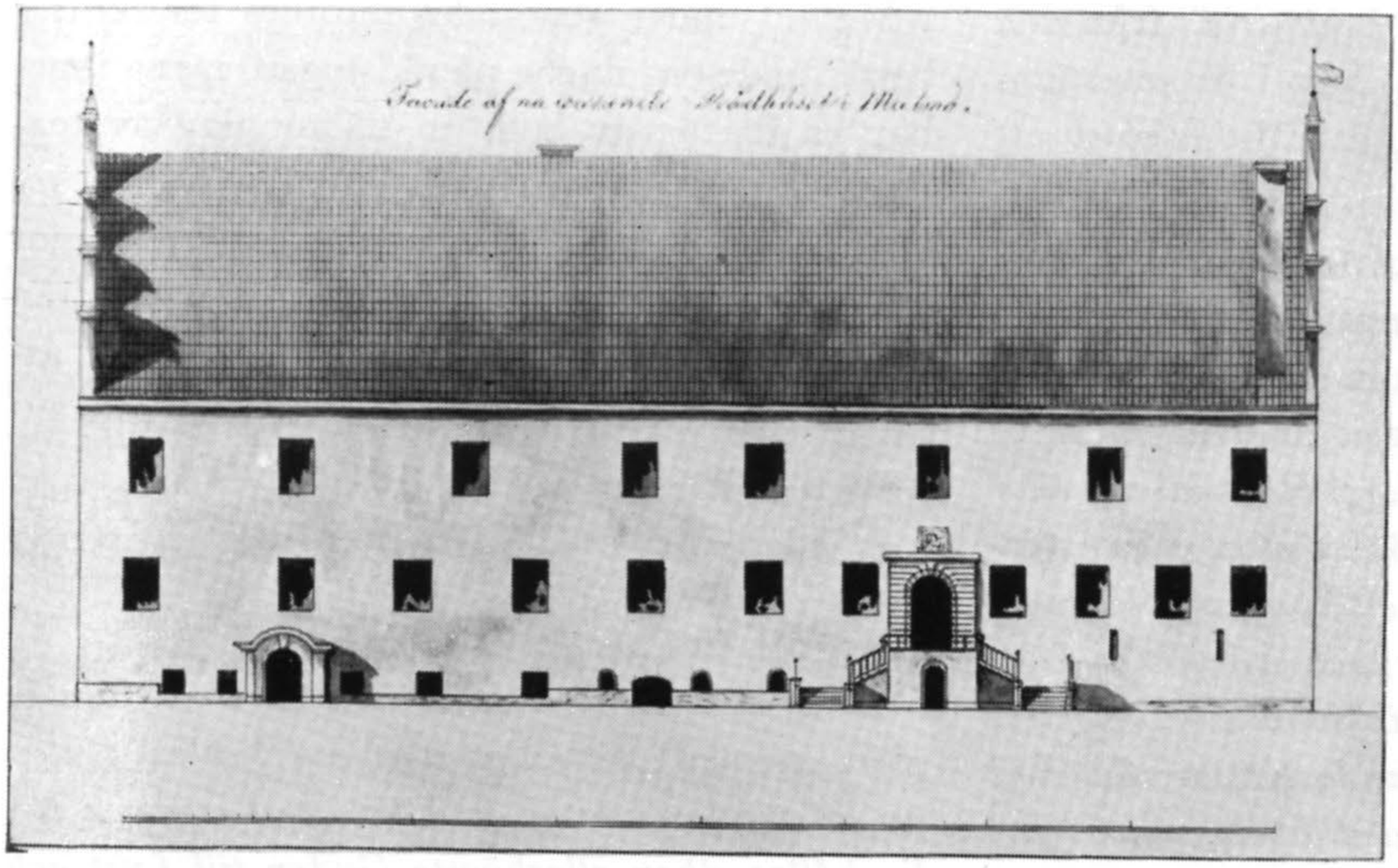

Julfreden "publicerades" från rådhustrappan på det år 1546 uppförda rådhuset. — Efter en ritning från år 1809 i Riksarkivet.

at undfly dhe här utförelagde wijten. Gifwet på Malmö Rådhuus d. 23 December A:o 1695.

Flera föreskrifter i denna förordning hade direkt sina motsvarigheter, både i 1649 års patent och i andra rättsbud, framför allt det förhöjda straffet med dubbel bot och 40 Mks fridsbot. Men samtidigt angavs också ett förbud mot julbocksleken. Denna föreskrift var sannolikt den direkta anledningen till varför magistraten just 1695 utfärdade julplakatet för Malmö. I en skrivelse till guvernören Otto Wellingk, daterad den 26 december 1695, påminde nämligen magistraten om *"een och annan exorbitantie som förnimmes om Juhlehögtijderne tillförende medh dhen så kallade Juuleboksleeken förelupit"*.[20] Magistraten hade därför för *"at afskaffa een sådan styggelse som har smak af hedendommen förorsakad blifvit till dess hämmande wijd 40 Mks böther om gången dhermedh förbiuda"*. Magistraten insåg emellertid, att den inte genom en dylik förordning hade någon möjlighet att rättsligt reglera förhållandena beträffande de många i staden inkvarterade soldaterna och deras familjer, vilka för övrigt just på 1690-talet hade blivit besvärande stort,[21] och därför vände man sig till guvernören. Soldaterna och deras familjer lydde under krigsrätt och stod under guvernörens direkta beskydd och domvärjo. Därför ombads guvernören *"til wederbörande täcktes ställe dhe ordre att ett slijkt förargeligh Gudz gäckande som ingalunda skickar sig at drifwas widh dhenna höga helgen som firas Gudh til loff och prijs, den alldeles förbudit blifwa wijdare at föröfwa"*. Magistratens önskan bifölls också av Wellingk.[21a]

5.

Vid sextiden på kvällen den 11 januari 1725 uppstod en häftig ordväxling i handelsmannen Petter Colldeweijs ölstuga vid hörnet av Kompanigatan och Stortorget. Hovrättskommissarien Carl Herslow och den lybske köpmannen Johan Adolph Lamp skällde varandra för "hundsvått" och "canallie". Det var nära att blottade värjklingor hade blänkt genom rummet när Herslow tilltalade sin vederpart med orden:

— Jag vill låta min pojke piska upp Dig, ty jag håller mig själv för god därtill!

En av åskådarna i ölstugan kommenterade situationen så, att "ehuruwähl mången lärer hafwa fått huden full af hugg för långt mindre, blef dett dock intet mehra", för inte bara husvärden Colldeweij utan också de båda rådmännen Niklas Buscher och Johan Sommelius, som båda funnit vägen till ölstugan efter dagens arbete på rådstugan, skyndade till och påminde de bråkande om den rådande *"juhlefreden"*. Det var ett argument som bet. Snart lägrade sig åter lugnet i ölstugan.[22]

Hur fick då malmöborna kunskap om julfreden och om de rättsliga konsekvenserna, som uppstod om man bröt mot plakatet? Som ovan nämnts, upptogs i 1664 års förordning rörande excesser i Stockholm ett stadgande om att kungörandet kunde ske *"med uthblåsande, placaters utsättiande eller och på annat sätt"*. Genom anteckningar i rådstugurättens protokoll har vi detaljerade beskrivningar bevarade om hur julfreden kungjordes för malmöborna. I domboken för den 24 december 1700 läser vi exempelvis:[23]

"Var Magistraten och en del av det förnämsta borgerskapet uppå rådhuset församlade, då sedan musikanterna denna gången ute på rådhustrappan i sina basuner bläsat, stadssekreteraren i magistratens närvaro framstod och uppläste ett magistratens patent angående julefreden och huru denna höga festen Gudı till ära firas måste. Quo facto magistraten och borgerskapet önskandes varannan en fröjdefull jul och lyckosamt påföljande nytt år separerades och uppsköts med rådstugurätten till efter tjugonde dagen jul, att domarepredikan bliver hållen."

Anteckning om julfreden gjordes i rådstugurättens dombok i många fall antingen efter det att den sista ordinarie rådstugudagen före jul avslutats, år 1719 redan den 19 december, eller — och det var ofta förekommande — föranstaltades om en extraordinarie rådstuga, som hade till enda ändamål att *"efter wanligheten förkunna och påbiuda Juhlehögtidens fredelige fijrande och detta under de för detta brukeliga Ceremonier"*.[24] Även om anteckningar inte förekommer varje år så ger dock de befintliga notiserna belägg för ett regelbundet återkommande ceremoniel kring julfredens publicerande i Malmö från åren före sekelskiftet 1700.[25]

Musiken spelade en viktig roll vid "julfredens publicerande". Redan år 1700 noterades i protokollet att musikanter genom musik i sina basuner bidragit till att ge solennitet åt händelsen. Den 23 december 1727 protokollfördes, att stadsbokhållaren fick i uppdrag att utanordna 5 Rdr silvermynt till de hautboister, som medverkat vid ceremonien.[26] På 1730-talet utskrevs dessutom att det var stadsmusikanten Jonas Brun och hautboisten Johan Adler, som utförde julmusiken.

Detaljer i ceremonielet återfinnes som skärvor i varje års protokoll. Fogar man samman detaljerna kan man slå fast, att under frihetstiden så samlades magistratens ledamöter på rådhuset; år 1745 noterades att de först delade ut de s. k. fattigpengarna; därefter steg de ut *"på rådhusförmaket"* (1738, 1744), stadsmusikanterna blåste in julen, varefter stadssekreteraren från rådhustrappan offentligen läste upp magistratens plakat. Omfattningen av anteckningarna i domböckerna är helt avhängig av stadssekreterarens intresse för denna traditionella ceremoni. Under sekreterare J. H. Falkmans sekreteraretid kring 1700-talets mitt är notiserna både detaljerade och regelbundet återkommande. Det finns anteckningar om julfreden i domböckerna de flesta åren under frihetstiden, men under den gustavianska epoken blir de alltmer sporadiska för att förekomma sista gången 1779.

I rättsligt avseende hade sabbatsbrottet fått en generell utformning genom ett stadgande i missgärningsbalken i 1734 års lag, i vars kap. 3 § 6 stadgades, att den som begick brott på sön-

"När julen första gången inblåstes i Malmö". — Teckning publicerad i Sydsvenska Dagbladet 24.12.1927.

dagar eller högtidsdagar, emellan klockan fyra om morgonen och nio på aftonen, han skulle böta tio daler för sabbatsbrott och för gärningen särskilt. Med upplysningstidens förändrade syn på fridslagstiftningen, vilken bl. a. kom till uttryck i Gustav III:s lagstiftning,[27] kom också en ändrad syn på julfredens rättsliga konsekvenser, även om julceremonierna fortsatte.

6.

Genom rådmannen, sedermera generaldirektören LUDVIG BERCKHAN FALKMAN (1808—1891) och dennes minnesanteckningar om Malmö (i Stadsarkivet i Malmö) får vi en detaljerad redogörelse för "julfredens in- och utblåsande" från 1800-talets början. Enligt Falkman hade för tiden intill dess rådhuset ombyggdes 1812—13 ceremonien gått till på följande sätt:

"Å magistratens sista sessionsdag före jul, så vidt möjligt julafton, uthängdes öfverst å jernräcket vid uppgångstrappan ett rödt kläde — den röda färgen var ju framstående i stadens vapen — och bakom klädet ställde sig en musikkår, hvilken, då tolfslaget dånat i S:t Petri kyrktorn, lät höra sina trumpeter, basuner och pukor till dess, efter magistratvaktmästarens anmälan om tolfslaget, borgmästare och råd afslutat sin session och utkommit på det öfversta af trappan. Derifrån uppläste magistratssekreteraren för en nedan om trappan stående stor mängd menniskor följande 'Publikation, angående julfreden: Borgmästare och råd i sjö- och stapel-

staden Malmö göre veterligt, att, som julhögtiden nu tillstundar, på hvilken vi fira åminnelsen af vår dyraste återlösares Jesu Kristi nåderika födelse och den oskattbara välgjerning, som derigenom skett till hela menniskoslägtets hugnad och eviga salighet; altså varda alla i gemen samt hvar och en i synnerhet, som lyda under denna stadens jurisdiktion, härigenom påminte, att uti nu instundande julhelg flitigt besöka Guds hus och derstädes med innerlig andakt deras gudstjänst förrätta samt denna, den gode Gudens högstbeprisliga nåd och barmhertighet betrakta. I synnerhet förmanas vederbörande, att under denna högtiden afhålla sig från allt förargligt uppförande, hvarigenom Guds namn ohelgas och den gudelige andakten förstördes. I lika måtto förbjudes allt frosseri, dryckenskap, dobbel, träta, kif, oenighet och slagsmål; blifvande till den ändan, efter loflig plägsed, julfreden härmed påbjuden och publicerad. Detta allt åligger hvar och en, som vederbör, ställa sig till noga efterrättelse, så kärt det är att undvika den olägenhet, som öfverträdaren ofelbart kommer att undergå'. Efter uppläsandet af detta, å ett helt ark papper skrifna plakat, lät musikkåren ånyo höra af sig, borgmästare och råd aflägsnade sig och vaktmästaren uppspikade plakatet på yttre sidan af den ena dörren till rådhusets förstuga. När sedermera i Januari månad rådstufvurättspredikan hållits i S:t Petri kyrka samt borgmästare och råd derifrån återkommit till rådhuset, nedtogs plakatet och 'utblåstes julfreden' på samma sätt som den blifvit inblåst."

Det av Falkman citerade plakatet, som är citerat efter J. O. Fribergs *"Malmö stads historia och beskrifning"* (1842), anger inte längre några direkt angivna straffsanktioner för brott mot julfreden. Av skäl, som ovan angivits, hade julplakatet redigerats så, att det fortfarande innehöll till jultraditionen anknutna satser men i övrigt mer var ett plakat till formen än till innehållet.

Det är därför inte märkligt att man, som Friberg, började att betrakta *"julfredens in- och utblåsande"* som *"ett gammalt, men löjligt bruk"*.[28] Efter det att rådhuset ombyggts 1813 hölls musiken från den över ingången uppbyggda altanen. Friberg talar om att vid 12-tiden på magistratens sista sessionsdag före julhelgen samlades "en gapande folkmassa" på torget för att åhöra magistratssekreteraren uppläsa julfredsplakatet. *"Efter uppläsandet af detta wackra förmaningstal uppstämde - - musiken några stycken, hwarefter Magistratens ledamöter hemvandrade, och vaktmästarens uppspikade å Rådhusdörren manuskriptet som var in folio."*[29] Men *"uppläsandet af plakatet upphörde sedermera, och det uppspikades sista gången år 1834, men musicerades dock årligen ända till i januari 1840"*, skrev Friberg 1842.

Mot Fribergs uppgift står Falkmans, som i sina under 1870-talet nedtecknade minnen hävdar, att bruket fortsatte också under hans rådmanstid 1843—49. Kanske åsyftar han i första hand formerna för rådstufvupredikan vid julens slut:

"När så Januari nästa år rådstufvupredikan skulle hållas, så ringdes två gånger i S:t Petri kyrktorn. Under första ringningen uppträdde magistraten och stadens äldste, alla efter år 1816 klädda i borgareuniform, å rådhussalen och under andra ringningen gingo de i procession under musik från altanen till kyrkan samt återkommo efter gudstjänstens slut på lika sätt till rådhussalen."

Även om både julfredens publicerande och julinblåsningen enligt Friberg upphörde 1840 och den seden enligt Falkman på 1870-talet förutsattes för de flesta av stadens innevånare vara *"ett dunkelt minne blott"*, så har seden med musikalisk julinblåsning på Stortorget fortsatt. När seden återupptogs är icke klarlagt, men enligt en uppgift måste det ha skett före 1857, ty det året omnämnes att julmusiken *"fortfa-*

rande" skall betalas av magistratens enskilda änke- och pupillkassa.[30] En annan källa, som stöder sig på uppgifter från äldre malmöbor, återupptogs bruket med julinblåsningen någon gång "i slutet av 1870-talet".[31]

7.

Nya tider, nya seder. De bestämmelser och rättsregler, som uppstod i det sena 1600-talets Malmö, var produkter av det karolinska enväldets och den ortodoxa lutherdomens rättssyn. I 1800-talets liberalt färgade samhälle fanns det inte längre behov av samhällsingripanden mot dem som bröt mot julens frid. Visserligen upptog lagkommittén fortfarande i 1832 års förslag till Allmän Criminallag ett stadgande om, att *"begår någon brott å sabbatstid, ware den omständighet såsom försvårande ansedd"*,[32] men den bestämmelsen hade fallit bort i den slutligt antagna lagtexten i 1864 års strafflag.

Även om de rättsliga konsekvenserna därigenom hade försvunnit, och bruket att "publicera" julfreden hade upphört, så fanns det i detta ceremoniel element som malmöborna ansåg tillhörde traditionellt julfirande. Att "blåsa in julen" med musik från rådhusaltanen har fortsatt. Julmusiken ombesörjdes av musiker från Kronprinsens husarregemente under 1800-talet och fram till dess regementet upphörde 1927. Julinblåsningen från rådhusets altan har i vår tid kompletterats med musik från torget, och även om detta inslag i vårt julfirande endast ger malmöborna ett kärkommet tillfälle att tillönska varandra en god jul, så har — som denna uppsats velat visa — denna sed tidigare varit "icke kun til lyst".

Julen blåses in på Stortorget 1913. — Foto R. Küller.

NOTER:

[1] Arne Bøe, (Art.) Fridslagstiftning, Norge. — Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, Bd 4 (1959), sp. 625 f.

[2] Nat. Beckman, Knutsdagen och julfriden. — Fataburen 1912 (Sthlm 1913), s. 182 ff. — Jfr A. Olik och H. Ellekilde, Nordens gudeverden, Kbhvn 1941—51, s. 1026 f.

[3] Kyrkobalken p. XXII. — Åke Holmbäck och Elias Wessén, Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar, Bd 1, s. 16. — Jfr VgL II Kyrkobalken p. 51 enligt vilken böterna skulle fördelas "tolv örar till biskopen och tolv till häradet". Holmbäck och Wessén, a.a., Bd 5, s. 214.

[4] Holmbäck och Wessén, a.a., Bd 4, s. 178.

[5] Holmbäck och Wessén, a.a., Bd 4, s. 194.

[6] Johan Stiernhöök, Om svears och götars forna rätt (1672), Översättning från det latinska originalet. — Rättshistoriskt bibliotek, Bd 2 (1981) s. 25 f.

[7] Holmbäck och Wessén, Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning. — Rättshistoriskt bibliotek Bd 7 (1966), s. 260.

[8] Stockholms stads tänkeböcker, Bd 1 (1917), s. 419 f.

[9] Stockholms stads tänkeböcker 1524—29. Utg. av L. Larsson (1929), s. 325.

[10] Stockholms stads tänkeböcker från år 1592, Del 1 (1939), s. 276.

[11] Stockholms stads stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker, N. F. Bd 7, s. 405.

[12] Stockholms stads tänkeböcker från år 1592, Del 1, s. 104.

[13] And. Anton Stiernman, Samling - - - ang. Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie, Del 2 (1750), s. 620 f.

[14] Swerikes Stadz-Lagh (1730), med kommentarer av Israel Arnell, s. 496 — Jfr även s. 776 f.

[15] Kongl. May:tz Placat och Förbud emot de åtskillige otilbörlige Excesser och Bedrifter som föröfwas i Stockholm, och dess förstäder, wijd mångehanda Tillfällen, med Skrijande, Ropande, Smädande och flere Oförrätter. Stockholm den 4 Maij Anno 1664. — Kongl. Stadgar etc. ang. I. Executions-Wärcket och des befordran m. m. (1696), s. 156 (§ 11).

[16] Claudius Kloot, Then swenska lagfarenheetz spegel (1676) s. 279.

[17] Sweriges Rikes Landz-Lag (2 uppl. 1726), med kommentarer av Petter Abrahamsson, s. 783.

[18] Hans Ersgård, Stadens historia 1658—1718, — Malmö stads historia, Bd 2 (1977) s. 228.

[19] Magistratens i Malmö kopiebok 23.12.1695. MSA.

[20] Magistratens i Malmö kopiebok 26.12.1695. MSA. — Skånska Guvernementskansliet. Skriv. fr. borgm. o. råd 1695 (D III d:3), LLA. Ink. 30.12.1695.

[21] Hans Ersgård, a.a., s. 262.

[21a] Skånska Guvernementskansliet. Koncept (A I:20), LLA. Guv:s skriv. t. magistraten i Malmö 31.12.1695.

[22] Kjell Å Modéer, Värjeblottande och knyppelslag. En studie över ett rättsfall från 1720-talets Malmö. — Otr. manus. Lund 1965, s. 31 ff.

[23] Rådstugurättens dombok 24.12.1700. MSA.

[24] Rådstugurättens dombok 24.12.1713. MSA.

[25] Under det nordiska kriget fanns notiser i domboken 1704, 1706, 1707, 1713.

[26] A. U. Isberg J:r har felaktigt tagit denna notis till intäkt för att "julinblåsningen" ägde rum första gången detta år. — SDS 24.12.1727.

[27] Jfr KF ang. ändring uti allmänna lagens stadgande i åtskilliga rum. — Modée, Publique handlingar, Bd XI, s. 187 ff.

[28] J. O. Friberg, Malmö stads historia och beskrifning, Malmö 1842, s. 99.

[29] J. O. Friberg, a.a., s. 110.

[30] Janne Agri, Då julen blåstes in med skinka, hautbois och basun. — Arbetet Framtiden 23.12.1925.

[31] K. A. Härje, Nöjeslivet. Några anteckningar. — Malmö Del 2, Malmö 1914, s. 437.

[32] Straffbalken 12 kap. 7 §.

Historik om Svedala

Av Helge Andersson

I Malmö med omgivningar kan noteras ett ökande intresse för lokalhistoria. En efter en får grannkommunerna runt Malmö sin historia dokumenterad i tryck. Burlövs kommun har utgett en kommunhistorik i två delar, varav första delen utkom 1972 och andra delen 1980. Bara kommun, som 1977 gick upp i Svedala kommun, utgav 1980 en historik över det gamla området före kommunsammanslagningen. I höst utkom efter fem års arbete *Svedala genom tiderna,* en gedigen och innehållsrik volym med inemot 600 sidor komprimerat material, som belyser utvecklingen från agrarsamhälle till industri- och tätort.

Ett dussintal forskare och författare målar här upp ett vidsträckt panorama i tid och rum från den smältande inlandsisen för 13.000 år sedan till det pulserande nuet. I ett par inledande kapitel skildrar Kristina Björnberg mot bakgrunden av de geologiska huvuddragen uppkomsten av backlandskapet kring Svedala och redogör för områdets flora och fauna. Fornkulturen kring sten, brons och järn presenteras av Ernst Frostin i ett föredömligt koncentrerat och lättläst bidrag, illustrerat med pedagogiskt instruktiva teckningar av vapen och verktyg från de tre kulturepokerna, kartskisser och en tidstavla, som spänner från omkr. 11.300 år f. Kr., då väldiga mammutar klunsade omkring i bygden, till vikingatiden med de första kristna dopen omkr. 1050 e. Kr.

Epoken från tidig medeltid fram till enskiftet omkr. 1800 utgör ett brett avsnitt, som är uppdelat mellan två författare. Sten Skansjö behandlar tiden fram till Roskildefreden 1658. By- och sockenbildningen belyses ingående, delvis mot bakgrunden av ortnamnen, liksom Lindholmens borg med traditioner från unionsdrottningen Margareta och Albrekt av Mecklenburg, en gång mäktigt danskt riksfäste, länsmedelpunkt och bygdecentrum. Lindholmens borg nedlades, och Lindholmens län avvecklades, sedan Malmöhus län inrättats 1526. Malmöhus slott, grundat på 1530-talet, övertog rollen som ett av det danska rikets huvudfästen. Den försvunna medeltidskyrkan i Aggarp, varav ruiner var synliga ännu på 1830-talet, belyses genom medeltida dokument och arkeologiskt material. För att kasta nytt ljus över Aggarps kyrka, som enligt traditionen drottning Margareta lät riva i förargelse över att byns hundar skrämt henne så att hon ramlat av hästen, företogs en arkeologisk provgrävning 1978. Grävningen gav emellertid ett tämligen magert resultat, och många frågetecken kvarstår ännu. Det anses dock troligt, att kyrkan nedlades i samband med reformationen på 1530-talet.

Där Sten Skansjö slutar, fortsätter Anders Persson, som svarar för tiden från Roskildefreden fram till enskiftet. De skånska krigen under 1600-talet och dess konsekvenser för bygden, ödegårdar och återuppodling, skildras ingående liksom bebyggelse- och befolkningsutvecklingen, som speglas i tabeller och diagram. Folkmängden i Svedala socken utgjorde 1698 enligt rekonstruktionen c:a 670 personer. Den stora skatteköpsstriden vid 1700-talets mitt, som gällde böndernas rätt att friköpa sina egna gårdar

från Kronan belyses ingående från Svedalas horisont, där alternativet var arbetsskyldighet under Lindholmens berustade säteri.

En flitig medarbetare i boken är Erland Ripa, som signerat inte mindre än 16 bidrag, som handlar om så vitt skilda ting som enskiftet, kyrka och prästerskap, skolor, sägner och folktro, industri och hantverk, och tre botaniska rariteter, paraplybok, ormgran och naverlönn, den senare ingår i Svedalas vapen. Om folkmålet i Svedala skriver Ingemar Ingers, som också bjuder på några smakprov på under 1920-talet upptecknade sägner. Arbetslivet, arbetarrörelsen och den kommunala förvaltningen ägnas var sin historik.

Den innehållsrika boken avslutas med ett bidrag av Eric Mårtensson, som ur olika synvinklar belyser Bökeberg, som visserligen inte tillhör Svedala utan grannsocknen Hyby, men som har en dokumenterad ställning i den omgivande bygden som förlustelseställe med dansbana och sommarrestaurang fram till 1973, då hela härligheten revs. Många är de författare, som tolkat stämningarna i skogslandskapet kring Bökeberg i prosa och dikt, Ola Hansson, Anders Österling, Hjalmar Gullberg och Hans Dhejne. Ett väldisponerat illustrationsmaterial kompletterar bokens olika avsnitt.

Svedalaboken tillhandahålles förutom i boklådorna i Malmö också på biblioteken i Svedala, Bara och Klågerup. Priset är kr 50:—.

Malmö-litteratur

Bibliografiska noteringar för år 1980 (med tillägg från föreg. år).

Av Per Andersson

A. Bok- och biblioteksväsen

1 *Falk, Bertil,* Malmö har fått en alternativ bokhandel. — (Sökaren. 1980:7, s 20.) — Regnbågens bokhandel, för "alternativa levnadssätt och livsåskådningar".

2 *Fänge, Örjan,* Rigmor Gynning valde att sälja böcker: Den roligaste branschen. — (Köpmannen. 1980: 1/3, s 13.) — Intervju med innehavaren av Malmö bokhandel.

3 *Josephson, Carl Olof,* En teaterbegåvad styrelseledamot med böcker och musik i bagaget. — (Svensk bokhandel. 1981:1, s 6—8.) — Intervju med Åke Rasmusson, Lundgrens bokhandel.

BIBLIOGRAFI

4 *Andersson, Per,* Malmö-litteratur. Bibliografiska noteringar för år 1979 (med tillägg från föregående år). — (Elbogen. 1980:4, s 102—122.)

BIBLIOTEK

5 [*Andersson, Margareta*], Malmö stadsbibliotek: 75-åringen som bara växer. — [Sign.:] M. A. — (Vårt Malmö. 1980:4, s 14—15.) — Reportage; bl a intervjuer med Gudrun Emilson och Märta Sjögreen om biblioteksverksamheten tidigare under 1900-talet.

6 *Cederskär, Rosemarie,* Stadsbiblioteket fyller 75 år. Ett hus med 1 miljon böcker. — (Arb. 17/11.) — Reportage.

7 *Fagerström, Birgitta,* Biblioteket som kommer till sängkanten. — (Sjukvårds Ronden. 1980:2, s 30—33.) — Malmö stadsbiblioteks verksamhet vid Allmänna sjukhuset.

8 *Hell, Maud,* & *Jaboksson, Agneta,* Många formligen slukar böcker . . . men vad gör vi med de andra? Skola och bibliotek i samverkan — några exempel från Malmö. Lund 1980. 8, [3] bl. — Läsfrämjande arbete av barnbibliotekarier vid Malmö stadsbibliotek. — Duplic.

9 *Holmström, Bengt,* Malmö stadsbibliotek 75 år: Jubileum utan jubel. — (SDS 11/12.) — Även publ. i särtryck under titeln: Malmö stadsbibliotek 75 år. Malmö [1980]. 7 s.

10 *Mikrofilmade* domböcker, bouppteckningar, mantalslängder, jordeböcker, skråhandlingar, generalmönsterrullor m m. Malmöhus län. [Katalog utg av] Malmö stadsbibliotek. [Red av] Sven Eric Zethson. Malmö 1980. 146 s. — Duplic. — Förteckningen över filmade generalmönsterrullor (s 63—146) utarb av Pehr Nilsson.

11 *Palmqvist, Bertil,* Så här kan vi inte fortsätta pruta. — (Arb. 11/12.) — Intervju med Bengt Holmström, Malmö stadsbibliotek, med anledning av bibliotekets 75-årsjubileum.

B. Allmänt

12 *Lindström, Märta,* Kring några bildvävnader på Baltiska utställningen. — (Kulturen. 1980, s 81—92.)

Kulturdebatten och Victoria-teatern:

13 *Andersson, Jan,* Victoria. — (Ickevåldsaktioner i Sverige. En antologi. Sthlm 1979, s 43—46.) — I serien: Kampen för freden. 9.

14 *Diehl, Gunilla,* Det svänger kring Victoria. — (SDS 16/12.)

15 — Victoria-avgörandet: Sandells nya matematik. — (SkD 19/11; även publ. i SDS 23/11 och i Arb. 24/11.)

16 *Fria* teatern bör få Victoria. [Av] Malmö-centerns fullmäktigegrupp. — (SkD 28/11.)

17 *Hallberg, Bertil,* Victoria — varför det? — (KvP 4/7, 10/7.)

18 *Müller, Thomas,* Detta vill vi med Victoria. — [Teatercentrum Syd.] — (Arb. 22/10.) — Med diskussionsinlägg i Arb. 24/10 av Stig Åke Stålnacke.

19 *Qrater, Lorens,* Victoria — hur kommer det att bli? — (Den hialöse. 1980:3, [s 12—14].) — Intervjuer med Ulla Sandell m fl.

20 *Sindahl, Ingrid,* Nej, Folkets hus är inget fult

ord. — (Arb. 17/11; även publ. i SkD 28/11 och SDS 2/12.) — Inlägg i debatten om Victoria-teatern.

21 *Sterning, Sten,* Fria skapandet får ej hämmas. — (SkD 5/12; även publ. i SDS 5/12.)

MUSEER

22 *Bolinder, Jean,* Rea på skräpkonst? — (SDS 19/7.) — Med anledning av reportage i SDS 15/7 där det föreslogs att Malmö museum borde sälja en del "skräpkonst".

23 *Janstad, Hans,* Modellbyggaren som inte kan sluta leka. — (Arb. 27/4.) — Intervju med Inga-Brita Nordin, f d modellbyggare på Malmö museum.

24 *Johansson, Ulf R,* Lenins favoritmålare i okänd Malmö-samling. — (KvP 11/8.) — Malmö musei samling av rysk konst från Baltiska utställningen.

25 *Polfeldt, Ingegerd,* Möte med Carl Fredrik Hill. Sthlm 1980. 173 s. — Bl a s 113—157: Hillsamlingarna på Malmö museum.

26 *Rosborn, Sven,* Malmö museum utställer. — (Meta. 1980:2, s 20—22.) — Uppbyggandet av en ny permanent stadshistorisk utställning.

27 *Sandström, Sven,* Sälj inte! — (SDS 8/10.) — Planerna att gallra bort tavlor ur Malmö musei konstavdelnings samlingar.

TIDNINGAR

28 *Ekblom, Harry,* Tror på tryckta ordets framtid. — (Arb. 31/5.) — Intervju med Lars Engqvist, Arbetet.

29 *Mattisson, Guje,* Efter 45 år på Arbetet. Nu tar hon skrivmaskinen och går . . . — (Arb. 21/1.) — Intervju med Annmari Behring.

30 *Pierre, Ivar,* Tryckte ordet på ett nytt sätt. — (Arb. 31/5.) — Intervju med Frans Nilsson, Arbetet.

C. Religion

31 *Andersson, Helge,* Herredagen i Köpenhamn 1530: Malmö viktigt fäste för reformationen. — (SkD 5/10.)

32 *Hagert, Stig Olof,* För människans skull. — (SDS 28/9.) — Malmö stadsmission.

33 *Mårtensson, Mårten,* Vägar genom krisen. En debattbok om Svenska kyrkan just nu. Älvsjö 1979. 166 s. — Om Malmö kyrkliga samfällighet bl a s 5—8, 39—45.

34 *Schlyter, Herman,* Biskops- och prostvisitationer i S:t Petri. — (Malmö S:t Petri församlingsblad. 1980: 3 [nr 222], s 6—7.)

35 — Visitationer i S:t Petri. — (SkD 24/9.)

36 *Säwe, Villis,* För trettio år sedan. — (Vår front. 1980:5/8, s 16—23.) — Elimförsamlingens förvärv av Hippodromteatern och problemen med lokalfrågans lösning dessförinnan.

D. Filosofi och psykologi

37 *Falk, Bertil,* Öppet forum i Malmö spränger gränser. — (Sökaren. 1980:7, s 21, 27.) — Psykiskt Forum, "center för liberal spiritualism och parapsykologi" i Malmö.

E. Undervisning

38 *Boethius, C G,* Malmölärarna: Nivågruppering och bättre korrektionsmedel viktigast för förbättring. — (Lärartidningen/Svensk skoltidning. 1980:29, s 34—35, 37, 39.) — Referat av undersökning om malmölärarnas arbetsmiljö.

39 *Edmar, Elsa,* "Mödans lön är ljuf". — (Värt att veta 80. Sthlm 1980, s 81—90.) — Hermods Korrespondensinstitut, Malmö.

40 *Ersgård, Stefan,* Fantastisk prestation bygga skolan. — (Arb. 6/12.) — Intervju med Hugo Kylebäck om tillkomsten av Tegnérskolan i Limhamn.

41 *Friis, Allan,* Hjälp arbetarbarnen! — (Arb. 19/5.) — Undersökning vid sex malmöskolor rörande barn med skolsvårigheter.

42 *Försem* i Malmö: Dialogpedagogernas eldorado. — (Clarté. 1980:1, s 8—9, 30.) — Förskollärarutbildningen vid Lärarhögskolan i Malmö.

43 *Hartsmar, Nanny, Lindqvist, Mårten, & Törnér, Gunnar,* Rosengårdsskolan i Malmö. — (Förändring och förnyelse i skolan — frihet och gränser. Vällingby 1980, s 28—48.)

44 *Håkansson, Brita,* Om situationen i årskurs 1 läsåret 1979/80. [Utg av] Malmö skolor, Socialmed. avd. Malmö [1980]. 7, [3] bl. — Med anledning av undersökningen referat och intervju i DN 1/9 av Lena Alfredson och SDS 2/9 av Hans Åberg.

45 *Lindeberg, P D,* I morgon börjar hans 130:e termin. — (SDS 28/9.) — Intervju med Gunnar Svensson, föreståndare för Malmö föreläsningsförening.

46 *Lundberg, Lizzie,* Svensk grafik förr och nu. Sthlm 1979. 53 s. — S 42—45: Malmö. Grafikskolan Forum.

47 *Lärarhögskolan* & Musikhögskolan i Malmö — ett förvaltningsområde inom Lunds universitet. Malmö 1980. 24 s.

48 *Löfgren, Horst,* Lärarnas arbetsmiljö i Malmöre-

gionen vårterminen 1979. [Utg av] Malmö lärarförbund. Malmö 1980. 95 s. — Utgör rapport 2 av Malmölärarnas arbetsmiljöundersökning.

49 *Malmö* Borgarskola. Årsboken. 1979/80— Malmö.

50 *När* Kvällsposten och ABAB kom till skolan. [Av] Ulla-Britt Isaksson . . . — (Krut. 13, 1980, s 19—27.) — Oroligheterna vid Heleneholmsskolan våren 1979.

51 *Olsson, Olle,* Ungdom och verkstadsteknik. Verkstadstekniska linjen vid Värnhemsskolan i Malmö — (Tidskrift för yrkesutbildning. 1980:2, s 21, 23—24, 26—28.)

52 — Verkstadstekniska linjen vid Värnhemsskolan i Malmö. — (Verkstäderna. 1980:3, s 27—30.)

53 *Rosendahl, Sven,* Tegnérskolan i snålblåst. — (SDS 8/12.) — Planerad restaurering för omvandling till förskola.

54 *Svensson, Bengt E,* Föreningsmedverkan i skolan — ett år senare. Erfarenheter redovisade av skol- och fritidspersonal samt föreningsledare angående verksamheten i Malmö kommun läsåret 1978/79. Malmö 1980. 72 s. — (Lärarhögskolan i Malmö. Pedagogisk-psykologiska problem. 379.)

55 — Hur en lokal Hem och Skola-förening arbetar. Sammanfattning av en intervjuundersökning. Malmö 1980. 24 s. — (Särtryck och småtryck . . . Lärarhögskolan i Malmö. 365.) — Hem och Skola-arbetet vid Augustenborgsskolan.

56 — Planering av samlad skoldag. Kirsebergs rektorsområde. Malmö 1980. 44 s. — (Särtryck och småtryck . . . Lärarhögskolan i Malmö. 367.)

57 — Planering av samlad skoldag. Linné rektorsområde. Malmö 1980. 44 s. — (Särtryck och småtryck . . . Lärarhögskolan i Malmö. 369.)

58 — Samverkan skola—hem. En pilotstudie av föreningen Hem och Skolas verksamhet inom ett rektorsområde. Malmö 1980. 63 s. — (Lärarhögskolan i Malmö. Pedagogisk-psykologiska problem. 382.) — Undersökning inom Augustenborgs rektorsområde.

59 — & *Rudvall, Göte,* Planering och start av samlad skoldag. Örtagårds rektorsområde. Malmö 1980. 59 s. — (Särtryck och småtryck . . . Lärarhögskolan i Malmö. 370.)

60 *Utbult, Mats,* Latinamerikanskt malmöprojekt får flyktingbarn att blomma upp. — (Förskolan. 1980:7, s 14—15.)

61 *Åldersintegrerade* grupper (3—10 år) på Holma förskola i Malmö. [Av] Kristina Augustsson . . . [Utg av] Malmö socialförvaltning, Byrån för barnomsorg. Malmö [1979]. 46 bl. — Duplic.

F. Språk

62 *Andersson, Helge,* Folkminnen från Oxie härad. — (Elbogen. 1980:1, s 15—16.) — Rec. av Ingers, Ingemar, Folkmål och folkminnen i Oxie härad.

63 *Ingers, Ingemar,* Så talade och berättade de gamle. — (Bara kommun. Bara 1980, s 273—290). — Bl a s 281—283: Målen i sydvästra Skåne.

G. Litteraturhistoria

64 *Jönsson, Gabriel,* Skaldernas Malmö. — (Förf:s Porträtt och poesier. Malmö 1980, s 107—133.) — Tidigare publ. i Svärdfejare och själamord. Malmö 1962.

65 *Nedslag* i hundra års Malmölitteratur. Malmö [1.] Från Leon Larsson till Herta Wirén. [Utg av] Bokhandeln Oktober. 1980. S 3—53. — Duplic. — Bl a Nydahl, Thomas, Leon Larsson. — Nydahl, Thomas, K. G. Ossiannilsson. — Persson, Christer, Gösta Larsson. — Allansson, Ove, Nils Fredricsson. — Lindberg-Ausan, Kristina, Herta Wirén. — Thor, Lisbeth, Mary Andersson. — Lundin, Lars, Jacques Werup. — Hallberg, Peter, Christer Persson. — Sörensen, Stig-Olof, Olle Svenning. — Ekelund, Fredrik, Thomas Nydahl.

H. Skönlitteratur

66 *Andersson, Mary,* Maria från Borstahusen. Dokumentärroman. [1.] Sthlm 1980. 308 s. — Från arbetarkvarteren i Malmö kring sekelskiftet.

67 *Berthelius, Jenny,* Järnblommorna. Sthlm 1979. 189 s. — Framtidsthriller med vissa drag hämtade från Malmö.

68 *Combüchen, Sigrid,* Värme. Roman. Sthlm 1980. — Uppväxtskildring, bl a i Malmö-miljö.

69 *Johansson, Lennart,* Varför dog Justus Haerling? Sthlm 1979. 234 s. — Roman, huvudsakligen i Malmö-miljö, om alkohol- och narkotikaproblem.

70 *Lundgren, Max,* Inga Eliasson, affärsbiträde. Lund 1980. 226 s. — Roman, huvudsakligen i Malmö-miljö.

71 *Nihlén, Gun,* Häxan i svarta skogen. [Barnbok.] Malmö 1980. 142 s. — S 41—52: Ubåt försvunnen. [Med anknytning till Tekniska museet i Malmö.] — S 125—142: Resan till drömlandet. [Med anknytning till Malmö museum.]

72 *Norman, Birger,* En ringduva i Malmö. [Dikt.] — (Arb. 19/4.)

I. Konst, musik, teater

73 *Ingers, Gertrud,* Kvinnodräkt från Oxie härad. — (Hemslöjden. 1979:6, s 4—5.) — Med tillägg på s 5:

Melzer, Ulla, Strumpor och strumpeband till Oxiedräkten.

74 *Olsson, Rolf A,* "Jag slutar gärna redan i dag." — (Arb. 29/3.) — Intervju med Eje Högestätt, Malmö konsthall. — Med genmäle av Eje Högestätt i Arb. 12/4.

KYRKOR OCH KYRKLIG KONST

75 *Cirkeln* är sluten för Caroli kyrka. — (SDS 14/12.) — Med historiska fakta av Helge Andersson.

76 *Fernlund, Siegrun,* Kyrkor i Skåne. En kulturhistoria. Lund 1980. 284 s. — S 128—137, 277: Sankt Petri i Malmö. Brytningstid. — S 216—219: Sankt Johannes i Malmö. Skönhet för alla. — S 262—267: Kulladals [S:t Mikaels] kyrka i Malmö. Vardagskyrkan.

77 *Larsson, Gerhard,* Limhamns kyrka 90 år. — (Limhamns församlingsblad. 1980: hösten, s 1—3.)

78 *Larsson, Peter,* Hyllie gamla kyrka i bruk 700 år. — (Limhamnstidningen. 1980:7, s 42—43.)

79 *Schlyter, Herman,* Caroli kyrka 100-årsjubilerar. — (SkD 19/12.)

80 — Caroli nya kyrka. — (Elbogen. 1980:4, s 94—101.)

81 *Thorin, Ingemar,* Ett genombrott. — (Kirsebergs kyrkoblad. 1980: sommaren, s 2—6.) — Korfönstret i Kirsebergs kyrka. Intervju med konstnär Stig Carlsson, som utfört det.

82 — Tre dialoger. — (Lunds stiftsbok. 1980, s 9—15.) — Stig Carlssons nya korfönster i Kirsebergs kyrka. Dialog mellan förf. och Stig Carlsson.

ARKITEKTUR

83 *Brunnberg, Klas,* Ett samtal om Musikens hus. — (AT. Arkitekttidningen. 1980:13, s 16—17.) — Musiker diskuterar projektet.

84 *Eingeschossiges* Verwaltungsgebäude bei Malmö. [Sign.:] S. S. — (Bauwelt. 1980:27, s 1174—1176.) — Eurocs förvaltningsbyggnad i Limhamn.

85 *Euroc-koncernens* kontorshus, Limhamn. — (Arkitektur DK. 1980:1, s 44—48.)

86 *Friis, Elise,* Euroc. "Ett diktverk i betong". Sthlm 1980. 24 s.

87 *Malmö* konsthall, 1971. — (Arkitektur. 1979:7 [specialnr ägnat Klas Anshelm], s 36—37.)

88 *Musikens* hus i Malmö. Allmän idétävling. — (AT. Arkitekttidningen. 1980:13, tävlingsblad 4, s 1—12.)

89 *Sjömansgården,* Malmö, 1969. — (Arkitektur. 1979:7 [specialnr ägnat Klas Anshelm], s 32.)

90 *Tävling* om Musikens hus i Malmö. — (Arkitektur. 1980:8, s 22—23.) — Presentation av idétävlingens två 1:a pris.

MUSIK

91 *Edholm, Dag,* Albert Victor Lundahl — bortglömd svensk orgelbyggare. — (Svensk kyrkomusik. Uppl. A/B. 1979:6, s 103—105.) — L. drev orgelbyggarverkstad i Malmö från omkr. 1870 till sin död 1903.

92 *Larsén, Carlhåkan,* Han hamnade i ett getingbo utan konserthus. — (SDS 8/1.) — Intervju med Ingvar Cederberg, Stiftelsen Malmö konserthus.

93 — Han sjunger varje söndag men drömmer om en Sång. (SDS 25/5.) — Om Göte Strandsjö, bl a hans insatser som ledare för Filadelfiaförsamlingens musikaliska verksamhet.

94 *Ringberg, Lars,* Vill omsätta skräckfilmer i musik. — (Den hialöse. 1980:7/8, s 20—21.) — Musikgruppen Kabinett Död.

95 *Rydén, Daniel,* Professorn som är begiven på körer. — (SDS 7/12.) — Intervju med Dan-Olof Stenlund, bl a verksam som körledare i Malmö.

96 *Strandsjö, Göte,* Mellan speglar. Vällingby 1980. 224 s. — Bl a med anknytning till förf:s verksamhet vid Filadelfiaförsamlingen och Musikhögskolan i Malmö.

97 *Åhlén, Carl-Gunnar,* Arbetsron åter vid Malmö stadsteater. — (SvD 31/3.) — Intervju med Holger Reenberg om musikteatern vid Malmö stadsteater.

TEATER OCH FILM (se även nr 13—21)

98 *Allberg, Jan,* Malmö först med att visa stumfilm. — (Arb. 16/12 1979.)

99 *Beronius, Boel-Marie,* Elsa Marianne von Rosen räddande ängel i Malmö. — (Veckojournalen. 1980:6, s 14—16.) — Intervju med balettchefen vid Malmö stadsteater.

100 *Donnér, Jarl W,* Apollon, Edison och glödlampan. — (SDS 13/6.) — Intervju med belysningschef Nils Andersson, Malmö stadsteater.

101 *Gustafson, Ragnar,* Malmö Teaters 1840-tal. — (Elbogen. 1980:2, s 17—36.)

102 — Rembes sista spelår. Ekonomin mycket bättre. Färre föreställningar. — (SDS 14/6.) — Intervju med Rolf Rembe, Malmö stadsteater.

103 *Herner, Börje,* Hipps svanesång. — (SDS, Malmöbilagan, 22/3.) — Hippodromteatern 1945—1950.

104 *Johansson, Jan,* Klyvning av teatern det enda rätta. — (SkD 13/6.) — Intervju med Rolf Rembe, Malmö stadsteater.

105 *Malmös* första gatuteater. — (Den hialöse.

1980:3, [s 8—9].) — Teatergruppen "Vi är bara människor".

106 *Mörling, Ulf,* Cirkusgiganten från Kulladal. — (SDS 15/6.) — Intervju med Trolle Rhodin.

107 *Palmqvist, Bertil,* Ger teatern färg. — (Arb. 13/4.) — Intervju med Härje Ekman, Malmö stadsteater.

108 *Ringberg, Lars,* & *Johansson, Karin,* [Fria teatergrupper i Malmö.] — (Den hialöse. 1980:6, s 7—9.)

109 *Rynell, Erik,* Studioteaterns parkteater intressant Malmöprojekt. — (Teaterforum. 1980:2, s 3—6; 1980:3, s 5—8; 1980:4, s 6—10.) — Parkteater för barn i Malmö.

110 *Schmitz, Göran,* & *Andersson, Per,* "Önskelista" från filmräv i Malmö ... — (Den hialöse. 1980:1, [s 8—9].) — Intervju med Jan Aghed om filmsituationen i Malmö.

111 *Sjögren, Henrik,* Stage and society in Sweden. Aspects of Swedish theatre since 1945. Translated by Paul Britten Austin. Sthlm 1979. 181 s. — Om Malmö stadsteater bl a s 46—63.

112 *Walldov, Lars,* De nya balettcheferna: Malmö: Elsa-Marianne von Rosen. — (Dans. 1980:3, s 5—6.) — Intervju.

J. Arkeologi

113 *Billberg, Ingmar, Reisnert, Anders,* & *Rosborn, Sven,* Malmöbyars historia. — (Elbogen. 1980:2, s 42—46.) — Arkeologiska utgrävningar under 1970-talet.

114 *Larsson, Lars,* Some aspects of the Kongemose Culture of Southern Sweden. — (Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. 1979—1980, s 5—22.) — Bl a Segebro-utgrävningarna.

115 *Larsson, Mats,* An early neolithic grave from Malmö. — (Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. 1979—1980, s 23—28.) — Utgrävningar på Oxie 2:12.

116 *Ljungberg, Anders,* Fynden berättar. — (SDS.) — Reportage från museets arkeologiska utgrävningar, bl a 20/7: Fosie IV; 27/7: Jägersro; 3/8: Västra Kattarp; 11/8: Riseberga.

117 *Widholm, Dag,* Problems concerning Bronze Age settlements in Southern Sweden. — (Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. 1979—1980, s 29—46.) — Utgrävningar i Bunkeflo, Husie, Fosie, Lockarp, Oxie, S. Sallerup och Tygelsjö.

K. Historia

118 *Rosborn, Sven,* Island, Malmö och svensk kartografi. — (Elbogen. 1980:1, s 13—14.) — Malmö handelsförbindelser med Island vid 1600-talets början. med utgångspunkt från ett till Malmö museum förvärvat verk av A J Vidalin.

119 *Åkerman, Bo G,* Drottningtorget i Malmö. Här planerades den tyska invasionen 1940. — (SDS 10/4.) — Spioncentral ledd av Herman Harris Aall.

L. Biografi

120 *Malmö* kvinnliga rödakorskår 1940—1980. [Matrikel.] Malmö 1980. 15, [1] s.

SÄRSKILDA PERSONER OCH SLÄKTER

121 ANDERBERG, CARL-OLOF. *Werup, Jacques.* Carl-Olof Anderberg, levande tonsättare. — (Artes. 1980:3, s 74—77.)

122 ANDERSSON, MARY. *Lundin, Immi,* Mary Andersson gräver fram våra rötter: På 50-talet blev vi högfärdiga. — (Läs-Femina. 1980:6, s 42—44.) — Intervju.

123 BAGER, HAQVIN. *Bager, Einar,* Kring Haqvin Bagers kassabok. — (Elbogen. 1980:1, s 1—12.)

124 — *Bager, Einar,* Den sjungande brädan från axénska gården. — (SDS 27/4.) — Verser målade 1752 på bräda från den av Haqvin Bager då ägda gården.

125 BERG, RUDOLF FREDRIK. *Larsson, Peter,* R F Berg — det moderna Limhamns skapare. — (Limhamnstidningen. 1980:7, s 44—45.)

126 BOTHWELL, JAMES HEPBURN. *Andersson, Helge,* Skotsk äventyrare på Malmöhus slott. — (SkD 10/8.)

127 CRONBERG, SVEN. *Cronberg, Olof,* Murmästare Sven Cronberg. — (Elbogen. 1980:3, s 49—62.) — Bl a om C:s ritningar till Malmö Hospital, Bagerska gården, Holmen och Fredriksro.

128 FLENSBURG (släkten). *Edlund, Barbro,* En klockaresläkt Flensburg. — (Skåne Genealogen. 1980: 2, s 1—3.) — Gren av Malmö-släkten Flensburg.

129 FORSBERG, BRUNO. *Forsberg, Bruno,* Tidningsbudet. Malmö 1980. 92 s. — Dagbok från ett år som tidningsbud i Malmö.

130 GADD (släkten). *Larsson, Hanna,* Gaddarna i Malmö. — (Byahornet-Skåneland. 1980:1, s 26—28.) — Köpmanssläkten Gadd.

131 GULLANDER, ANDERS PETTER. *Schlyter, Herman,* En originell Petriprost på 1800-talet. — (SkD 2/2.)

132 GULLBERG, HJALMAR. *Fehrman, Carl,* Skoluppsatser, herbarium, Kärlek i tjugonde seklet. — (Värt att veta 80. Sthlm 1980, s 91—100.) — Efter-

lämnade böcker och manuskript på vindskontoret i Hjalmar Gullbergs hus i Lund, bl a skolböcker och uppsatser från skolåren i Malmö.

133 ISBERG d y, ANDERS ULRIK. *Bolinder, Jean,* Jag mitt hjärtas innersta förrått. 1—2. — (SDS 26/10, 28/10.)

134 LARSSON, WILLIAM. *Oscarsson, Tage,* Han var en verklig SkD-profil. — (SkD 11/5.) — Artikel med anledning av William Larssons frånfälle.

135 LINDAHL, EDWARD. *Täckmark, Sven Erik,* Edward Waldemar Lindahl. — (Svenskt biografiskt lexikon. Bd 23, h 112. Sthlm 1980, s 191—193.)

136 LINDBOHM, DÉNIS. *Lindbohm, Dénis,* Mörker över Malmö. — (Summa. 1979/80:12/13, s 42—43.)

137 LINDSKOG, CLAES. *Florén, Uno,* En ensam herre vid bord 16. — (Veckojournalen. 1980:6, s 8—11, 43.) — Intervju med Claes Lindskog.

138 LYSANDER, ALBERT. *Arvastson, Allan,* Christian Albert Lysander. — (Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid. 2:1. Lund 1980, s 617—621.)

139 MALMBERG, EDIT. *Lenander, Lena,* Nu fyller hon nittio år, Malmös kända danspedagog. — (Arb. 9/12.) — Intervju.

140 — *Wallström, Eivor,* Hon har varit hela Malmös danslärarinna. — (SkD 8/12.) — Intervju.

141 NEHRMAN, DAVID. *Modéer, Kjell Å,* Om David Nehrman och Malmö. — (Elbogen. 1980:2, s 37—41.)

142 PERSSON, ERIC SIGFRID. *Hårde, Ulla,* Han är Skånes alldeles egna funktionalist. — (SDS 16/5.) — Intervju.

143 QUIDING, NILS HERMAN. *Johansson, Viola,* Nils Herman Quiding. Rådman och utopist. Lund 1980. [5], 51 s. — Tillämpade studier vid juridiska fakulteten i Lund 1980. — Duplic.

144 REUTERDAHL, HENRIK. *Österlin, Lars,* Henrik Reuterdahl. — (Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid. 2:1. Lund 1980, s 324—336.)

145 SIMONSSON, INGEMAR. *Lundgren, Max,* Kristen och socialist för 2:an! — (Aktuellt i politiken (s). 1980:6, s 2—4.) — Intervju.

146 STARE (släkten). *Stare* (från Malmö). — (Svensk släktkalender. 1980, s 349—353.)

147 STENBERG, ANNA. *Andersson, Helge,* Första kvinnan i fullmäktige. — (SkD 21/12.)

148 TROIL, SAMUEL GUSTAF VON. *Holmqvist, Eric,* Samuel Gustaf von Troil — en konungens troman. — (Förf:s Aristokrater, bönder och byråkrater. Sthlm 1980, s 37—47.)

149 WERUP, JACQUES. *Hårde, Mikael,* En busgrabb i kulturens salonger. — (SDS 26/10.)

150 WIRÉN, HERTA. *Floreman, Ylva,* Herta Wirén, 80: Liknöjdhet — det är det värsta som finns. — (KvP 18/8.) — Intervju.

151 — *Wirén, Herta,* Böcker var lika viktiga som bröd. — (Folket i Bild/Kulturfront. 1980:9, s 14.)

152 VORMORDSEN, FRANDS. *Gierow, Krister, & Barnekow, Kjell,* Frands Vormordsen. — (Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid. 2:1. Lund 1980, s 17—33.)

M. Folkkunskap

153 *Andersson, Helge,* Midsommarkällor i sydvästra Skåne. — (SkD 19/6.) — Bl a källor i Bastorp och Oxie by.

154 — En nubbe i Bokskogen. — (SDS, Malmöbilagan, 28/6.) — Malmöbornas utflykter till Bokskogen.

155 *Arvidson, Anders,* Arvid har fiskat i 70 år. — (Den hialöse. 1980:5, s 11—13.) — Intervju med 83-årige fiskaren Arvid Hansson, Limhamn.

156 *Ersgård, Hans,* Något om det dagliga ölet i Malmö under slutet av 1600-talet. — (Elbogen. 1980:4, s 81—91.)

157 *Frostin, Ernst,* Ett år i gammal tid. Folkminnen från arbete och fest i Oxie härad. Vellinge 1980. 112 s. — (Oxie härads hembygdsförenings årsbok. 9.) — Bl a s 40—41: Vallfart till Bastorp [offerkällan].

158 *Kjellgren, Lennart,* Lundakvinnan. — (SkD 26/1.) — Den läkekunniga Elna Hansson, verksam i Malmö 1850—80-talen.

N. Geografi

159 *Gillberg, J Lorents,* Historisk, oeconomisk och geographisk beskrifning öfwer Malmöhus lähn... Facsimileupplaga [av originalupplagan 1765]. Med en inledning... av Åke Werdenfels. Lund 1980. [18], 283, [23] s. 1 karta. — Om Malmö stad och Oxie härad, s 1—18.

160 *Gustafson, Ragnar,* Malmöbilden. Kvartsseklet före Baltiskan. Utg av Sydsvenska Dagbladet. Malmö [1980]. 124 s.

161 *Hemma* i stan. [Artikelserie med barndomsminnen från gamla Malmö.] — (SDS, Malmöbilagan, 26/1, 9/2, 16/2, 23/2, 15/3, 29/3, 12/4, 19/4, 26/4, 24/5, 7/6, 16/8, 23/8, 13/9, 20/9, 27/9, 4/10, 11/10, 18/10, 8/11, 22/11, 29/11, 13/12.) — Forts. från föregående år.

162 *Här* har du din stad. [Artikelserie med flygfoton av nio stadsområden.] Bild: Martin Reychman. — (SDS.) — 28/9. Nordbeck, Bo, Innerstaden. — 5/10. Johansson, Gunnar, Kirseberg. — 12/10. Aurell, Birgitta, Fosie. — 19/10. Rosendahl, Lena, Limhamn. — 26/10. Hårde, Ulla, Rosengård. — 2/11. Hallgren, Åke, Bunkeflo. — 9/11. Åberg, Hans, Hyllie. — 16/11. Lundemark, Tomas, Husie—Sallerup. — 23/11. Hallgren, Åke, Oxie. — 30/11. Toftanäs. [Tävling om utformning av ett område i Husie—Sallerup.] — Flygfotona över stadsområdena även separat i större format (46—88 × 65 cm).

163 *Punkt* [pseud för Ragnar Gustafson], [Gamla Malmöbilder.] — (SDS, "måndagsserie", 7/1—27/10. Forts. från föreg. år.)

164 — 30-tals Malmö. — (SDS, bl a "måndagsserie", 3/11—29/12.)

165 *Tidström, Anders,* Resa i Halland, Skåne och Blekinge år 1756 . . . utg af Martin Weibull. Khvn 1980. 93 s. — Faksimiluppl. av originalutgåvan 1891. — Malmö s 40—45.

166 *Wolf, Jens Lauritsøn,* Jens Lauritsøn Wolfs malmöbeskrivning 1654. — (Elbogen. 1980:3, s 66—79.) — Inledning av Sven Rosborn, s 66—68. — Faksimiltryck av s 557—567 i Wolfs "Encomion regni Daniæ", s 69—79.

SÄRSKILDA BYGGNADER

167 HEDMANSKA GÅRDEN. *Lindell, Olle,* Hedmanska. (Gårdarna som blev en.) Utg av Armerad Betong Vägförbättringar AB. Malmö 1980. 50 s.

168 HYLLIE BOSTÄLLE. *Olsson, Curt Åke,* Från ryttmästarboställe till ridskola. — (Malmö Ridklubb 1920—1980. Malmö 1980, s 3—4.)

169 JÖRGEN KOCKS GÅRD. *Bager, Einar,* Komplettering till Jörgen Kocks hus. — (Elbogen. 1980:2, s 47—48.) — Inlägg med anledning av Rikard Holmbergs och Sven Rosborns artiklar i Elbogen 1979:4.

170 — *Jörgen* Kocks gård i Malmö. Malmö 1980. 128 s. — Särtryck ur Elbogen 1979:4. Innehåll: se Malmö-litteratur 1979, nr 165, 182, 196—200.

171 SCHARTAUHUSET. *Tyrstrup, Kerstin,* "Skydda Malmös kulturhus mot Yngvessons attacker". — (SkD 5/4.) — Med genmäle av Nils Yngvesson 14/4 och svar av Kerstin Tyrstrup 18/4. Ytterligare inlägg 23/4 av Trafikmiljögruppen Gamla Väster och 28/4 av Roland Malm m fl.

172 TORUP. *Andersson, Helge,* Slott och herremän. — (Bara kommun. Bara 1980, s 111—143.) — Om Torups slott, s 111—121.

173 TULLHUSET. *Bengtsson, Rickard,* Stora tullhuset i Malmö 1876—1912. Studier i en ovanlig byggnads första årtionden. — (Tullhistorisk tidskrift. 1980: 1, s 2—19.)

SÄRSKILDA ORTER OCH OMRÅDEN

174 KLAGSHAMN. *Stern, Axel,* Mitt Klagshamn. [Lund 1980.] 28 s. — S 2—17: Klagshamns cement- och kalkindustri. — S 19—28: Samhället Klagshamn.

175 LIMHAMN. *Larsson, Peter,* Före inkorporeringen var Limhamn Sveriges snabbast växande kommun. — (Limhamnstidningen. 1980:7, s 6—7.)

176 — — Linné i Limhamn på sin Skånska resa. — (Limhamnstidningen. 1980:6, s 19.)

177 — — Vet du var Limhamns första kalkbrott låg? — (Limhamnstidningen. 1980:3, s 8—9.)

178 — Limhamn Special. — (Arb. 5/11. Specialbilaga. 12 s.) — Utg med anknytning till bildserien "Rädda Limhamn" i Arb. sept.—okt.

179 — *Olsson, Curt Åke,* & *Persson, Bertil,* Ön i Limhamn — unik tillgång. — (SDS 6/7.)

180 S:T GERTRUD. *Kordina, Birgit,* S:t Gertrud, Malmö. — (Arkitektur. 1980:2, s 30—31.)

181 — *S:t Gertrud* förr och nu. [Utg av] Malmö kommuns fastighetskontor. Malmö 1980. [12 s.]

182 SPILLEPENGSMARKEN. *Ingers, Ingemar,* Vad gamla handlingar berättar. — (Burlövs kommun. Historia och beskrivning. 2. Burlöv 1980, s 115—243.) — S 149—159: Utdrag ur handlingar angående Spillepengsmarken.

KARTOR

183 *Namnregister* till karta över Malmö. Utg av Malmö stadsbyggnadskontor, Stadsingenjörsavdelningen 1980. Malmö 1980. 110 s.

O. Samhället

184 *Mattsson, Viking,* Ammor och barnafödande i Malmö 1750—1850. — (Scandia. 1980:2, s 173—198.)

185 *Valkretsindelningen* i Malmöhus län. [Utredare: Karl-Gustaf Hjelmqwist.] Sthlm 1980. 63, [4] s 14 bl. — (Ds Ju 1980:3.) — Bl a förslag om Malmö kommuns utbrytande ur fyrstadskretsen.

FÖRVALTNING, STADSPLANERING

186 *Almström, Big-Britt,* Kv. Landskanslisten. Rosengård, Malmö. — (Förf:s Så ska vi ha't — några exempel på miljöförbättringar för barn under 1970-talet. Sthlm 1980, s 43—59.)

187 *Aurell, Bengt,* Den kommunala näringslivsgruppen — exemplet Malmö. — (Plan. 1980:3, s 149—153.)

188 *Bevara,* förnya, förbättra staden. [Utg av] Arkitektföreningen för Södra Sverige [och] Svenska Arkitekters Riksförbund. Red.: Mats Edström. Lund 1980. 175 s. — S 41—50: Sanering av Gamla Väster, Malmö. — S 74—77: Nya Sofielund i Malmö. — S 112—115: Kv Gyllenstjärna 7 i Malmö [Hedmanska gården]. — S 136—139: "Kristallpalatset" på Malmö Stortorg [projekt].

189 *Christiansson, Gerth,* Samordnad områdesindelning. — (Malmöperspektiv. 1980:1, s 10—12.)

190 *Dahlström, Mats, & Arvidsson Anders,* Malmös stora idéspruta. — (Den hialöse. 1980:4, s 7—9.) — Intervju med Ivo Waldhör, Stadsbyggnadskontoret.

191 *Dehlin-Englund, Anna,* "Den nya bostadsgatan" — funderingar kring ett sätt att förbättra innerstadens yttre miljö. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 24—28.)

192 *Eriksson, Eva,* Rosengård, Malmö. — (Arkitektur. 1980:2, s 14.) — Miljösatsningen i bl a Rosengårds- och Kroksbäcksområdena.

193 *Falck, Herbert,* Gårdssanering tvångsvis? Kvarteret Almbacken i Malmö. — (Stadsbyggnad. 1980: 7/8, s 47—48.)

194 *Förslag* till regionplan 1979. Remisser. Oavkortad version. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1980. [258] s.

195 *Generalplan* för Malmö 1979. [Utg av] Stadsbyggnadskontoret i Malmö. Malmö. — 1. [1980]. 87 s. — 2. Markanvändningsplan, strukturplan. [1980]. 2 kartbl. skala 1:20000. — 3. Åtgärdsförslag 1980—90. Stadsområdesskisser [för Husie/Sallerup, Fosie, Hyllie, Kirseberg, Limhamn, Oxie, Rosengård]. 1980. 8 h à 6 s.

196 *Grimsberg, Börje, & Jakobsson, Östen,* Befintliga styrmedel för stadsförnyelse. — (Stadsbyggnad. 1980: 7/8, s 54—56.)

197 *Gustafsson, Mats,* Oxievång. — (Asfaltblänk & vattenstänk. 1980:2, s 4.)

198 *Hantverkshus* med bostäder på Ön — eller mix för industrier, bostäder, rekreation? — (Limhamnstidningen. 1980:6, s 7.) — Uttalanden av Gunnar Cardell och Kjell Skoglund.

199 *Johansson, Bertil,* Planeringsläget för nya verksamhetsområden i Malmö. — (Malmöperspektiv. 1980:3, s 23—26.) — Näringslivets markbehov.

200 *Johansson, Ulla,* Projekt Bättre bostadsmiljö. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 101—104.)

201 *Källsbo, Arne,* Malmö i fågelperspektiv — några reflexioner kring stadsbyggandet. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 96—98.)

202 *Larsson, Sixten, & Malmborg, Gerhard af,* Planering för stadsförnyelse. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 50—52.)

203 *Luthander, Torsten,* Vart bär det hän med Malmö? — (SDS 13/1.)

204 *Populärbudget.* Detta gör vi i Malmö. 1980—. Malmö. — Fortsättning på: Vad gör vi i Malmö. 1977—1979.

205 *Rosengård* sett med 1980 års ögon. En stadsdelsöversyn. [Utg av] Malmö stadsbyggnadskontor. Projekt Bättre bostadsmiljö. Malmö 1980. [5], 12, [1] s. — Med lös bilaga. [4 s.]

206 *Storstadsekonomi.* Vissa förutsättningar för Göteborg och Malmö. [Rapport gjord av Göteborgs stadskontor och Drätselkontoret i Malmö.] [Göteborg . . .] 1980. [58] s. — Duplic.

207 — Debattinlägg grundat på den utredning Göteborgs stadskontor och Malmö drätselkontor gjort om storstädernas speciella situation [Göteborg . . . 1980.] 14 s.

208 *Så* här styrs Malmö kommun! Red: Tom Kronberg, Monica de Maré. Utg av: Information Malmö och Malmö skolstyrelse. [Ny uppl.] Malmö 1980. 62 s.

209 *Tyrstrup, Olov,* Ny generalplan för Malmö. — (Malmöperspektiv. 1980:1, s 7—9.)

210 — Ny generalplan för Malmö — kommentar. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 19—22.)

RÄTTSVÄSEN

211 *Carlsson, Lars A G, & Frost, Mats,* Brottsoffer i Malmö. Lund. — 2. Resultat från en enkätundersökning. En pilotstudie. 1980. 75, [5] s. — Duplic. — Uppsats i tillämpad psykologi vid Lunds universitet. — Del 1 ännu ej utg.

212 *Fridman, Eva & Bo,* Malmöpolisen besöker inbrottsdrabbade, ger information hur man skall skydda sig. — (Polistidningen. 1980:2, s 74—75.)

213 *Gyllin, Yngve,* Redarnas strejkbryteri orsakade "Amaltheadådet". — (Sjömannen. 1980:2, s 69—71.)

214 *Johansson, Erik,* Så blev jag polis! Erjo berättar. — (Malmösirenen. Personaltidning för malmöpolisen. 1980:1, s 12—13; — 1980:2, s 10—12; — 1980:3, s 11—13; — 1980:4, s 14—17.)

215 *Lagerbäck, Björn,* Jourbyrå för brottsoffer i Malmö. (Tidskrift för kriminalvård. 1980:2, s 11—12.)

216 *Modéer, Kjell Å,* Amalthea-attentatet 1908. Några rättshistoriska aspekter på ett brottmål. — (Förf:s Land skall med lag byggas. Sex rättshistoriska

uppsatser. Lund 1980, s 131—159.) — Tidigare publ. i Elbogen. 1978:4.

217 — Amalthea-attentatet 1908. Några rättshistoriska aspekter på ett brottmål. — (Perspektiv KBS. 1980:2, s 4—9.)

218 *Nilson, Anton,* Från Amalthea till ryska revolutionen. Redigering och efterskrift av Hans Haste. Solna 1980. 303 s. — Med Malmö-anknytning: kapitlen "Möte med ungsocialismen", "Sprängningen av Amalthea" och "Rättegången", s 35—84. Framställningen bygger på boken "Dömd till döden för Amalthea", 1962.

219 *Olsson, Willy,* Narkotikaroteln i Malmö: Så här avslöjas knarksmugglare. — (Svensk polis. 1980:6/7, s 18.)

220 *Runerheim, Sten,* Hötorgsgrossist fälld! — (Konstperspektiv. 1980:4, s 16—19.) — Målet mot en konstaffär i Malmö, handläggningen i Malmö tingsrätt och Hovrätten.

221 *Sandell, Ove,* Än hörs ekot från Amaltheaskottet. — (Studiekamraten. 1980:5, s 16—17.) — Huvudsakligen om Anton Nilson och Amaltheadramat.

222 *Särlefalk, Kjell Yngve,* Brottsoffer i Malmö i intressant enkät. — (Polistidningen. 1980:9, s 341—343.) — Referat av undersökning av Lars A G Carlsson och Mats Frost. Se nr 211.

223 — Försök med jour för brottsoffren lovvärt, intressant Malmöprojekt. — (Polistidningen. 1980:4, s 140—141.)

224 *Temporånet.* — (Nordisk kriminalkrönika. 1980, s 83—100.) — Rån mot varuhus i Malmö 1978.

SOCIALA FRÅGOR

225 *Alexanderson, Gustaf,* En dokumentation av fem års lekteaterverksamhet vid Malmö fritidsgårdar 1972—1977. [Utg av] Malmö fritidsförvaltning. Malmö 1980. 152 bl. — (Fritid Malmö. Utvecklingsavdelningen. Rapport. 1980:7.) — Duplic.

226 *Gertten, Magnus,* & *Qrater, Lorens,* Inte lätt att vara punkdjävel. — (Den hialöse. 1980:4, s 2—5.) — "Punk-vågen" i Malmö.

227 *Jönsson, Karl G,* Nygammal fritidschef lämnar över i Malmö. — (På Fritid. 1980:6, s 24.) — Intervju med Ture Bomgren, Fritidsförvaltningen.

228 *Kristjánsson, Ólafur Grétar,* & *Lissenberg, Robin,* Punken i Malmö. Lund 1980. 60, [20] bl. — Examensarbete vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet. — Duplic.

229 *Probleminventering* på Blankebäcks fritidsgård. Malmö 1980. [3], 23 bl. (Malmö fritidsförvaltning. Utvecklingsavdelningen. Rapport. 1980:2.)

230 *Påvall, Kerstin,* För en fritid utan droger. Fiskeklubben Kroken i Limhamn. — (Alkohol och narkotika. 1980:2, s 1—2.) — Ungdomsprojekt med fritidsfiske.

231 *Skytte, Göran,* Klass 1 g på Södervärnsskolan 1952. Vad blev det av dem? — (Den hialöse. 1980:5, s 14—15.)

232 *Svensson, Lena,* Välkommen tillbaka Margit Palm. — (Den hialöse. 1980:6, s 4—5.) — Kvinnohusgruppen i Malmö.

Arbete, arbetsmarknad, arbetarrörelsen:

233 *Arvidsson, Anders,* Malmö hösten 1918 — "det jäser och sjuder överallt": Verkstäderna står stilla. — Rösträtt eller revolution! — (Den hialöse. 1980:1, [s 10—11].)

234 *Detta* är yrkesinspektionen i Malmö. Malmö 1980. 11 s.

235 *Gyllin, Yngve,* Hur blir det med jobbet för sjöfolket i Öresundsfärjorna? — (Sjömannen. 1980:1, s 8—10.)

236 *Jonsson, Ola,* Gymnasiet och se'n? Gymnasieelevernas sysselsättning efter avslutad utbildning. [Utg av] Malmö kommun, Kommittén för sysselsättnings- och näringslivsfrågor. Malmö 1980. 31, [10] s. — Undersökning omfattande samtliga i Malmö kommun mantalsskrivna elever som gick ut gymnasieskolan läsåret 1978/79.

237 *Lundahl, Ulf,* & *Skärvad, Per-Hugo,* Medbestämmande i avveckling? Strukturförändringar i sex företag. Malmö 1980. 219 s. — S 40—54: Strukturförändringar i Cementa AB. — S 55—64: PLM och Surte glasbruk. — S 105—113: KemaNobel köper Sonesson Plast AB.

238 *Olsson, Lars,* Då barn var lönsamma. Om arbetsdelning, barnarbete och teknologiska förändringar i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet. Sthlm 1980. 182 s. — Diss. Lund. — Behandlar bl a barnarbete vid Suells och F H Kockums tobaksfabriker i Malmö.

239 *Roberts, Carl,* Café Nutiden. Per Albins stamlokus blev anarkistfäste. — (Den hialöse. 1980:7/8, s 14—15.) — Caféets roll i arbetarrörelsens historia som mötesplats för ungdemokrater och ungsocialister.

240 *Sjökvist, Gunnar,* Gamla "Hansdelsarbetaren" ger förbundets historia. — (Handelsnytt. 1980:8, s 16—17.) — "Handelsarbetaren. Facktidning för Svenska

varuutkörare- och handelsarbetareförbundet", startad 1908 och utg i Malmö.

241 *Sysselsättning* och näringsliv i Malmö kommun — utveckling, problem och åtgärder. Lägesrapport februari 1979. [Av] Ledningsgruppen för sysselsättnings- och näringslivsprogram. Malmö 1979. 36 bl. — Duplic.

242 *Tidman, Yngve,* För 70 år sedan samlades socialismens grädda i Köpenhamn. Tog vägen över Malmö. — (Arb. 3/9.)

243 *Winklerfelt, Yngve af,* Kommunal arbetsmiljötillsyn. — (Malmöperspektiv. 1980:1, s 23—25.)

Bostadsfrågan:

244 *Bostadsförsörjningsprogram* 1980—84 för sydvästra Skåne. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1980. [2], 29 s.

245 *Dahlström, Mats,* Nu plågar HSB hyresgästerna. — (Den hialöse. 1980:4, s 6—7.) — Sanering av fastigheten Klostergatan 4—6.

246 *Genell-Harrie, Lisa,* På tal om bostadspolitik . . . — (SDS 24/1.) — Friluftsstaden.

247 *Hårde, Ulla,* När gräsrötterna kapades i Rosengård. — (Att bo. 1980:4, s 24—27.) — Reportage om Sofia-projektet. Med genmäle av Nils Yngvesson och svar av Ulla Hårde i nr 6, s 38—39.

248 *Jacobson, Mats,* Bryt den onda cirkeln i miljonprogrammets bostadsområde. — (Plan. 1980:5/6, s 315—324.) — Stadsdelen Kroksbäck.

249 *Lindholm, Gunilla,* Blåsigt, platt och ödsligt — utemiljön i tre bostadsområden i Malmö. Gävle 1980. 56 s. — (Statens institut för byggnadsforskning. Meddelanden. M 80:1.) — Lindängen, Högaholm och Kastanjegården.

250 *Malmö* kommun. Bostadsförsörjningsprogram 1981—1985. [Utg av] Malmö kommuns fastighetsnämnd. Malmö 1980. 4, 2, 15, 7 bl.

251 *Molin, Staffan,* Under färgen döljer sig ett avfolkat slumkvarter. — (Vår bostad. 1980:1, s 29—31, 53.) — Östergård.

252 *Nordström, Maria,* Villaboende i Kastanjegården. En analys av 23 Kastanjegårdsbors upplevelse av sin boendesituation. Gävle 1980. [81] s. — (Statens institut för byggnadsforskning. Meddelande. M80:19.)

253 *Persson, Bertil,* & *Olsson, Curt Åke,* En ny bostadspolitik behövs i Malmö. — (SDS 1/2.) — Diskussionsinlägg av Nils Yngvesson 1/3.

254 *Swedmark, Eva,* Rosengård, en mardröm för hyresgäster på 70-talet . . . — (Fönstret. 1980:4, s 12—13.) — Insatserna för miljöförbättring i området.

Socialvård:

255 *Allagui, Slim,* Suède: à bas la prostitution! — (L'Express. 1980: 18 octobre, s 86—87.) — Huvudsakligen om prostitutionsprojektet i Malmö.

256 *Andersson, Gunnel, Lillesaar, Wiiu,* & *Malmberg, Irene,* Socialarbetare i Malmö — bekämpa den sociala nedrustningen! — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:15, s 4—6, 26.)

257 *Beckström, Liv,* Erfarenhet av prostitution i Malmö: Inget nödvändigt ont — men nya lagar behövs. — (Socialnytt. 1980:5, s 3—13.)

258 *Dalin, Eva,* Fattigvården i Hyllie. Vad arkiven berättar. — (Limhamniana. 1980, s 41—45, 47—51, 53—64.)

259 *Ekensten, Vilhelm,* Malmö först i landet med ledsagarservice. — (Svensk handikapptidskrift. 1980:3, s 20—21.) — Intervju med Lilian Freiburghaus.

260 *Esbjörnsson, Ulla,* Antalet tvångsomhändertagna barn ökar? Varför? — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:8/9, s 6—9, 19.) — Intervju med socialassistenter i Malmö.

261 — Enebackens barnhem — ett försök att skapa en bra institution. — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:8/9, s 10—12.) — Intervju med Gunvor Andersson.

262 *Familjebehandling* på daghem — uppföljning av en försöksverksamhet. [Av] Monica Ahlqvist . . . Lund 1980. 51 bl. — Examensarbete i Socialt arbete, Socialhögskolan i Lund. Om verksamheten vid Gullviksborgs barnstuga. — Duplic.

263 *Förslag* till barnomsorgsplan 1981—1986. Malmö kommun. [Utg av] Malmö socialförvaltning. Malmö [1980]. [2], 19, [147] s. 1 karta.

264 *Försörja* eller försörjas? Ett projektarbete om unga ensamstående mödrar, som är arbetslösa och lever på socialhjälp. Projektarbetet är utfört av Marie Andréasson . . . på Socialhögskolan i Lund. Lund 1980. [1], 33, [5] bl. — Duplic.

265 *Griphult, Gunilla,* I barnrikehus på 40-talet: På Bispgatan fick vi ett eget trädgårdsland. — (Vår bostad. 1980:5, s 18—21.) — Sickan Ridell intervjuas om minnen från 40-talets Limhamn.

266 *Hagelin, Kennet,* Basstation — ett nytt begrepp inom institutionsvården. — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:15, s 11—14, 3.) — Speciellt Rosengårds basstationssystem.

267 *Hergart, Vera,* & *Ahlqvist, Monica,* Vårdcentralen Granen — kurator självklar medarbetare i vårdlaget. — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:15, s 43—46.) — Intervju med Lii Falk.

268 *Hårde, Ulla,* Sofia gav liv åt betongen. — (SDS 20/5.) — Reportage från Rosengård.

269 *Invandrarkatalog* för Malmö med speciell inriktning på 5:e socialvårdsdistriktet. [Utg av] Malmö socialförvaltning, femte socialbyrådistriktet. Malmö 1980. 80 bl.

270 *Kellerman, Lennart,* Prostitutionen bör kriminaliseras! — (Malmö-Sirenen. Personaltidning för malmöpolisen. 1980:3, s 2—7.) — Huvudsakligen om prostitutionen i Malmö.

271 *Knutsson, Ingela,* Almviks djurfritidsgård — experiment i samarbete. — (Samspel för fritid. 1980:3, s 6—7.)

272 *Kristiansson, Göran,* En bulldogg i hallickarnas hasor. — (SDS 2/11.) — Intervju med Torsten Fredriksson, bl a om prostitutionsprojektet i Malmö.

273 [*Larsson, Stig*], Prostitutionsprojektet. En delrapport. [Utg av] Malmö socialförvaltning. Malmö 1980. 56, [8] bl.

274 — Prostitutionsprojektet i Malmö. — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:15, s 15—22.)

275 *Leander, Gun,* Kvinnohandeln. — (DN 2/8, 4/8.) — Malmöprojektet mot prostitution.

276 *Lind, Britt-Inger, & Fredriksson, Torsten,* Kärlek för pengar? En bok om prostitutionsprojektet i Malmö 1976—80. Sthlm 1980. 214 s.

277 *Nordbeck, Bo,* Invandrarbyrån byter ansikte. Fixarrollen byts mot tuff pådrivarlinje. — (SDS 22/6.) — Intervju med Emmanuel Morfiadakis.

278 *Odemar, Uno,* Barnomsorgens utbyggnad i Malmö. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 65—66.)

279 *Prostitutionen* i Sverige. En rapport utarbetad inom Prostitutionsutredningen. [Utg av] Socialdepartementet. Sthlm. — (DsS 1980:9.) — 1. [2], 16, 318 s. Malmö bl a s 96—97. — 2. [2 s], s 321—820. Malmö bl a s 487—520, 761—768.

280 *Rosqvist, Vensel, & Thelander, Ann Charlotta,* Rekvisitet sedeslöst levnadssätt — en undersökning om dess tillämpning inom Malmö socialförvaltning 1970—78. Lund 1979. 45, [3] bl. — 2-betygsuppsats i socialrätt. — Duplic.

281 *Schlossman, Sonja,* Efter tio månader på barnhem: Barn och föräldrar avgör om de ska leva ihop eller ej. — (Socialnytt. 1980:9, s 7—11.) — Försök med föräldrasamverkan vid Enebackens barnhem.

282 *Ström, Birgit,* Barnomsorgen i Malmö. — (Fin form. Fastighetskontorets personaltidning. 1980:4, s 3—5.)

283 *Ståhl, Solveig,* 53.000 färdtjänstresor varje månad i Malmö. — (Kommunaktuellt. 1980:12, s 10—11.) — Intervju med Irka Cederberg.

284 *Svenning, Conny & Marianne,* Daghemmen, jämlikheten och klassamhället. En studie av skiktspecifik socialisation i det svenska samhället. Lund 1980. 265 s. — Diss. Lund. — Undersökningsmaterial från daghemmen i Malmö.

285 *Tidman, Eva & Bo,* Fiskande kvarterspoliser hjälper ungdomar på glid. — (Socialnytt. 1980:4, s 40—41.) — Kvarterspoliser i Kroksbäck.

P. Teknik, industri, kommunikationer

286 *Arvidson, Anders,* Kol-kriget. — (Den hialöse. 1980:5, s 7—10.) — Planerna på ett kolkraftverk i Malmö.

287 *Folkkampanjens* energiplan för Malmö. [Framställd av en arbetsgrupp inom Folkkampanjen Nej till kärnkraft i Malmö] Malmö [1980?]. 38 bl.

288 *Larsson, Gerhard,* Ett försvunnet hantverk. — (Limhamnstidningen. 1980:4, s 6.) — Repslageri i Limhamn.

289 *Lundberg, Roland,* Skugga över Ribersborg. — (SDS 18/7.) — Planer på kolkraftverk på Ön i Limhamn.

290 *M[årtensson], S[ten],* I dur och moll. Problem för industrin i Malmö, men det finns ljuspunkter. — (Vårt Malmö. 1980:3, s 4.)

291 *Ragnarson, Per,* I Malmö bygger man nya museer. — (SMF-nytt. 1980:1, s 4—7.) — Huvudsakligen om Tekniska museet och Sjöfartsmuseet.

292 *Regional* energiförsörjning. Energi 2. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1979. 72 s.

293 *Sundbeck, Mats,* Vi har ett alternativ. — (Den hialöse. 1980:4, s 11—13.) — Om en alternativ energiplan för Malmö, framlagd av Folkkampanjen Nej till kärnkraft. — Intervju med Hans Rode, s 12.

BYGGNADSTEKNIK OCH KOMMUNALTEKNIK

294 *Andersson, Bengt,* Utbyggnad av Sjölunda avloppsreningsverk. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 89—90, 92—95.)

295 *de Maré, Erik,* Vombsjön — en omstridd sjö. [1]—2. — (Asfaltblänk & vattenstänk. 1980:2, s 10—11; 1980:3, s 16—17.) — Rättsförhållandet mellan Malmö kommun och övriga markägare samt fiskerättsinnehavare med anledning av kommunens vattentäkt i sjön.

296 *Forssman, Sven,* Rensning av Malmö kanaler. —

(Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 79—80.)
297 *Kordina, Birgit,* Restaurering i Malmö. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 59—63.) — Främst om restaureringen i kv S:t Gertrud.
298 *Kv[arteret]* Fregatten, Malmö. Flerfamiljshus i tegel. — (Tegel. 1980:3/4, s 2—5.)
299 — Granen, Malmö. Flerfamiljshus i tegel. — (Tegel. 1980:3/4, s 12—15.)
300 *Linde, Leif,* Sjölundaverket — Sveriges modernaste avloppsreningsverk? — (Byggnadskonst. 1980:9, s 13—14, 17—18, 21.)
301 *Magnusson, Lars Erik,* Bjurhagens fabriker, Malmö. Industrihus i tegel. — (Tegel. 1980:1, s 12—13.)
302 *Malmö* renare stad med naturgas. — (Gasnytt. 1980:3, s 7—8.)
303 *Mattson, Anders,* Regional samverkan inom kommunal avfallshantering. En konkret studie. Lund 1979. [5], 76, [5] bl. — Avfallshanteringen inom Sydvästra Skånes avfallsaktiebolag. Bl a bl 37—50: Malmö avfallsverk; bl 51—58: Spillepengs avfallsupplag.
304 *Mattsson, Jan,* & *Åkerman, Jonas,* Energiförluster genom vind. Bedömning av tre förslag till stadsplan för Bulltoftaområdet i Malmö. Sthlm 1980. 106 s. — (Byggforskningsrådet. Rapport. 1980:176.)
305 *Nilsson, Kjell,* Malmö avfallsverk — en regional avfallsanläggning. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 83—85.)
306 *Waernborg, Bengt,* Vägbyggnad under 70-talet i Malmö. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 107—108.)
307 *Wallenberg, Bengt,* Malmö först i landet med naturgas 1985. — (Malmöperspektiv. 1980:3, s 9—12.)
308 *Winsnes, Wilhelm,* Elverkets tidiga år. — (Servisen. 1980:1, s 17—20.) — Fortsättning på artikel i Servisen 1979:2.
309 — Lite historia om tidigare fjärrvärmeplaner. — (Servisen. 1980:2, s 6—8.)
310 *Zimmergren, Arne,* Kommunal kontroll av industriutsläpp — erfarenhetsredovisning från Malmö. — (VAV-dagen den 25 mars 1980. Sthlm 1980. Svenska vatten- och avloppsföreningen. Meddelande. VAV M 30, s 49—53.)

Öresundsbroprojektet:

311 *Christensen, Per,* KM-bron är en god satsning. — (SDS 14/9.)
312 *Gustafsson, Agne,* Om bron byggs är det risk att Malmö blir en sovstad. — (Arb. 11/7.)
313 *Hallander, Håkan,* Öresundsbron — krossa den skändliga! — (SkD 29/1.) — Diskussionsinlägg 11/2 av Helge Andersson.
314 *Hultén, Bertil,* Är KM-bron äventyrlig? — (SDS 20/8.)
315 *Håkansson, Gösta,* Bygg ingen bro! — (KvP 11/2.) — Diskussionsinlägg av Sten Sterning 12/2, Åke Sundström 13/2, Arne Lundberg 14/2.
316 *Håkansson, Stefan,* En bro över sundet. — (Svensk linje. 1980:5/6, s 19—20.)
317 *Johansson, Lars,* Ny stöt för bron. — (Miljötidningen. 1980:7, s 23.)
318 *Johansson, Olof,* Bro utan fäste. — (KvP 11/7.) — Med redaktionellt genmäle på ledarplats.
319 *Schmitz, Arne,* Naturen kostar ingenting — för brobyggare. — (SDS 27/12.)
320 *Skärbäck, Erik,* Öresundsprojektet. Landskapsanalys. Metodrapport. Solna 1980. 209 s. — Statens naturvårdsverk. Rapport. PM 1268.)

KOMMUNIKATIONER

321 *Ahlström, Olle,* Trafiksäkerheten i Malmö. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 68—70.)
322 *Arvidson, Anders,* Håll ut cyklister! Bara 50 år kvar till cykelnätet är färdigt. — (Den hialöse. 1980:3, [s 6].) — Cykelleder i Malmö.
323 — Ny väg åt bilpendlarna — men järnväg nobbas. — (Den hialöse. 1980:3, [s 4—5].) — Vägen Malmö—Staffanstorp.
324 *Besök* på ett förnämligt vagnmuseum i Malmö. — (Samlarnytt. 1980:4, s 16—17.) — Vagnmuseet, Drottningtorget.
325 *Hydén, Christer,* Gupp i korsning — starkt förbättrad säkerhet. Preliminära resultat av ett försök i Malmö. — (Väg- och vattenbyggaren. 1980:11/12, s 17—19.)
326 *Malmö* lokaltrafik. — (Svensk lokaltrafik. 1980:5, s 14—17.) — Företagsreportage.
327 *Satsa* på trådbussar! [Ledare.] — (SkD 13/11.)
328 *Så* förvandlas Malmö: "Fritt fram för bilen". [Av] Anders Arvidsson . . . — (Den hialöse. 1980:2, [s 4—9].)
329 *Waldhör, Ivo, Brunnberg, Klas,* & *Ekström, Lars-Emil,* Gågatorna i Gamla staden. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 72—76.)

Järnvägar, spårvägar:

330 *Andersson, Helge,* Ånga och skogsromantik. — (Bara kommun. Bara 1980, s 240—251.) — Bl a om Malmö—Ystads järnväg och om Malmö—Genarps järnväg med stickspår till Bokskogen. — Delar av artikeln även publ. i Svedala Nytt, 1980: april, s 8, under rubrik "Bostonvals i Bokskogen".

331 *Larsson, Hanna,* Kring en av de tjugofyra punkterna. — (Byahornet-Skåneland. 1980:3, s 10—12.) — Banvaktsstugan nr 1 vid Rönneholmsvägen i Malmö, tillhörig Malmö—Ystads järnväg.

332 — Kring järnvägsbetjänte. — (YA 15/3.) — Bl a om Malmö—Ystads järnväg.

333 *Larsson, Peter,* Tala om inflation: På 67 år höjdes priset med 95 öre men mellan 1972—1980 med 1:50! — (Limhamnstidningen. 1980:7, s 4—5.) — Lokaltrafiken, speciellt spårvägstrafiken till Limhamn.

334 *Nyberg, Kjell,* Inventering av Malmö—Genarps järnväg hösten 1974. — (Tågposten. 1980:1, s 5—9.)

335 *Olsson, Lars,* Hindby station. Foto: Lars Olsson. — (Tåg. 1980:6, s 144—145.)

Sjöfart:

336 *Gemensam* informationscentral för sjöövervakning i Malmö — lokaler och utrustning. Sthlm 1980. 47 s. — (Statskontoret. Rapport. 1980:21.)

337 *Malmö* hamn: Kraftigt förbättrad service. — (TH. Transport & hantering. 1980:3, s 43—45.)

338 *Martin* på Näset [pseud.], Ångfartyget L J Bagers förolyckande. — (Båtologen. 1980:6, s 295—296.) — Citat ur Malmö-Postens extranummer 4 sept. 1875 med anledning av olyckan.

339 *Nilsson, K A,* Nya containerterminalen i Malmö frihamn. — (Malmöperspektiv. 1980:2, s 7—9.)

340 *Waldemarsson, Åke,* Färjetrafiken mellan Malmö- och Köpenhamnsområdena. — (Stadsbyggnad. 1980:7/8, s 39—44.)

341 *Winberg, Uno,* Minnesbilder från Limhamns hamn. — (Limhamniana. 1980, s 4—10.)

Flyg:

342 *Johansson, Gunnar,* En gång var Bulltofta viktigast i landet. — (SDS, Malmöbilagan, 16/10.)

343 *På* återseende vid Sånekulla. Pressklippen berättar om sommaren 1910 då det skulle flygas över Öresund. — (SDS 29/6—20/7, 29/8.) — Robert Svendsens och Carl Cederströms Öresundsflygningar. Med inledande artikel av K[urt] A[ndersson] 29/6.

Q. Ekonomi och näringsväsen

344 Ett *handplockat* kollektiv. — (Storkök. 1980:6, s 13—15.) — Reportage från Saluhallen, Lilla Torg.

345 *Holmqvist, Carl-Eric,* Skånes handelskammare — 75 år i näringslivets tjänst. — (Malmöperspektiv. 1980:3, s 2—3.)

346 *Mässan* och näringslivet. — (Malmöperspektiv. 1980:1, s 18—20.) — Intervju med Janeric Engström, Skånemässan.

347 *Persson, Jan E,* & *Wijk, Gösta,* Konsumenter och alienation — en undersökning av konsumenters attityder till marknaden och samhällsproblem. [Utg av] Företagsekonomiska institutionen, Lunds universitet. Lund 1980. [3], 50, [46] bl. — Undersökning bland invånare i Malmö kommun.

348 *Petersson, Ronnie,* Skånemässan — forum för lyx och överflöd. — (SkD 17/9.)

349 *Prisnivåer* i dagligvaruhandeln november 1979. Fyra områden i Malmö: Gamla staden, S. Förstaden—Möllevången, Hermodsdal—Lindängen, Limhamn. [Utg av] Statens pris- och kartellnämnd, Tredje byrån. Sthlm 1980. [2], 3, 71, [16] s. — (SPK:s utredningsserie. 1980:5.)

350 *Prisnivåerna* hos dagligvarubutikerna i fyra områden i Malmö. — (Pris- och kartellfrågor. 1980:4/5, s 66—71.) — Sammandrag av utredning. Se nr 349.

Jakt och fiske:

351 Ett *gott* råd till landets kommuner: Pröva "Malmö-modellen"! — (Svensk jakt. 1980:9, s 656—657.)

352 *Hansson, Roland,* Malmö — inte bara för småtorskarnas skull . . . — (SkD 12/4.) — Sportfiske.

Hotell och restauranger:

353 *Andersson, Helge,* Man söp och slogs dagen lång. — (SDS, Malmöbilagan, 25/10.) — Tillysborg (landsvägskrog).

354 *Håkansson, Conny,* Amiralen i ny dräkt. — (Musikern. 1979:5, s 20—21.)

355 *Pettersson, Lars-Åke,* Kramer topprustat för 3 miljoner. — (Storhushåll. 1980:1, s 23.)

356 *Välbehövlig* ombyggnad: Mer än tio miljoner har dansat på Amiralen. — (Scen och salong. 1979: 3/4, s 20—21.)

SÄRSKILDA FÖRETAG

357 FAZER AB. *Hegbart, Benny,* Fazer AB — vidareutveckling av gammal malmötradition. — (Malmöperspektiv. 1980:2, s 23—25.)

358 FERROSAN. *Ferrosans* tidigaste historia. — (Observanda medica Ferrosan. 1979:4, s 98—100.)

359 AB FLYGINDUSTRI. *Johansson, Gunnar,* Giganterna från Limhamn. — (SDS, Malmöbilagan, 6/9.) — Historik över företaget och dess tillverkning samt intervju med Stig Rogmark.

360 INGENJÖRSFIRMAN KEDJETEKNIK AB.

Halbauer, Arno, Ingenjörsfirman Kedjeteknik AB — ett företag i Bulltofta-Segevång företagsgrupp. — (Malmöperspektiv. 1980:1, s 27—29.)

361 KOCKUMS. *Bergh, Åke,* Flytande kemikalier. Världens hittills största och mest avancerade kemikalietanker har sjösatts vid Kockums varv i Malmö. — (Kemisk tidskrift. 1980:12, s 6—8.)

362 PLM. *Beckström, Liv, & Gertten, Magnus,* Malmös största luftförorenare . . . — (Den hialöse. 1980:1, [s 2—6].)

363 — *Hallström, Bert,* Nya AL-burken här för att stanna. — (Jernkontorets annaler. 1980:4, s 58—61.) — PLM:s aluminiumburktillverkning i den nya fabriken i Fosie.

364 — *Holmertz, Gert,* Pripps och PLM bestämmer: Du behöver aluminiumburken. — (Miljötidningen. 1980:2, s 24—25.)

365 — *Återvinning* av dryckesförpackningar. Delbetänkande av utredningen om återvinning av dryckesförpackningar. [Utg av] Jordbruksdepartementet. Sthlm 1980. 167, [29] s. — (Ds Jo 1980:13.) — Duplic. — Bl a om PLM:s tillverkning av aluminiumburkar.

366 ROSENHOLMS DRIVERIER. *Rolfmark, Kjell,* Självstyrande grupper bra lösning på företags organisation. — (Lantarbetaren. 1980:11, s 14—15.)

367 SVENSKA TOBAKS AB. *Embreus, Bengt,* Här rullar den sista cigarren. — (Ny teknik. 1980:17, s 54—55.) — Cigarrframställningen vid Svenska Tobaks AB i Malmö upphör.

368 UNITED TURBINE. *Framtidens* bilmotor utvecklas i Malmö. Bränslebehovet halveras. — (Teknik i tiden. 1980: [specialnr] En tioårskrönika, s 22—23.)

369 C-B WIDELLS BAGERI. *Swenninger, Lennart,* Calle Bertil vid Baker Square. — (Bröd. 1980:6/7, s 18—23.)

R. Idrott, lek och spel

370 *Alliansaren.* [Medlemsblad för] I. F. Allians, Malmö. Årg. 1 (1980)—.

371 *Forsberg, Karl-Heinz,* Malmö Ridklubb 60 år. — (Malmötidningen. 1980: semesternummer, s 6.)

372 *Fürstenberg, Claes,* Keith Blunt, ny manager i Malmö FF. — (SDS 3/7.) — Intervju.

373 *Gottfridsson, Roger,* "Svensk fotbolls storhetstid är inte förbi . . ." — (Svensk fotboll. 1980:5, s 12—13.) — Avskedsintervju med Bob Houghton, MFF.

374 *Heleneholmaren.* Jubileumsåret 1939—1979. Malmö [1980]. [32 s.] — Jubileumsnummer. Tillbakablicken 1939—1968 grundar sig på redogörelse från Jubileumsboken 1969, skriven av Torsten Christensen. Avsnittet 1969—1979 författat av Magnus Månsson.

375 *Houghton, Bob,* Mina år med MFF. — (KvP 18/6, 19/6, 22/6.)

376 *Jonsson, Rolf,* Lager blev idrottshall. — (Skåne-Idrott. 1980:1, s 15.) — Husie IF.

377 *Karlsson, Kurt,* Så lyckades Malmö ärva Sveriges idrottsmuseum. — (Skåne-Idrott. 1980:1, s 10—11.)

378 *Larsson, Peter,* Limhamns guldolympier propagerar mot alkohol. — (Limhamnstidningen. 1980:7, s 18.) — Intervju med Johan Richthoff.

379 *Malmström, Håkan,* "Ångrar aldrig flytten till Lindängen". — (SDS, Malmöbilagan, 7/6.) — Reportage från BK Olympic.

380 *Malmö* Ridklubb 1920—1980. — Utg av Malmö Ridklubb. Red: Curt Åke Olsson, Christel Hansson. Malmö 1980. 47 s.

381 *Omklädningskapacitet* vid utomhusanläggningar. Malmö 1980. 35 bl. — (Malmö fritidsförvaltning. Utvecklingsavdelningen. Rapport. 1980:5.) — Duplic.

382 *Reimer, Arne,* "Bara Liverpool kan konkurrera med oss i MFF!" — (Svensk fotboll. 1980:3, s 14—15.) — Intervju med Bob Houghton.

383 *Rosenhall, Sven,* Limhamns Motorklubb mot 25-årsjubileum. — (Limhamnstidningen. 1980:3, s 6—7.)

384 *Strandberg, Lennart,* Obesegrad i tio år. Tre olympiska guld. — (Arb. 17/7.) — Brottaren Carl Westergren.

385 *Widing, Hans,* Han piskar "di gule" upp i allsvenskan. — (SDS 12/10.) — Nils-Åke Sandell, Idrottsföreningen Kamraterna.

386 — Robert Prytz fyller luckan i MFF. — (SDS 29/5.)

387 *Åkesson, Rickard,* Malmö Rodklubb: Rensar och ror i grumligt vatten. — (Svensk idrott. 1980:7, s 30—31.)

Lek och spel:

388 *Larsson, Peter,* Limhamns schackstjärnor med i olympiad och EM. — (Limhamnstidningen. 1980:7, s 12.) — Reportage från Limhamns Schackklubb.

389 *Rolf* [pseud.], Charlotte Weibulls dockor spridda över hela världen. — (Samlarnytt. 1979:8, s 16—18.) — Charlotte Weibulls dockmuseum i Malmö.

S. Krigsväsen

390 *Torfgård, Hans,* Skånska luftvärnsregementet. — (Luftvärnets historia. Sthlm 1980, s 373—412.)

U. Naturvetenskap

391 *Arvidson, Anders,* Här skall slängas sopor. — (Den hialöse. 1980:3, [s 3].) — Planerad utfyllnad med sopor längs stranden mellan Lernacken och Klagshamns udde.

392 *Bladh, Jan-Olof,* & *Björn-Rasmussen, Solgerd,* Hydrografiska och växtplanktologiska undersökningar vid Skåne- och Blekingekusterna, 1970—75 resp. 1972—75. Göteborg 1978. [2], 20, 31, [2], 29, [6] s. — Bl a undersökningar vid Klagshamn.

393 *Bauer, Carl-Axel, Christiansson, Sune,* & *Rudbeck, Gustaf,* Amerikansk brunand, Aythya americana, en ny art för Europa, funnen i Malmö. — (Vår fågelvärld. 1980:5, s 275—276.)

394 *Förföriskt* tal om rekreationsytor. [Av] Krister Pettersson . . . — (SkD 24/7; Arb. 25/7.) — Förslaget om utfyllnad mellan Klagshamns udde och Lernacken och dess inverkan på ängarna vid Bunkeflostrand. — Med genmäle av Olle Bengtsson i SkD 11/8.

395 *Glaumann, Mauritz,* Vindmätning i Malmö med uteklimatbussen. — (Statens institut för byggnadsforskning. Årsbok. 1980, s 44—51.)

396 *Juhlin, C H,* "Sista barnet ut?" — (SDS 30/3.) — Skyddet av strandmarkerna vid Bunkeflo och Klagshamn.

397 — Vi måste rädda [Klagshamns]udden! — (SDS, Malmöbilagan, 24/5.) — Men genmäle av Arne Schmitz.

398 *Om* utfyllnad vid Klagshamn. — (Skånes natur. [Kontaktbladet.] 1980:2, s 59—62.) — Förhandlingar inför Vattendomstolen om AB Lagunas ansökan att få fylla ut havet söder om Klagshamn.

399 *Schmitz, Arne,* En fågelsjö föds och dör. — (Sveriges natur. Årsbok. 1980, s 71—74.) — Sjölundadammarna.

400 *Utredning* om skyddsvärda områden längs Sveriges kust. Marina reservat 1980. [Utg av] Statens naturvårdsverk. Naturvårdsbyrån. Sthlm 1980. [C:a 221 s.] (SNV. PM 1297.) — Bilaga 2, s 64—66: Limhamnströskeln.

401 *Verbaan, Iris,* Den hotade kusten. — (SDS 24/4.) — Planerade utfyllnader utanför Bunkeflos och Klagshamns strandområden.

V. Medicin

402 *Andersson, Mats,* Satsning på frivillig vård i Malmö. — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:15, s 7—11.) — Vården av alkohol- och narkotikamissbrukare.

403 *Apotek* i Sverige, en kulturhistorisk inventering. Sthlm 1980. 112 s. — (Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. 1980:1.) — S 83—84: Malmö, Kronan. — S 84—87: Malmö, Lejonet.

404 *Banck, Göran, Bröms, Margareta,* & *Ljung, Rolf,* Kikhosta — en epidemi i Malmö. — (Läkartidningen. 1980:23, s 2192—2195.)

405 *Berggren, Bernt,* Nu förlorar MAS en av sina verkliga trotjänare. — (Sjukvårds Ronden. 1980:4, s 20—22.) — Intervju med Inge Gynning.

406 *Björlin, Gunnar,* Specialisttandpolikliniken vid Malmö allmänna sjukhus. — (Apollonia. 1980:2, s 81—83.)

407 *Blennow, Inger,* & *Ståhlberg, Ulf,* Vården vid Malmö östra sjukhus. — (SDS 3/9.)

408 *Bülow, Knut,* Lungmedicinen vid MAS. — (Sjukvårds Ronden. 1980:1, s 16—19.)

409 *Det* räcker inte att bota kroppen! — (Sjukvårds Ronden. 1980:1, s 20—28.) — Kuratorsverksamheten vid Allmänna sjukhuset.

410 *Ek, Per,* Samhället får betala vårdhems miljonskulder. — (Kommunalarbetaren. 1980:12, s 6—7.) — Vårdhemmet Villa Vånga i Malmö.

411 *Esbjörnsson, Ulla,* Barnpsyk decentraliserar i Malmö — rapport från Lindängens mottagning. — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:15, s 27—42.)

412 De *gamlas* öde. — (Nordisk kriminalkrönika. 1980, s 133—144.) — Morden vid Östra sjukhuset i Malmö 1978—79.

413 *Gardestedt, Leif,* Vad kan man göra för att behov av narkotika, alkohol och sniffningsmedel skall upphöra? 427 elever för årskurserna 7 och 9 ger förslag. Malmö 1980. [2], 38, 5 bl. — (Malmö skolstyrelses försöksverksamhet 1979—1980.) — Duplic.

414 *Halvegård, Gun,* Logopeden kan klara problemen. — (Sjukvårds Ronden. 1980:4, s 2—6.) — Talvårdsavdelningen vid Allmänna sjukhuset.

415 *Hessle, Sven,* Ett lösenord för Hindbyhemmet — det finns inga hopplösa fall. — (Socialmedicinsk tidskrift. 1980:6, s 344—346.)

415 *Jacobson, Britt,* Alkoholmissbruk bland tonåringar — sett från en alkoholklinik. — (Socionomförbundets tidskrift. 1980:15, s 23—25.) — Alkoholkliniken vid Allmänna sjukhuset.

417 *Lindängenrapporten* — en beskrivning av en decentraliserad barn- och ungdomspsykiatrisk mottagning. [Av] Ulla Esbjörnsson . . . Malmö 1978. [3], 77, [24] bl. 9 pl.

418 *Malmö* epidemisjukhus 1880—1980. Malmö 1980. 76 s. — Bl a s 5—27: Cronberg, Stig, Malmö

epidemisjukhus 100 år; — s 37—58: Petrén, Ebbe, & Hellsten, Hans, Epidemiska sjukdomar i Malmö under ett århundrade (1855—1960). [Tidigare publ. i Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift 1965.]; — s 59—73: Hur var det förr — hågkomster från Infektionskliniken.

419 *Malmös* största sjukvårdsbygge klart 1982: "Kirurgens hus"! [Sign.:] K. E. — (Vårt Malmö 1980:1, s 5.)

420 *Mårtensson, Ulf,* Kockums har tagit mina bästa år. — (Metallarbetaren. 1980:49, s 13—15.) — Intervju med Gunnar Trulsson, drabbad av järndammlunga.

421 *Sartz, Per-Olov,* Vettlösa och brutala aktioner. — (SDS 23/11.) — Undersökning angående Malmöläkarnas förskrivning av lugnande medel. Med diskussionsinlägg 25/11 av Ulf Bergdahl, Lennart Kaij, Arne Melander; 28/11 av Bo Werkström; 29/11 av Arne Melander; 8/12 av Bertil Mårtensson, Bo Werkström; 9/12 av Arne Melander; 12/12 av Ulf Bergdahl, Lennart Hedberg.

422 *Schlossman, Sonja,* Socialvården i häktet hjälper fyllerister "nyktra" till. — (Socialnytt. 1980:10, s 38—42.) — Malmö socialförvaltnings tillnyktringsenhet.

423 Det *stora* sjukhuset. — (KvP 2/11.) — Specialavsnitt med en serie reportage från Allmänna sjukhuset.

424 *Sundin, Anita,* & *Wigzell, Kerstin,* 10 kommuners sätt att arbeta med de svårast alkoholskadade. Sthlm 1980. 63 s. — S 20—25: Malmö. Inackorderingshemmen Katrinelund och Delsjö.

524 *Sörman-Olsson, Majken,* Hon har kammat många ungar med sabadillättika. — (SDS 15/6.) — Intervju med Eva Andersson, sköterska vid Barnavårdscentralen.

426 *Tidman, Eva,* Vårdköerna växer, avdelningar slår igen . . . Måste det vara så? — (Landstingens tidskrift. 1980:19, s 12—17.) — Intervju med bl a Lars Unander-Scharin, Malmö allmänna sjukhus, om sjukhusavdelningarnas semesterstängning.

427 *Viebusk, Marianne,* Här får barn och föräldrar hjälp med att lösa sina problem. — (SDS, Malmöbilagan, 25/10.) — Viktoriagården, förskola vid Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Allmänna sjukhuset.

REGISTER

Aall, H H 119
Aghed, J 110
Ahlqvist, M 267
Ahlström, O 321
Alexanderson, G 225
Alfredson, L 44
Alkoholproblem 402, 413, 416, 422, 424
Allagui, S 255
Allansson, O 65
Allberg, J 98
Alliansaren 370
Allm sjukhuset 7, 405, 406, 408, 409, 411, 414, 416—419, 423, 426, 427
Almbacken (kvarteret) 193
Almström, B-B 186
Almviks djurfritidsgård 271
Amaltheaattentatet 213, 216—218, 221
Amiralen (dansrestaurang) 354, 356
Anderberg, C-O 121
Andersson, B 294
Andersson, E 425
Andersson, Gunnel 256
Andersson, Gunvor 261
Andersson, H 31, 62, 75, 126, 147, 153, 154, 172, 330, 353
Andersson, J 13
Andersson, K 343
Andersson, Margareta 5
Andersson, Mary 65, 66, 122
Andersson, Mats 402
Andersson, N 100
Andersson, Per 4
Andersson, Per 110
Anshelm, K 87, 89
Apoteket Kronan 403
— Lejonet 403
Arbetet 28—30
Arkeologi 113—117
Arvastson, A 138
Arvidson/Arvidsson, A 155, 190, 233, 286, 322, 323, 391
Augustenborgsskolan 55, 58
Aurell, Bengt 187
Aurell, Birgitta 162
Avfallshantering 303, 305
Axénska gården 124
Bager, E 123, 124, 169
Bager, H 123, 124
Bager L J (fartyg) 338
Bagerska gården 127
Balett 99, 112
Baltiska utställn 12, 24
Banck, G 404
Barnarbete 238
Barnavårdscentralen 425
Barndaghem 262, 284
Barnekow, K 152
Barnhem 261, 281
Barnomsorgsplan 263, 278, 282
Basstationer (socialvård) 266
Bastorp: källan 153, 157
Bauer, C-A 393
Beckström, L 257, 362
Behring, A 29
Bengtsson, O 394
Bengtsson, R 173
Berg, R F 125
Bergdahl, U 421
Berggren, B 405
Bergh, Å 361
Beronius, B-M 99
Berthelius, J 67
Bibliografi 4
Bibliotek 5—11
Billberg, J 113
Bjurhagens fabriker 301
Björlin, G 406
Björn-Rasmussen, S 392
Bladh, J-O 392
Blankebäcks fritidsgård 229
Blennow, I 407
Blunt, K 372
Boethius C G 38
Bokhandel 1—3
Bokskogen 154, 330
Bolinder, J 22, 133
Bomgren, T 227
Borgarskolan 49
Bostadsförsörjningsprogram 244, 250
Bothwell, J H 126
Brottsoffer 211, 212, 215, 222, 223
Brunnberg, K 83, 329
Bröms, M 404
Budget 204
Bulltofta 304
— flygplats 342
Bunkeflo 162
— arkeologi 117
Bunkeflostrand 394, 396, 401
Bülow, K 408

Café Nutiden 239
Cardell, G 198
Carlsson, L A G 211, 222
Carlsson, S 81, 82
Caroli kyrka 75, 79, 80
Cederberg, Ingvar 92
Cederberg, Irka 283
Cederskär R 6
Cederström, C 343
Cementa AB 237
Christensen, P 311
Christensen, T 374
Christiansson, G 189
Christiansson, S 393
Cirkus 106
Combüchen, S 68
Cronberg, O 127
Cronberg, Stig 418
Cronberg, Sven 127
Cykelleder 322

Dagligvarupriser 349, 350
Dahlström, M 190, 245
Dalin, E 258
Dehlin-Englund, A 191
Delsjö (inackorderingshem) 424
de Maré, E 295
de Maré, M 208
Dialekter 62, 63
Diehl, G 14, 15
Dockmuseet 389
Donnér, J W 100

Edholm, D 91
Edlund, B 128
Edmar, E 39
Edström, M 188
Ek, P 410
Ekblom, H 28
Ekelund, F 65
Ekensten, V 259
Ekman, H 107

Ekström, L-E 329
Elbussar 327
Elimförsamlingen 36
Elverket 308
Embreus, B 367
Emilson, G 5
Enebackens barnhem 261, 281
Energiförsörjning 286, 287, 289, 292, 293, 302, 307
Engqvist, L 28
Engström, J 346
Epidemier 404, 418
Epidemisjukhuset 418
Eriksson, E 192
Erjo [pseud] 214
Ersgård, H 156
Ersgård, S 40
Esbjörnsson, U 260, 261, 411
Euroc-byggnaden 84—86

Fagerström, B 7
Falck, H 193
Falk, B 1, 37
Falk, L 267
Fazer AB 357
Fehrman, C 132
Fernlund, S 76
Ferrosan 358
Filadelfiaförsaml 93, 96
Film 98, 110
Fiske 155, 230, 352
Fjärrvärme 309
Flensburg (släkten) 128
Floreman, Y 150
Florén, U 137
Flyg 342, 343, 359
Flygindustri, AB 359
Flyktingbarn 60
Folkdräkter 73
Folkliv 62, 153—157
Folkmedicin 158
Forsberg, B 129
Forsberg, K-H 371
Forssman, S 296
Forum, Grafikskolan 46
Fosie 162, 195
— arkeologi 116, 117
Fredricsson, N 65
Fredriksro 127
Fredriksson, T 272, 276
Freiburghaus, L 259
Fridman, B 212
Fridman, E 212
Friis, A 41
Friis, E 86
Friluftsstaden 246
Fritidsverksamhet 225, 227, 229, 230
Frost, M 211, 222
Frostin, E 157
Fürstenberg, C 372
Fåglar 393, 399
Fänge, Ö 2
Färdtjänst 283
Föreläsningsfören 45
Förskollärarutbildn 42

Gadd (släkten) 130
Gardestedt, L 413
Genell-Harrie, L 246
Generalplan 195, 209, 210
Gertten, M 226, 362
Gierow, K 152
Gillberg, J L 159
Glaumann, M 395
Gottfridsson, R 373
Grafikskolan Forum 46
Granen, Vårdcentralen 267
Grimsberg, B 196
Griphult, G 265
Gullander, A P 131
Gullberg, H 132
Gullviksborgs barnstuga 262
Gustafsson, A 312
Gustafsson, M 197
Gustafson, R 101, 102, 160, 163, 164
Gyllin, Y 213, 235
Gynning, R 2
Gågator 329

Hagelin, K 266
Hagert, S O 32
Halbauer, A 360
Hallander, H 313
Hallberg, B 17
Hallberg, P 65
Hallgren, Å 162
Hallström, B 363
Halvegård, G 414
Hamnen 337, 339
Handelsarbetaren (tidskr) 240
Hansson, A 155
Hansson, C 380
Hansson, E 158
Hansson, R 352
Hartsmar, N 43
Hedberg, L 421
Hedmanska gården 167, 188
Hegbart, B 357
Heleneholms IF 374
Heleneholmsskolan 50
Hell, M 8
Hellsten, H 418
Hergart, V 267
Hermods 39
Herner, B 103
Hessle, S 415
Hill, C F 25
Hindby station 335
Hindbyhemmet 415
Hippodromteatern 36, 103
Hjelmqwist, K-G 185
Holma förskola 61
Holmberg, R 169
Holmen 127
Holmertz, G 364
Holmqvist, C-E 345
Holmqvist, E 148
Holmström, B 9, 11
Houghton, B 373, 375, 382
HSB 245
Hultén, B 314
Husie 162, 195
— arkeologi 117
— IF 376
Hydén, C 325
Hyllie 162, 195, 258
— boställe 168
— gamla kyrka 78
Håkansson, B 44
Håkansson, C 354
Håkansson, G 315
Håkansson, S 316
Hårde, M 149
Hårde, U 142, 162, 247, 268
Högaholm 249
Högestätt, E 74

Idrottsmuseet 377
IFK 385
Ingers, G 73
Ingers, I 62, 63, 182
Invandrarbyrån 277
Invandrare 269
Isberg d y, A U 133

Jacobson, B 416
Jacobson, M 248
Jakobsson, A 8
Jakobsson, Ö 196
Jakt 351
Janstad, H 23
Johansson, B 199
Johansson, E 214
Johansson, G 162, 342, 359
Johansson, J 104
Johansson, K 108
Johansson, Lars 317
Johansson, Lennart 69
Johansson, O 318
Johansson, U 200
Johansson, U R 24
Johansson, V 143
Jonsson, O 236
Jonsson, R 376
Josephson, C O 3
Juhlin, C H 396, 397
Jägersro: arkeologi 116
Järnvägar 330—332, 334, 335
Jönsson, G 64
Jönsson, K G 227
Jörgen Kocks gård 169, 170

"Kabinett Död" (musikgrupp) 94
Kaij, L 421
Kanaler 296
Karlsson, K 377
Kartor 183
Kastanjegården 249, 252
Katrinelund (inackorderingshem) 424
Kedjeteknik AB 360
Kellerman, L 270
Kirseberg 162, 195
Kirsebergs kyrka 81, 82
— rektorsområde 56
Kjellgren, L 158
Klagshamn 174, 391, 392, 394, 396—398, 401
— kalkbrytning 174
Knutsson, I 271
Kockums 361, 420
— tobaksfabrik 238
Kolkraftverk 286, 289
Konserthusstiftelsen 92
Konstbedrägerier 220
Konsthallen 74, 87
Kordina, B 180, 297
Kramer, Hotel 355
Kristiansson, G 272
Kristjánsson, Ó G 228
Kroksbäck 192, 248
Kronan, Apoteket 403
Kronberg, T 208
Kulladals kyrka 76
Kvinnohusgruppen 232
Kylebäck, H 40
Källor 153, 157
Källsbo, A 201

Lagerbäck, B 215
Larsén, C 92, 93
Larsson, Gerhard 77, 288
Larsson, Gösta 65
Larsson, H 130, 331, 332
Larsson, Lars 114
Larsson, Leon 65
Larsson, M 115
Larsson, P 78, 125, 175—177, 333, 378, 388
Larsson, Sixten 202
Larsson, Stig 273, 274
Larsson, W 134
Leander, G 275
Ledsagarservice 259
Lejonet, Apoteket 403
Lenander, L 139
Lillesaar, W 256
Limhamn 162, 175—179, 195, 265, 288
— fiske 155
— hamnen 341
— kalkbrottet 177
— Tegnérskolan 40, 53
— Ön 179, 198, 289
Limhamns kyrka 77
— Motorklubb 383
— Schackklubb 388
Limhamnströskeln 400
Lind, B-I 276
Lindahl, E 135
Lindberg-Ausan, K 65
Lindbohm, D 136
Linde, L 300
Lindeberg, P D 45
Lindell, O 167
Lindholm, G 249
Lindqvist, M 43
Lindskog, C 137
Lindström, M 12
Lindängen 249, 411, 417
Linné rektorsområde 57
Lissenberg, R 228
Ljung, R 404
Ljungberg, A 116
Lockarp: arkeologi 117
Lokaltrafik 326, 327, 333
Lundahl, A V 91
Lundahl, U 237
Lundakvinnan 158
Lundberg, A 315
Lundberg, L 46
Lundberg, R 289
Lundemark, T 162
Lundgren, M 70, 145
Lundgrens bokhandel 3
Lundin, I 122
Lundin, L 65
Luthander, T 203
Lv 4 390
Lysander, A 138
Lärarhögskolan 42, 47
Löfgren, H 48

Magnusson, L E 301
Malm, R 171
Malmberg, E 139, 140
Malmberg, I 256
Malmborg, G af 202
Malmström, H 379
Malmö avfallsverk 304, 305
— bokhandel 2
— epidemisjukhus 418
— föreläsningsförening 45
— hospital 127
— i litteraturen 64, 65
— kvinnl rödakorskår 120
— kyrkl samfällighet 33
— museum 22—27, 71, 291

— Ridklubb 371, 380
— Roddklubb 387
— stadsmission 32
— Teater 101
Malmö—Genarps järnväg 330, 334
Malmö—Köpenhamn: båt- o färjetrafik 340
Malmö—Ystads järnväg 330—332
Malmöförfattare 64, 65
Martin på Näset [pseud] 338
Mattisson, G 29
Mattson, A 303
Mattsson, J 304
Mattsson, V 184
Melander, A 421
Melzer, U 73
MFF 372, 373, 375, 382, 386
Modéer, K Å 141, 216, 217
Molin, S 251
Morfiadakis, E 277
Museer 22—27, 71, 291, 324, 377, 389
Musik 91—97, 121
Musikens hus 83, 88, 90
Musikhögskolan 47, 96
Müller, T 18
Månsson, M 374
Mårtensson, B 421
Mårtensson, M 33
Mårtensson, S 290
Mårtensson, U 420
Mödrar, ensamstående 264
Mörling, U 106

Narkotikamissbruk 219, 402, 413
Naturgas 302, 307
Nehrman, D 141
Nihlén, G 71
Nilson, A 218, 221
Nilsson, F 30
Nilsson, K 305
Nilsson, K A 339
Nilsson, P 10
Nordbeck, B 162, 277
Nordin, I-B 23
Nordström, M 252
Norman, B 72
Nutiden, Café 239
Nyberg, K 334
Nydahl, T 65

Odemar, U 278
Olsson, C Å 168, 179, 253, 380
Olsson, Lars 238
Olsson, Lars 335
Olsson, O 51, 52
Olsson, R A 74
Olsson, W 219
Olympic, BK 379
Områdesindelning 189
Oscarsson, T 134
Ossiannilsson, K G 65
Oxie 162, 195
— arkeologi 115, 117
— by: källan 153
— härad 62, 157, 159
— — folkdräkt 73
Oxievång 197

Palmqvist, B 11, 107
Persson, B 179, 253
Persson, C 65
Persson, E S 142
Persson, J E 347
Petersson, R 348
Petrén, E 418
Pettersson, L-Å 355
Pierre, I 30
PLM 237, 362—365
Polfeldt, I 25
Prostitution 255, 257, 270, 272—276, 279
Prytz, R 386
Psykiskt Forum 37
Punk-rörelsen 226, 228
Punkt [pseud] 163, 164
Påvall, K 230

Qrater, L 19, 226
Quiding, N H 143

Ragnarson, P 291
Rasmusson, Å 3
Reenberg, H 97
Reformationshist 31, 152
Regionplan 194
Regnbågens bokhandel 1
Reimer, A 382
Reisnert, A 113
Rembe, R 102, 104
Repslageri 288
Reuterdahl, H 144
Reychman, M 162
Rhodin, T 106
Richthoff, J 378
Ridell, S 265
Ringberg, L 94, 108
Riseberga: arkeologi 116
Roberts, C 239
Rode, H 293
Rolf [pseud] 389
Rolfmark, K 366
Rosborn, S 26, 113, 118, 166, 169
Rosen, E M v 99, 112
Rosendahl, L 162
Rosendahl, S 53
Rosengård 162, 186, 192, 195, 205, 247, 254, 266, 268
Rosengårdsskolan 43
Rosenhall, S 383
Rosenholms driverier 366
Rosqvist, V 280
Rudbeck, G 393
Rudvall, G 59
Runerheim, S 220
Rydén, D 95
Rynell, E 109
Röda korset 120

Saluhallar 344
Sandell, N-Å 385
Sandell, O 221
Sandell, U 19
Sandström, S 27
S:t Gertrud (kvarteret) 180, 181, 297
S:t Johannes kyrka 76
S:t Mikaels kyrka 76
S:t Petri församl 34, 35
— kyrka 76
Sartz, P-O 421
Schack 388
Schartauhuset 171
Schlossman, S 281, 422
Schlyter, H 34, 35, 79, 80, 131
Schmitz, A 319, 399
Schmitz, G 110
Segebro: arkeologi 114
Simonsson, I 145
Sindahl, I 20

Sjöfart 336—341
Sjöfartsmuseet 291
Sjögreen, M 5
Sjögren, H 111
Sjökvist, G 240
Sjölunda reningsverk 294, 300
Sjölundadammarna 399
Sjömansgården 89
Skoglund, K 198
Skytte, G 231
Skånemässan 346, 348
Skånes handelskammare 345
Skånska luftvärnsregementet 390
Skärbäck, E 320
Skärvad, P-H 237
Skönlitteratur 66—72
Sofia-projektet 247, 268
Sofielund, Nya 188
Sonesson Plast AB 237
Spillepengs avfallsupplag 304
Spillepengsmarken 182
Spioneri 119
Spårvägar 333
Stadsbiblioteket 5—11
Stadsmissionen 32
Stadsteatern 97, 99, 100, 102, 104, 107, 111, 112
Stare (släkten) 146
Stenberg, A 147
Stenlund, D-O 95
Stern, A 174
Sterning, S 21, 315
Stortorget 188
Strandberg, L 384
Strandområden 391, 392, 394, 396—401
Strandsjö, G 93, 96
Ström, B 282
Studioteatern 109
Ståhl, S 283
Ståhlberg, U 407
Stålnacke, S Å 18
Suells tobaksfabrik 238
Sundbeck, M 293
Sundin, A 424
Sundström, Å 315
Swedmark, E 254
Svendsen, R 343
Svenning, C 284
Svenning, M 284
Svenning, O 65
Swenninger, L 369
Svenska Tobaks AB 367
Svensson, B E 54—59
Svensson, G 45
Svensson, L 232
Särlefalk, K Y 222, 223
Säwe, V 36
Södra Sallerup 162, 195
— — arkeologi 117
Sörensen, S-O 65
Sörman-Olsson, M 425
Teater 13—21, 97, 99—105, 107—109, 111, 112
Tegnérskolan 40, 53
Tekniska museet 71, 291
Temporånet 224
Thelander, A C 280
Thor, L 65
Thorin, I 81, 82
Tidman, B 285
Tidman, E 285, 426
Tidman, Y 242
Tidningar 28—30
Tidström, A 165
Tillysborg 353
Toftanäs 162
Torfgård, H 390
Torup 172
Trafiksäkerhet 321, 325
Troil, S G v 148
Trådbussar se Elbussar
Tullhuset, Gamla 173
Tygelsjö: arkeologi 117
Tyrstrup, K 171
Tyrstrup, O 209, 210
Täckmark, S E 135
Törnér, G 43

Unander-Scharin, L 426
United Turbine 368
Utbult, M 60

Waernborg, B 306
Vagnmuseet 324
Waldemarsson, Å 340
Waldhör, I 190, 329
Valkretsindelning 185
Walldov, L 112
Wallenberg, B 307
Wallström, E 140
Weibull, C 389
Weibull, M 165
Verbaan, I 401
Werdenfels, Å 159
Werkström, B 421
Werup, J 121, 149
Westergren, C 384
"Vi är bara människor" (teatergrupp) 105
Victoriateatern 13—21
Vidalin, J A 118
Widells bageri 369
Widholm, D 117
Widing, H 385, 386
Viebusk, M 427
Wigzell, K 424
Wijk, G 347
Viktoriagården 427
Villa Vånga (vårdhem) 410
Winberg, U 341
Winklerfelt, Y af 243
Winsnes, W 308, 309
Wirén, H 65, 150, 151
Wolf, J L 166
Vomb: vattenverket 295
Vormordsen, F 152
Vägbyggnad 306, 323
Värnhemsskolan 51, 52
Väster (stadsdelen) 188
Västra Kattarp: arkeologi 116

Yngvesson, N 171, 247
Yrkesinspektionen 234

Zethson, S E 10
Zimmergren, A 310

Åberg, H 44, 162
Åhlén, C-G 97
Åkerman, B G 119
Åkerman, J 304
Åkesson, R 387

Öl 156
Öresundsbron 311—320
Öresundsflygn 1910 343
Örtagårds rektorsområde 59
Östergård 251
Österlin, L 144
Östra sjukhuset 407
— — mordfallen 412

Utdrag ur Malmö fornminnesförenings matrikel oktober 1981

Hedersledamöter:
Bager, Einar fil. doktor, konstnär
Kelfve, Sture arkitekt SAR
Munck af Rosenschöld, Eva fru
Munck af Rosenschöld, Thomas f. d. borgmästare

Årligen betalande medlemmar, vilka inträtt under år 1981:

Andersson, Bertil
Andersson, Karin
Bjuremar, Anna Britta
Björner, Inga-Greta
Burström, Gösta
Cronholm, Stefan
Ekström, Inger
Elfving, Maj
Elmquist, Anna
Ericsson, Lennart
Eriksson, Lennart
Fransson, Georg
Föjer, Birgit
Gamstedt, Erik
Granlund, Börje
Greko, Gulli
Grenstam, Kent
Hagberg, Lennart
Hansson, Karin
Hedström, Key
Helgesson, John
Helin, Bengt
Hervelius, Carl
Jacobsson, Harry
Johansson, Inga
Johansson, Jan
Jönsson, Olof
Jörnfalk, Åke
Jörwall, Lars
Kavakliotis, Lena
Larsson, Elsa
Lindholm, Bo-Göran
Löfstedt, Nils
Malmberg, Hans
Mellbourn, Marianne
Meurling, Margareta
Mårtensson, Kjell
Mårtensson, Nils
Möller, Lilly
Nilsson, Eva
Nilsson, Holger
Nilsson, Nanna
Nordström, Marianne
Ohlsson, Bengt-Åke
Persson, Jan
Persson, Jörgen
Rangmyr, Hjördis
Rangmyr, Thomas
Rikte, Kerstin
Rosberg, Berta
Rudolfsson, Leif
Sköld, Helge
Stevelius, Carl-Axel
Swenell, Torsten
Svenonius, Dag
Sörensson, Börje
Trell, Erik
Truedsson, Signe
Wahlund-Franck, Karin
Wolke, Gun
Öberg, Ulla
Öhrn, Herbert

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS STYRELSE:
Ordförande: Kjell Å. Modéer, professor
V. ordförande och kassaförvaltare: John Hain, direktör
Sekreterare: Helge Andersson, skriftställare
Ledamöter: Bengt Salomonsson, förste intendent, Sven Rosborn, intendent, Elsebeth Bager, fru
Suppleanter: Bengt Berggren, arkitekt SAR, Britt Norstadius, speciallärare

Malmö fornminnesförenings verksamhet 1980

Årsmöte

Ordinarie årsmöte hölls den 16 april i Bagersalen i kv. S:t Gertrud, Östergatan 3. Efter årsmötesförhandlingarna presenterades två av Malmö museums fältantikvariska undersökningar. Amanuensen Gun Johansson redogjorde för restaureringen av den Hedmanska 1600-talsgården vid Lilla Torg och de där påträffade många äldre tak- och väggmålningsfragmenten. Amanuensen Ulf Sävestad berättade om de rika fynden från stenålder och vikingatid vid utgrävningarna för Fosie nya industriområde. Båda föredragen illustrerades med ljusbilder.

C:a 160 medlemmar övervar årsmötet. Efter årsmötesförhandlingarna och föredragen samlades 118 medlemmar till ett samkväm med smörgås, öl och kaffe i Café S:t Gertrud.

Styrelsen

Under året har styrelsen sammanträtt tre gånger, den 8 april, den 27 oktober och den 9 december. Styrelsen har under året haft följande sammansättning: Professorn *Kjell Å. Modéer,* ordförande, direktören *John Hain,* vice ordförande och kassaförvaltare, skriftställaren *Helge Andersson,* sekreterare, 1:e intendenten *Bengt Salomonsson,* intendenten *Sven Rosborn* och fru *Elsebeth Bager* med arkitekten SAR *Bengt Berggren* och specialläraren *Britt Norstadius* som suppleanter.

Hedersledamot

Årsmötet beslöt, efter förslag från styrelsen, att till hedersledamot i Malmö fornminnesförening utse f. d. styrelseledamoten, arkitekten SAR *Sture Kelfve,* för hans betydelsefulla arbete inom föreningen och bestående insatser såväl vad beträffar restaureringen av kulturhistoriska byggnader i Malmö som stadsmiljön.

Utflykter och visningar

Årets aktiviteter inleddes redan lördagen den 29 mars med en stadshistorisk träff i och omkring kv. S:t Gertrud. Källare och övervåning i borgmästare Niels Kuntzes 1500-talshus förevisades av Sven Rosborn, och med Helge Andersson som guide besöktes den 100-årsjubilerande Caroli kyrka. Slutligen bjöd Holger Amundin i Bagersalen på en kortare dia-bildvisning av gamla malmömotiv. Träffen hade lockat ett 100-tal medlemmar.

Den traditionella vårutfärden ägde rum söndagen den 1 juni och gick till sydöstra Skåne. Tre abonnerade bussar förde 130 deltagare via Stjärneholms borgruin och Balkåkra kyrkoruin ner till Marsvinsholm, som besågs exteriört. Färden fortsatte till Bjäresjö med besök i medeltidskyrkan och därifrån över Krageholm och naturreservatet Högestads mosse genom Fyledalen till Tomelilla och hembygdsgården Byagården där. Härifrån gick färden vidare över Örups borg med en av landets största almskogar till Ystad, där lunch intogs på Hotel Continental du Sud. Vid kaffet kåserade stadsarkitekten Clas Persson i Ystad om gammalt och nytt i staden. Efter lunchen besöktes Ystads gamla teater, där Marie-Anne Radby underhöll med sång, och slutligen det förfallna medeltidsslottet Bjärsjöholm. Återfärden till Malmö gick över Smygehuk, Hammarlövs medeltidskyrka med rundtorn och tvillingdösen vid Skegrie.

Höstprogrammet upptog tvenne aktiviteter. Lördagen den 11 oktober anordnades en bussutflykt i ytterområdena. Färden gick till Västra

Kattarp, där Sven Rosborn demonstrerade pågående utgrävningar inom det medeltida byområdet och härifrån förbi de utplöjda jordvallarna efter Skogholmens borg via Oxie och Fårabäcks byar till Södra Sallerups by med besök i den av kommunen ägda Wovragården med anor från 1600-talet. Wovragården, som är ett aktuellt restaureringsobjekt, förevisades av kapten Walther Edenheim. Med Helge Andersson som ciceron företogs en promenad genom byn med prästgård, prästlöneboställe, klockaregård och medeltidskyrka, som besågs interiört. Färden avslutades med kaffesamkväm i Husie församlingshem, där också Elisabeth Rudebeck till dia-bilder berättade om museets utgrävningar av förhistoriska flintgruvor i kritbruket vid Ängdala i Södra Sallerup. I utflykten deltog 150 medlemmar.

I Skovgaardsalen på Malmö museum höll museiinspektör C. L. Vebaek från Nationalmuseum i Köpenhamn onsdagen den 29 oktober ett föredrag till dia-bilder om "Danefae", d. v. s. guld-, silver- och ädelstensfynd från förhistorisk tid eller medeltid, som gjorts i dansk jord, och som enligt lag inlämnats till Nationalmuseum i Köpenhamn. Föredraget, som samlat ett 100-tal medlemmar, avslutades med samkväm i restaurang Vega.

Publiceringsverksamhet

Malmö fornminnesförenings tidskrift Elbogen, Årgång 10, har utkommit med fyra nummer, av vilka de tre första utsändes till medlemmarna 1/4, 18/6 och 24/9 under året och det fjärde numret 15/1 1981. Ordföranden har varit ansvarig utgivare, och som redaktörer har sekreteraren och Sven Rosborn tjänstgjort.

PR-verksamhet

Fornminnesföreningen deltog den 7 december i Malmö museums arrangemang "Jul på slottet" med ett bokstånd med föreningens tryckalster, årsskrifter och andra böcker, kartor och planscher över det gamla Malmö.

Medlemsantal

Under året har föreningens medlemsantal utgjorts av fyra hedersledamöter, fyra ständiga och 1.207 betalande medlemmar, därav 125 familjemedlemmar, vilket utgör en minskning med 176 medlemmar sedan föregående år. Under året har 88 nytillträdande medlemmar registrerats och 149 fullbetalande medlemmar avförts ur medlemsmatrikeln.

Leif Ljungbergs stiftelse

Under verksamhetsåret har bidrag till Malmö fornminnesförening utdelats med 12.000 kronor.

Kapitalbehållningen uppgick enligt balansräkningen per den 31 december 1980 till kronor 294.082.

Balanskonto

Föreningens balanskonto per den 31 december 1980 utgjorde:

Tillgångar

Aktier		
270 aktier i Asea	6.818	
315 aktier i Sv. Handelsbanken	7.648	
172 aktier i Cardo AB	3.681	
182 aktier i SE-Banken	13.715	
80 aktier i Fläktfabriken	5.344	
220 aktier i Skandia	5.338	
93 aktier i Custos	4.894	
86 aktier i Öresund	6.982	54.420
2 st. premieobligationer		200
Banktillgodohavanden		121.740
Postgiro och kassa		5.149
Ej lyft bidrag (Leif Ljungbergs stiftelse)		12.000
	Kronor	193.509

Skulder

Berghska Fonden I	2.725
„ „ II	11.050
Leif Ljungbergs Fond	4.815
Anna Lisa o. Sven Eric Lundgrens Fond	13.300
Emil o. Iris Schelins Fond	6.800
Elisabet Berntons Fond	5.100
Einar Bagers 90-års Fond	18.915
Reserverat för föreningens publ.	103.134
Kapitalbehållning	27.670
Kronor	193.509

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS BUSSUTFÄRDER

Malmö fornminnesförening anordnar traditionellt varje år en eller flera längre bussresor i Skåne eller närliggande områden. Våren 1979 tillsattes en arbetsgrupp för detaljplanering av dessa utfärder. Gruppen består av Bengt Berggren, Bengt Salomonsson och Sven Rosborn. Varje utfärd rekognosceras i förväg genom att arbetsgruppen avsätter en dag till att köra runt, tala med ägarna till tänkbara sevärdheter, bestämma lunchställen, kontrollera historiken bakom sevärdheterna och försöka engagera ett flertal sakkunniga guider till flera utfärdsstationer. När detta skrives har arbetsgruppen hunnit avverka planeringen av ett flertal utfärder, varvid det glädjande nog har kunnat konstateras att ett stort antal medlemmar varje gång anslutit. Tyvärr måste dock deltagarantalet begränsas till tre bussar, d. v. s. 150 personer, vilket redan denna siffra är mycket hög vid exempelvis visning av privata hem etc.

Bilderna på denna och nästa sida visar några av utflyktsmålen för vårutfärden 1980. I mitten på nästa sida ses Bengt Berggren och Bengt Salomonsson under en paus i rekognosceringsarbetet.

Marsvinsholm.

Bjäresjö kyrka.

Byagården, Tomelilla.

Örups borg.

Ystads gamla teater.

Bjärsjöholm.

Elbogen 1981: Innehåll

Gösta Andersson: En banvakts minnen från Malmö—Genarps järnväg med inledning av Helge Andersson 1
Einar Bager: Präster i Malmö före reformationen 19
Helge Andersson: Litteratur från grannskapet 24
Sven Rosborn: Det medeltida Kalendehuset 26
Kjell Å Modéer: Vivas, vigeas, floreas ... Om Malmö Förskönings- och Planteringsförenings och Malmö fornminnesförenings gemensamma insatser för kulturminnesvården i Malmö 34
Helge Andersson: Tre skånegårdar i Malmö 39
Ingeborg Roth: En fotodokumentation av Malmö 1974 57
Helge Andersson: En skogsutflykt 1919 64
Gunnar Sköldeborn: Dringelbergska liberiet i Malmö S:t Petri 65
Einar Bager: Historiskt eller historia? 73
Birgit Kordina: Stuckatörtraditionen i Malmö 76
Olle Helander: Erasmus Clefwe — affärsman i 1700-talets Malmö 81
Sven Rosborn: Ett borgareöde i 1500-talets Malmö 86
Kjell Å Modéer: En praktfull skrift om grönt och skönt 96
Anders Reisnert: Kalkindustrin i Klagshamn 97
Helge Andersson: Pusselarbete om 1500-talets Malmö 108
Billy Nielsen: En stenåldersgrav vid Lockarps bageri 110
Kjell Å Modéer: Om julfred och julinblåsning i Malmö 115
Helge Andersson: Historik om Svedala 124
Per Andersson: Malmölitteratur. Bibliografiska noteringar för år 1980 (med tillägg från föregående år) 126
Utdrag ur Malmö fornminnesförenings matrikel m. m. 147
Malmö fornminnesförenings verksamhet 1980 148

ISSN 0345-2786
ISBN 91-85156-19-1